

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'YA EVLİLİK YOLUYLA GÖÇ EDEN
KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI
GÜÇLÜKLER VE GÜÇLÜKLERİ YENME
STRATEJİLERİ**

ELİF ERTEN

2501101105

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU

İSTANBUL - 2017

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ELİF ERTEN Numarası : 2501101105
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : KADIN ÇALIŞMALARI Danışmanı : DOÇ.DR.İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 19.06.2017 Saati : 13:00
Tez Başlığı : ALMANYA'YA EVLİLİK YOLUYLA GÖÇ EDEN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER VE GÜÇLÜKLERİ YENME STRATEJİLERİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ÖYÇÖKLÜĞÜYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU		Kabul.
2- DOÇ.DR.AYŞE ZEYNEP AKALIN		Kabul
3- YRD.DOÇ.DR.BERRİN OKTAY YILMAZ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.SERPİL ÇAKIR		
2- DOÇ.DR.SELMİN KAŞKA		

ÖZ

**ALMANYA'YA EVLİLİK YOLUYLA GÖÇ EDEN
KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER VE GÜÇLÜKLERİ
YENME STRATEJİLERİ**

Elif Erten

Uluslararası göç sosyal bilimler alanında pek çok disiplinin çatısı altında araştırılıp ele alınan akademik olarak ilgi çekici bir konu. Ne var ki özellikle 1970'li yıllardan itibaren sosyo-ekonomik değişimler göçün giderek kadınlaşmasına sebep olsa da doğrudan kadınların deneyimlerine odaklanan göç çalışmaları yok denecek kadar az. Kadınların hayatın her alanındaki görünmezliği ve ikincilliği göç literatüründe de kendini gösteriyor. Oysa kadınların eğitim olanaklarına erişiminin erkeklere göre daha sınırlı olması ve istihdam alanında kadınlar aleyhine işleyen ayrımcılık gibi kadınları yoksulluğa sürükleyen etmenler aynı zamanda kadınların mücadele güçlerini arttırıp yoksullukla baş etme stratejileri geliştirmelerine de sebep oluyor. Bu stratejilerden biri de göç. Kadınlara özgü pek çok göç çeşidi var. Bu araştırmanın konusunu ise evlilik göçü oluşturuyor. Bu tez çalışmasında Almanya'ya evlilik yoluyla göç eden kadınların yaşadıkları entegrasyon sorunları ve bu sorunlarla başa çıkma stratejileri araştırılarak kendi seslerinden ve hayata bakış pencerelerinden yansıtılmaya çalışılıyor. Doğrudan göçmen kadınların deneyimlerine ışık tutmak için yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla onların hayat hikayelerine kulak veriyoruz. Bu görüşmelerden elde edilen bulgular evlilik yoluyla göç eden kadınların genellikle kırsal kesimden gelen, yoksul ve eğitimsiz kadınlar olduğunu ortaya koyuyor. Bununla birlikte görüşülen kadınların göçle ilgili yaşadıkları sorunlarda üstlendikleri roller, sorun çözüm stratejileri, kendileri hakkında söyledikleri, hayat planları ve mücadele güçleri göç literatüründe kendini tekrarlayan 'Doğulu, edilgen, mağdur göçmen kadın' gibi oryantalist ve basite indirgeyici tanımlamaları bir anlamda sarsarak bizi yeniden düşünmeye teşvik ediyor.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası göç, evlilik göçü, entegrasyon, güçlenme stratejileri

ABSTRACT
THE PROBLEMS AND EMPOWERMENT STRATEGIES
OF THE WOMEN
MIGRATED TO GERMANY DUE TO MARRIAGE

Elif Erten

International migration is a very intriguing academic topic dealt with by a lot of researchers from different areas of study in social sciences. Even though the socio-economic transformations have led to feminization of migration since the 1970s, the migration studies focusing on women's experiences are really scarce. The invisibility and subordination of women in every aspect of life is also apparent in migration studies. The fact that women have less access to education and discrimination against women in the labour force cause feminization of poverty; however, women at the same time can empower themselves and develop some survival strategies to overcome poverty. One of these strategies is migration. This study mainly focuses on marriage migration, which is dealt with mostly as a type of migration peculiar to women. In this study, the problems about integration the women having migrated to Germany due to marriage have and the strategies they have developed to overcome those problems are reflected from their own perspectives. In order to shed a light on their own experiences, we have listened to their life stories through semi-structured interviews. The data of the study reveal that the Turkish brides having moved to their husbands' household in Germany upon marriage are mostly poor and uneducated women who were born and raised in rural areas in Turkey. Nevertheless, the roles and responsibilities they have taken after migration, their problem solution strategies, perceptions of their own identities, plans for the future and inspiring struggle to survive can be claimed to challenge the assumption reflected in the migration literature that Eastern immigrant women are passive victims following their husbands.

Keywords: International migration, marriage migration, integration, empowerment strategies

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının konusu yüksek lisans öğrenimim sırasında Erasmus programı aracılığıyla gittiğim Berlin’de geçirdiğim günlerde zaman içinde şekillendi. Berlin’de yaşayan Türkiyeli göçmen sayısının çok olduğunu daha önceden de bilmeme rağmen kentte ne kadar çok sayıda Türkiyeli olduğunu görmek beni hayrete düşürdü. Berlin’in ilk bakışta insanı hemen içine alır gibi görünen çok kültürlü, çok renkli yapısı pek çok yabancı gibi şehri benim için de bir cazibe merkezi haline getirdi ve orada yaşayan çoğu sosyal bilimci gibi kısa süreliğine orada bulunan beni de kendiliğinden göç çalışmaya yönlendirdi. Göç çok araştırılan bir konu olmasına rağmen göçün kadınlar açısından ne anlama geldiğine, onların neler yaşadığına ve yaşadıklarını nasıl algıladığına dair yapılmış çalışmalar neredeyse yok denecek kadar az. Bu saha çalışması yüz yüze görüşmeler aracılığıyla doğrudan kadınların deneyimlerine odaklanıyor. Bu nedenle göç çalışmaları içinde kadınların görünürlüğünün artmasına küçük de olsa bir katkı olmasını umuyorum.

Her şeyden önce bana evlerinin kapılarını açarak hayat hikayelerini anlatan ve yaşadıkları travmalara rağmen geleceğe ilişkin beklentileri ve hayalleriyle; doğup büyüdüleri köylerden kilometrelerce uzakta hiç bilmedikleri bir megakentte tek başına ayakta durmak için verdikleri mücadeleleriyle beni de cesaretlendirip güçlendiren göçmen kadınlara teşekkürü borç biliyorum. Bu saha çalışmasının gerçekleşmesinde hiç kuşkusuz en büyük pay onların. Ayrıca tez çalışmamın başından itibaren fikirlerini benimle paylaşıp önerileriyle desteğini sunan tez danışmanım Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu’na, başta Sezen Bayhan ve Kadın Çalışmaları Bölümü’nden arkadaşlarım Çiğdem Dalay, Havva Çiftçi, Sanem Pala ve Işıl Kocabay olmak üzere tüm dostlarıma ve biricik aileme sonsuz teşekkürler.

İstanbul, 2017

Elif Erten

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA KAVRAMLAR VE

EĞİLİMLER

1.1. Uluslararası Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Feminist Kuramın Katkıları	11
1.1.1 Göçün Kadınlara Özgü Nedenleri ve Göç Sürecinde Kadınlar	20
1.1.1.1 Emek Göçü	21
1.1.1.2 Seks Ticareti.....	25
1.1.1.3 Zorunlu Göç	26
1.1.1.4 Evlilik Göçü: İthal Gelinler.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

BERLİN'DEKİ İTHAL GELİNLER: EVLİLİK GÖÇÜ VE SONRASINDAKİ

İLK DÖNEM

2.1 Göç Ve İlk Düş Kırıklığı.....	33
2.2 Beklentilerin Çatışması Ve Umutların Suya Düşmesi	36

2.3 Dil Bilmeme.....	37
2.4 Eve Kapanma	37
2.5 ‘Ev Kadınlaşma’ Süreci	41
2.6 Geniş Ailede Yaşam: Gelinler Ve Kaynanalar	44
2.7 Göç Ve Ruh Sağlığı	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİK GÖÇÜNÜN ARDINDAN GELEN DEĞİŞİM: İTHAL GELİNLERİ GÜÇLENME VE HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ

3.1 Önyargılar Ve Türkiyeli Göçmen Kadın Algısı.....	57
3.2 İthal Gelinlerin Topluma Etegrasyonu Ve Karşılaştıkları Güçlükler	60
3.2.1 Etegrasyonun Ekonomik Boyutu	61
3.2.1.1 Çalışma Hayatı.....	62
3.2.1.2 Kentsel Ayırışma.....	68
3.2.2 Etegrasyonun Toplumsal Boyutu.....	70
3.2.2.1 Alman Topumuyla Etkileşim.....	70
3.2.2.2 İthal Gelinler Ve Sivil Toplum	72
3.2.3 Etegrasyonun Kültürel Boyutu.....	78
3.2.3.1 Kimliğin Farklılıklar Üzerinden İnşası: ‘Ev’in Rolü	79
3.2.2.2 Etnisite	85
3.2.2.3 Dil Becerisi Ve Kullanımı	92
3.2.2.4 Din.....	99

3.2.2.5 Aidiyet.....	106
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	118
EK.....	133

GİRİŞ

Göç etmek, sözlükte bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmek olarak tanımlanıyor. Kulağa ne kadar da basit geliyor. İşte tam da ‘nereden nereye’ sorusunun yanıtını aramak üzere yola çıkıyor bu çalışma. Bir yandan büyük metropollerde hayata tutunma çabası, öte yandan hep geçmişe/geride kalana duyulan özlem... Kendi ülkende ‘gurbetçi’/ ‘Almanca’, yaşadığın ülkede ‘yabancı’ olma halleri... Köklerini bırakıp yepyeni bir hayata adım atmak hiç de görüldüğü kadar basit değil. Hem doğduğun, büyüdüğün ama terk ettiğin topraklarda kendi kimliğine, kökenlerine sahip çıkacaksın; hem de hayata tutunma umuduna sarılıp geldiğin yepyeni ülkede ayakta durmaya çalışacaksın bin dereden su getirerek.

Göç, çok farklı nedenlerle gerçekleştiriliyor. Evlilik, çalışma, öğrenim gibi nedenlerle gündelik faaliyet mekanlarındaki değişimin sonucu olarak ortaya çıkabildiği gibi; cinsel yönelim, etnik köken veya politik kimlik nedeniyle devlet şiddetinden ve ayrımcılıktan kaçmak için yaşam alanları zorunlu olarak değiştirildiğinde de ortaya çıkıyor. Bu tezin konusunu ise evlilik yoluyla yurt dışına göç etmiş olan kadınlar oluşturuyor ve evlilik göçünün kadınları nasıl etkilediği, ne tür sorunlarla karşı karşıya kaldıkları, hayallerine ne kadar ulaştıkları gibi sorular üzerine odaklanılıyor.

Çalışmanın ilk bölümünde uluslararası göç yazınında kullanılan ve araştırmalara yön veren kimi kavramlar bir tartışma eksenini üzerinden verilmeye çalışılıyor ve göçün kadınlara özgü boyutlarını irdelemek için göç üzerine yapılmış feminist araştırmalara odaklanılıyor. Genel literatür taraması ve feminist kuramın göç alanına ilişkin sunduğu çerçevenin ele alındığı bu bölümü takip eden ikinci ve üçüncü bölümlerde ise derinlemesine görüştüğüm kadınların söyleşilerimizdeki duygu ve ifadeleri bir söylem analizine tutularak ele alınmaya çalışılıyor. İkinci bölümde yeni gelinen ülkede karşılaşılan güçlükler odak noktasıyken, üçüncü bölümde bu güçlüklerin nasıl üstesinden gelindiği vurgulanıyor.

Bu çalışma, toplumsal olgu ve olaylara toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmayı temel alarak doğrudan kadınlara, kadınların deneyimlerine ve karşı karşıya kaldıkları sorunlarla nasıl başa çıktıklarına odaklanmıştır. Çalışmanın odağındaki kadınlar evlenerek kendilerini çok uzaklarda, belki de daha önce yaşamayı akıllarından, hayallerinden bile geçirmedikleri bir kentte, Berlin’de bulmuşlar. Onların göç sürecinde

ve sonrasında kendi öznelliklerini yeniden nasıl inşa ettikleri, kadınların bazen farklılaşan çokça da benzeşen gündelik yaşam hikâyeleri birer bilgi kaynağı olarak ele alınıp çözümlenmiştir. Göçün sonuçlarının, gelinen yerde kurulan aile ilişkilerinin, mahalle yaşamlarının, işyerlerinde ya da sokakta karşılaşılan muamelenin kadınların penceresinden ve dilinden yansıtılması esas alınmıştır. Bu çalışmada göçmen kadınların sözüne kulak veriliyor. Bununla beraber, birebir yapılan görüşmeler aracılığıyla ulaşılan kadınların özgül deneyimlerini kavramak ancak bu deneyimlerin daha geniş toplumsal çerçeveler içine oturtulmasıyla mümkün elbette.

Bu araştırmaya başlamadan önce ve araştırma süresince ‘feminist yöntem’ nasıl olmalı sorusu üzerine düşündüm durdum. Bu soru her şeyden çok araştırmacının konumlanışını, araştıran-araştırılan ilişkisini tartışmaya açıyor. Bilginin sağladığı iktidar hiyerarşik bir ilişkiye kapı aralar. Böyle bir ilişkide araştırılanları –özellikle de marjianelleştirilmiş bir gruptan olduklarında- nesneleştirme ve romantize etme riski hep vardır. Araştırma süreci daha eşit bir ilişki temelinde karşılıklı öğrenme ve yeniden kurma süreci olarak deneyimlendiğinde ise bu iktidar ilişkisinin önüne geçilebilir. Söz konusu iktidar ilişkisi, Wolf (2009:375) tarafından üç boyutlu olarak ele alınır: “Araştırmacının ve araştırılanın farklı konumlanışlarından kaynaklanan iktidar farkları (ırk, sınıf, milliyet, sahip olunan imkanlar, kırsal-kentsel kökenlilik gibi)”, “araştırma süreci boyunca uygulanan iktidar; araştırma ilişkisinin tanımlanması, eşitsiz alışveriş ve sömürü gibi” ve “saha çalışmasından sonraki süreçte uygulanan iktidar- yazma ve temsil etme”.

Bu çalışmanın araştırılanları, köklerini Anadolu’da bırakıp yepyeni bir hayat kurmak için Almanya’ya yerleşirler ve bu süreçte özlem, işsizlik, güvencesizlik, yoksulluk gibi pek çok sorun yaşarlar. Benim onların karşısındaki Türkiye’nin batısında yaşayan, İstanbul’dan gelen ortasınıf bir sosyal bilimci olarak konumum mekansal uzaklığın yanı sıra sosyal, kültürel ve sınıfsal farkların da yükünü taşıyor. Benim bu konumum ve yaşadıkları deneyimlerin travmatik boyutu nedeniyle başlangıçta benimle bu konular üzerine konuşmak istemediler. Bu durum oldukça anlaşılır. Göç sonucu bireylerin duygusal ve ruhsal dünyasındaki değişimler onları daha çabuk incinebilir ve tepkisel hale getirebiliyor. Çalışmaya katılma gönülsüzlüklerinin altında yatan büyük ölçüde bu ruhsal durum. Zaman geçtikçe ben onların derneklerine, mahallelerine gidip geldikçe, beraber oturup karşılıklı çay içip havadan sudan konuşup iki lafın belini

büktükçe aramızda bir güven ilişkisi kuruldu. Bu güven ilişkisi kurulduktan sonra, nesnel konum farkı ortadan kalkmasa da, başlangıçta araştırmaya katılmakta gönülsüz olan kadınlar kendiliğinden benimle konuşmak istediklerini, bana güvendiklerini ifade ettiler. Bunda kadın olmamın ve ortak kadın arkadaşlarımız aracılığıyla ilişkiye geçmemizin rolü büyük. Neredeyse görüştüğüm her kadın beni mahalleden başka bir kadın arkadaşıyla tanıştırdı. Bir erkek olsam belki de bana asla anlatmayacakları pek çok şeyi anlattılar. Benim yanımda göz yaşlarına boğuldular ve kocalarına dahi anlatmadıklarını söyledikleri en mahrem anılarından söz ettiler. Öyle ki görüşmelerimiz çoğu kez tasarladığımdan çok daha uzun sürdü ve soracaklarımı sorduktan, yani işim bittikten sonra yanlarından ayrılmadım. Öyle görünüyor ki kendilerini kendi dillerinde anlatabilecekleri, sıkıntılarını paylaşabilecekleri birine, konuşmaya ne çok ihtiyaçları varmış. Kimi zaman yaşananların ağırlığına rağmen, benim soru sormamı dahi beklemeden bir terapi seansındaymış gibi kendiliğinden döküldüler. Wolf'un (2009) çizdiği çerçeve içinde ele alırsak, araştırma süreci içinde kurulan iktidar boyutu tam da burada kendini gösteriyor. Aramızdaki ilişki hiyerarşiyi kıran, karşılıklı güvene dayalı ve bu araştırma için yaptığımız görüşmelerden sonra kesip atmadığımız, aksine sürdürdüğümüz ve dolayısıyla araştırılanların kendilerini sömürülmüş hissetmedikleri bir diyalog temeline oturuyor. Aramızda dil bariyeri olmaması da dil bilmekten kaynaklı iktidarı ortadan kaldırdı. Eşit ve sömürsüz bir ilişki kurmayı başardığımızı sanıyorum.

Bununla beraber kadın olmam onlarla özdeşleşmemi ve empati kurmamı kolaylaştırır da aramızdaki sınıfsal ya da kırsal-kentsel kökenlilik gibi farkları ortadan kaldırmıyordu. Narayan (1993) günlük hayatımızda 'çok katmanlı öznellik' taşıdığımızı, bu nedenle araştırma sürecindeki konumumuzun da sabit olamayacağını belirtir. Araştırma sürecindeki konumumuz ilişkiseldir. Çoklu kimliklere sahip olduğumuz için öznelliğimizin bazı boyutları bizi araştırılana yakınlaştırırken, bazı boyutları uzaklaştırır. Saha çalışması yapan kadınlar akademisyen kimliklerinden ötürü ayrıcalıklı konumdadırlar, ama aynı zamanda kadın oldukları için başka kadınlarla birlikte ataerkil baskıya ve şiddete maruz kalırlar. Wolf (2009), kadın araştırmacının bu konumunu 'ikili bilinçlilik' olarak adlandırır. Mies'e (1996:51) göre, feminist kadınlar kendi ezilmişlik ve ayrımcılık yaşantılarını araştırma sürecine katıp cinsiyetçilikle ilgili öznel deneyimlerini araştırmalarının rehber ilkesi olarak ele alırlarsa kendi 'ikili bilinçlilik' hallerini bir metodolojik ve politik fırsat olarak değerlendirebilirler. Narayan (1993:672)

da saha çalışmasındaki bu ikilemlerin ve gerilimin 'melezliğin kabulü' ile aşılabileceğini belirtir. Bu bakış açısı araştırma içindeki nesnel konumlanışımı tarif ediyor. Bununla beraber, konumlanışı bu çerçeve içinde çizmek egemen sosyal bilim öğretisi olarak pozitivistimin nesnellüğünden bizi uzaklaştırarak onu eleştirmemizin önünü açar.

Araştırmanın yazma ve temsil etme boyutuna gelince, kadınların farklı deneyim ve taleplerine kulak verilmesine, duyulmayan seslerinin duyulmasına dönük küçük bir adım bu çalışma. Yöntemsel açıdan bakıldığında göçün makro düzeyde dinamiklerini açıklamaya çalışan bir çalışma değil, göçü yaşayanların göç deneyimi ve algısını merkezine koyan, bu nedenle göç edenin anlatısına odaklanan ve mikro düzeyde ayrıntıları ortaya çıkarmayı hedefleyen bir çalışma. Büyük genellemelerden ve makro analizlerden kaçınan, bu yüzden de niceliksel araştırma yöntemi kullanmayan, bunun yerine çok küçük bir kesit sunan, ama ayrıntıları anlamamıza yardımcı olan, bu özelliğini de niteliksel yöntem tercihinin borçlu bir göç çalışması.

Bu amaçla esnek yapılandırılmış görüşme yönergeleriyle evlilik yoluyla Berlin'e göç etmiş olan ve yaşları 22 ile 65 arasında değişen 14 kadınla en kısıtlı 45 dakika, en uzun 3.5 saat süren yüz yüze derinlemesine görüşmeler yaptım. Pek çok kez göçmen kadınların yaşadıkları mahallelere gidip evlerine, derneklerine, parklarına konuk olarak onların anılarını, deneyimlerini, geleceğe ilişkin düşüncelerini, beklentilerini dinledim. Görüşmelerin onların tercih ettikleri, kendilerini rahat hissettikleri ortamlarda gerçekleşmesine özen gösterdim. Bu görüşmelerde göçün ardından kadınların neler yaşadığı kadar, bu yaşananların nasıl anımsandığı, algılandığı üzerinde durmaya gayret ettim. Niteliksel yöntem tercihi ve derinlemesine görüşmeler, araştırmaya katılan göçmen kadınlar ve benim aramda etkin bir iletişimin ortaya çıkmasını sağladı ve göçle tüm sosyal çevresini değiştirmiş bireylerin bu sürece verdiği anlamı kendi kişisel deneyimlerinden, anlatılarından yola çıkarak ortaya koyma çabamı destekledi. Elde edilen bulguların evlenerek Almanya'ya göç etmiş olan bütün kadınlar için genelleştirilebileceğini öne süremeyiz elbette. Ama çalışmada ulaşılan kadınların özgül deneyimleri göç ve sonrasında dair yaşam öykülerinin kadınlar açısından ne anlama geldiğine, bu bağlamdaki ihtiyaçların ve taleplerin neler olduğuna dair fikir verecektir.

Göç üzerine yapılmış önceki çalışmalarda elde edilen bulgular göç sorununu çeşitli boyutlarıyla ortaya koymakta. Öte yandan, göç edenlerin kente uyumu ya da uyumsuzluğunun ve göçün etkisiyle kent kültüründe gözlemlenen olumsuz

değişikliklerin ön plana çıkarıldığını söylemek mümkün. Göç edenlerin kimliklerinin batının gözünde ‘ucuz işçi’lerden ‘cahil Türkler’e, daha sonra da ‘terörist Müslümanlar’a evrildiği göçmenlik halleri söz konusu. Bu halleri ile kent için sorun yaratan eğitimsiz, yoksul, dil bilmeyen kitlenin kentle bütünleşememesi temel sorun olarak ele alınıyor. Bununla beraber, kadınların göçü ve sonrasındaki yaşamı nasıl deneyimlediklerine dair doğrudan bilgi de son derece yetersiz. Kadınlar göç çalışmalarında karşımıza çoğunlukla kurbanlaştırılarak ‘mağdur’ nitelemesiyle çıkıyor. Bu çalışmada ise kadınların hikayelerini kendi dillerinden anlatarak hem yaşanan mağduriyetin hem de mağduriyete karşı direnme yollarının, ayakta kalmak ve tutunmak için verilen etkileyici yaşam mücadelelerinin izini sürmek amaçlandı. Kadınlar bu çalışmada mağduriyetleriyle değil daha çok mücadeleleriyle önplanda.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA KAVRAMLAR VE EĞİLİMLER

Uluslararası göç farklı bağlamlarda, farklı şekiller alabilen çok boyutlu ve dinamik bir olgudur. Göç veren bir ülke, göç alan bir ülkeye dönüşebilir veya hem göç alan hem göç veren hem de transit bir ülke konumunda bulunabilir. Bu durum Türkiye için de söz konusu. Öte yandan göçe ilişkin durum ve olguların bir çok araştırmada göçün bu karmaşık yapısını göz ardı eden ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlanmış kavramlar çerçevesinde ele alındığını söylemek mümkün. Oysa göç alan/veren ülke, yerli-vatandaş/yabancı, vasıflı/vasıfsız ya da legal/illegal göçmen gibi karşıt kategoriler göç olgusunu bütünüyle kavramamızı engeller. Tıpkı ülkeler gibi göçmenler de bu tür kalıplara sığdırılmaz; bir kategoriden diğerine geçebilirler. İkili karşıtlıklara yaslanan ve ulus-devleti doğal bir kategori olarak kabul eden milliyetçi yönlemsel bakış uluslararası göçü toplumsal yapıya meydan okuyan bir tehdit olarak görmekte, hatta özellikle Amerika'daki 11 Eylül saldırılarını izleyen dönemde güvenliği tehdit eden bir unsur olarak ele almaktadır.

Göç olgusunu 'tehdit' ve 'güvenlik' penceresinden inceleyen söylem bir yana, göç literatüründe en sık karşımıza çıkan, fakat en tartışmalı kavramlarından biri de 'entegrasyon'. Göçmenlere karşı duyulan kuşku ve güvensizlikle birlikte artan 'kimlik kaygıları'nın göçmenlerin topluma daha hızlı ve etkili bir şekilde entegre olmaları gerektiğini vurgulayan söylemi pekiştirdiğini söylemek mümkün. Göçmenlerin yeni katıldıkları toplumla bütünleşerek onun bir parçası haline gelmeleri süreci olarak tanımlanabilecek entegrasyon, başlangıçta kulağa hoş gelse de oldukça muğlak ve yoruma açık bir tanım olması sebebiyle siyasetçiler açısından çok kullanışlıdır ve toplumun homojen bir yapı olduğu varsayımına dayanır.

Entegrasyon bağlamında ülkelerin asimilasyondan çokkültürlülüğe dek uzanan geniş bir yelpazede politikalar ürettiği görülüyor. Asimilasyon göçmenlerin göç gönderen ülkeye dair kimlikleri ve adiyetlerinden tamamen koparak göç alan toplumun ayırt edilemez bir parçası haline gelmelerini öngörür. Çokkültürlülük ise göçmenlerin kendi dillerini, dinlerini, kültürlerini ve tarihlerini korumalarına olanak tanınmasına ve farklılıkların hoşgörülmesine bağlı olarak farklı kimliklere sahip grupların bir arada yaşamasına işaret eder. Asimilasyon politikaları yurttaşlığın altını çizerken kültürel çeşitliliği yok saymaktadır. Başka bir deyişle, asimilasyon yeni bir kimlik ve kültür edinirken var olan kültür ve kimliğin yok olmasını içeren bir süreçtir. 1970’li yıllarda egemen olan asimilasyon politikalarının yerini 1980’li yıllarda alan çokkültürlülük ise Abadan-Unat’a (2002:288) göre,

etnik azınlıkların gruplarının varlıklarının sadece folklorik açıdan kabul edilmesine, öte yandan bölüşüm ve paylaşım süreçlerinde dikkate alınmamasına yol açan bir yaklaşımdır. Başka bir deyimle, çokkültürlülük ideolojisi, toplumsal eşitsizliği kültürel farklılıkların bir sonucu olarak görmeyi amaçlamaktadır.

Dolayısıyla çokkültürlülük politikaları kültürel azınlıkların kendi okulları, ibadethaneleri vb. kurumlarını kurmalarına olanak sağlasa da, özellikle dinsel inanç temelinde ayrıştırılarak gettolar içine tıkmalarına ve vatandaş olarak tüm haklardan yararlanamamalarına yol açmaktadır. Grillo (2005) ve Entzinger (2003) de çokkültürlülük anlayışını birbirine değmeyen hayatlar yaşayan farklı toplumlar yarattığı ve göçmenlerin yeni geldikleri topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmadığı, aksine engellediği için eleştirirler. Göçmenlerin etnik-dinsel temel üzerinden bir araya gelip örgütlenmeleri onların toplum içindeki siyasal görünürlüğünü arttırsa da, sosyo-ekonomik eşitsizliğin ve gettolaşmanın önüne geçmez. Tam tersine, Bisoonath (1994) ve Gwyn’in (1995) vurguladığı gibi, göçmenleri toplum içindeki birer egzotik unsurmuş gibi ele alan çokkültürlülük politikaları, onları etnikleştirip ötekileştirerek gettolaşmanın önünü açar.

Çokkültürlülük meselesinin tartışmalı doğasına Okin ise (1999) “Çokkültürlülük kadınlar için kötü mü?” sorusunu ortaya atarak vurgu yapar ve çokkültürlülük politikalarının yol açtığı ikileme değinir. Bu ilgi çekici soruyu yanıtlamak için öncelikle çokkültürlülüğün ne olduğunu biraz daha tartışmaya açmak gerek. Çokkültürlülüğün savunucularından Kymlicka (1998), liberal Batı demokrasilerinde dini ya da etnik

azınlıklar gibi kimi grupların kendi kültürlerini ve geleneklerini koruyabilmek için kolektif haklara ihtiyaç duyabileceğini ileri sürerek söz konusu kolektif hakların eşitlik ve özgürlük için bir tehdit oluşturmayacağını, tam tersine gruplar arası karşılıklı saygı ve tanınmayı içeren daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir ortam yaratacağını vurgular. Okin (1999) de çokkültürlülüğün liberal Batı demokrasilerindeki iddiasını şu şekilde ortaya koyar: “ Azınlık kültürleri veya yaşam biçimleri grup üyelerinin bireysel haklarının teminat altına alınmasıyla yeterince korunamaz, bu nedenle bu haklar aynı zamanda belli bir takım *grup* hakları ya da ayrıcalıklar aracılığıyla korunmalı”. Ne var ki söz konusu kolektif haklar sadece etnik azınlık gruplarını kapsar, ama ‘azınlık içindeki azınlıklar’ı, söz gelimi kadınları, içine almaz. Bu yaklaşımda grupların olumsuz özellikleri, örneğin grubun kadınları, çocukları, eşcinselleri, farklı dini mezheptekileri ikincil konuma itmesi ve baskı altına alması, görmezlikten gelinir. Çokkültürlülük politikalarıyla kimlik sorununun demokratik yöntemlerle çözülmesi hedeflense de özellikle gettolaşan bu gruplar içinde yaşayan kadınlar, kendilerini ataerkil toplumsal yapıların ürünü olan ve ataerkil baskıdan namus cinayetine dek uzanan bir takım gelenek ve göreneklerin kıskacında bulurlar.

Okin (1999, 21-22), etnik azınlık mensubu olan bu kadınların kendi kültürlerinin kurbanı olduğunu ileri sürer, çünkü bu gruplar erkeğin kadına üstünlüğünü ve baskısını onaylayarak ataerkil değerleri içselleştiren etnik topluluklardır; bu nedenle “onlar, içine doğdukları kültür ortadan kalksaydı... veya, tercihen, düzeltilseydi ve böylelikle kadınların eşitliği desteklenseydi, çok daha iyi durumda olurlardı” (Okin, 1999, 22-23). Bu savıyla Okin (1999) kültürü değişmez bir şeymiş gibi ele alır ve üyelerinin birbiriyle etkileşim halinde olduğu dinamik bir topluluktan daha çok gelenekle özdeşleştirir. Etnik azınlıklardan olan kadınların geleneklerin kurbanı olduğunu öne sürerken, ataerkilliğin evrensel olduğunu ve liberal Batı toplumlarında yaşayan kadınların da eril şiddetin ve erkek tahakkümünün farklı biçimleriyle yüz yüze geldiğini unutmuş gibidir. Batılı modern kadınların özgürleşmiş olduğu, Batılı olmayan kadınlarınsa etnik gruplarından ötürü çocuk yaşta evliliğe veya örtünmeye zorlanmak gibi evrensel insan hakları ve modern liberal toplumun değerleriyle çelişen geleneklerin kurbanı olduğu savı, Volpp’un (2001) da belirttiği gibi, kadınlar üzerindeki ataerkil baskının kültürel bir sorun haline getirilmesi, bir yandan Batı toplumlarındaki kadına yönelik şiddetin ya da ataerkilliğin görünmez kılınmasına öte yandan ataerkilliğin daha belirgin olduğu iddia edilen Batı dışı

toplumlardaki kadınların öznelliğinin üzerini örter. Bununla birlikte, 1980’li yıllara kadar egemen olan asimilasyon politikaları artık çok baskıcı olarak kabul edilip terk edilirken, daha çok iki dilli eğitim ya da giyim tarzı gibi folklorik ve pragmatik konulara değinen çokkültürlülük politikaları, azınlıkların kültürel hakları liberal toplumlarda en azından resmi düzeyde kabul gören kadın-erkek eşitliği gibi normlarla çeliştiğinde ne yapılabileceği gibi soruları yanıtsız bırakır.

İçeriği itibarıyla çok esnek olduğu için asimilasyon ve çokkültürlülük gibi alternatif kavramlarla birlikte anılan ve göç literatüründe baskın ve evrensel bir kullanıma sahip olan entegrasyon kavramı, Favell (2001) tarafından da toplumu homojen bir merkeze sahip organik bir bütün olarak gördüğü için eleştirilir. Göç alan toplum bu şekilde türdeş olarak ele alındığında yeni gelen göçmenler ‘kültürel öteki’ olarak kavramlaştırılıp ulus-devlet tanımlaması için araçsallaştırılarak kullanılırlar (Wimmer ve Glick-Schiller, 2002). ‘Etnik türdeşliğe dayalı ulus devlet’ler, ulus-devletleri ve onların toplumlarını birbirinden tamamen bağımsız ve ayrı birer yapı olarak ele alırlar.

Oysa Vertovec (2004) ve Faist (2000)’in de belirttiği gibi, günümüzde göçmenler küreselleşmenin etkisiyle tek bir toplumla bütünleşerek değil, tam tersine birden fazla toplumla bağ kurarak ‘ulus-ötesi’ ilişkiler ağı içerisinde hayatlarını sürdürmektedir. Özellikle teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak iletişim olanaklarının artması, yolculukların kolaylaşması ve ucuzlaması gibi nedenlerle ‘ulus-ötesi’ aidiyetlerin ortaya çıktığı bu çağda, göçmenlerin tek bir toplumun parçası olmaktan ziyade birden çok toplumla çeşitli bağlar kurduklarını ve bu toplumlarla sürekli etkileşim halinde olduklarını söyleyebiliriz.

Ulus-ötecilik, Basch ve diğerleri (1994) tarafından göç veren ve göç alan ülke arasında göçmenlerin başlattığı ve sürdürdüğü çok-boyutlu toplumsal ilişkiler süreci olarak tanımlanır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise Levitt ve Jaworsky’nin de (2007) belirttiği gibi göç araştırmaları, ulus-ötesi bağların göçmenlerin aynı anda hem orda hem burda olma durumuna bağlı olarak sürekli olarak yeniden üretilen akışkan toplumsal alanlar içerisinde oluştuğunu vurgularlar. Son yıllardaki göç çalışmalarında ağırlıklı olarak kullanılan bir kavram olan ulus-ötesi alanlar, göçmenlerin sadece geride bıraktıkları anavatanları ve göç ettikleri ülke ile değil, aynı zamanda başka ülkelerdeki aynı etnik geçmişe ve dine sahip göçmenlerle de kurdukları etkileşimleri içeren çok katmanlı alanlardır (Lewitt ve Jarkowsky, 2007). Dolayısıyla, ulus-ötesi alanlar,

sürekliliği olan toplumsal ilişkiler ve ağlara işaret eder ve yerelliğin sınırlarını aşan bir düzlemde ortaya çıkar.

Kaya (2009:27), oldukça karmaşık ve dinamik bir kavram olan ‘alan’ ile ‘harita’ üzerinde gösterilen bir nokta’yı ifade eden ‘mekan’ kavramı arasındaki büyük farka işaret eder ve ‘alan’ı şu şekilde tanımlar:

Ancak ‘alan’, söz konusu maddi mekânın ötesinde haritada görülmeyen özneler, aileler, kurumlar, işletmeler, ağlar, imajlar, figürler, diller, sesler, söylemler, sanatlar, ritüeller ve semboller arasındaki tüm gerçek ve sembolik nitelikte olabilecek sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasal ilişkilerin bütününe kapsar. Diğer bir deyişle, ‘mekan’ ontolojik olarak önceden vardır, ancak ‘alan’ özneler tarafından inşa edilir ve zaman içerisinde değişime uğrar.

Bu noktada, uluslararası göç literatüründe son yıllarda karşımıza çıkan ulus-ötesi alan paradigmasının göçmenlerin günümüzde artık geleneksel göçmen tanımlarına uymadıklarını ve farklı nitelikler taşıdıklarını gösterdiğini söyleyebiliriz. Artık göçmenler salt pasif kurbanlar olarak veya değişmeyen bir statüye sahipmişcesine değerlendirilemezler. Göçmen olmayanların dahi göçmenlerin edindikleri ve beraberinde getirdikleri fikirlerden ve hayat tarzlarından etkilendikleri görülmektedir. Vertovec (2004), göçmenlerin ekonomik, politik ve sosyo-kültürel olmak üzere üç farklı dönüşüm süreci içerisinde incelenmesi gerektiğini vurgular. Göçle birlikte ortaya çıkan ekonomik, politik ve sosyo-kültürel ilişkiler ve dönüşümler ülkelerin sınırlarının ötesinde dinamik bir alan yaratır. Öyleyse göç, göçmenlerin öznellikleriyle şekillenir.

Uluslararası iletişim ve ulaşım ağlarının genişlediği bu çağda, göçmenlerin göç ettikleri metropollerde, yani başka bir bağlam ve oluşum içinde, kendi anavatanlarını sürekli olarak yaşamaları mümkün. Vassaf (2002:3), bu ‘diasporik oluşum’un anavatanın tıpatıp aynısı olmadığını vurgular: “Söz konusu oluşum, anavatanın din ve etnisite gibi bazı kültürel özelliklerinin tözselleştirilmediği, öte yandan dil, semboller ve müzik gibi diğer bazı yanlarının ise içinde yaşanılan çoğunluk kültürüne referansla kültürel bir tercüme sürecine tabi olacak şekilde değiştirildiği bir oluşumdur”. Bu modern oluşumlar, küreselleşmenin ürünüdür. Ulus-ötesi topluluklar, göç ettikleri ülkelerde dini, politik, kültürel etkinliklerde bulunarak anavatanları ve yaşadıkları ülke arasında adeta bir köprü kurarlar. Göçmenler, artık ulus-ötesi göç kuramlarının katkısı sayesinde içinde buldukları kentsel ve kamusal alanların dışında bırakılan ve sadece ‘uyum’ sorunu açısından incelenen pasif varlıklar değil; aksine

içinde buldukları alanları değiştirip şekillendiren aktif özneler olarak ele alınır. Söz konusu ‘ulus-ötesi topluluklar’ Abadan-Unat (2002:289) tarafından “kimliği belirli bir toprak parçasına bağlı kalmaksızın ortaya çıkan gruplar” olarak tanımlanır. Yeni teknolojilere bağlı olarak artan iletişim imkanları bireylerin artık adeta aynı anda iki ayrı yerde bulunmasına imkan vermekte; bununla beraber bireylerin tek ulusa ve tek ükeye ait olduğu düşüncesini zayıflatmakta. Burada önemli bir nokta da Abadan-Unat (2002)’ın vurguladığı gibi herkesin ulus-ötesi göçmen olmadığı. Ulus-ötesi faaliyetlerin bireyin hayatının önemli bir bölümünü kapsayıp kapsamadığı bir kriter olarak ele alınabilir. Buna göre, bireylerin birden fazla devletin sınırlarını aşarak toplumsal, politik, kültürel ilişkiler geliştirmiş olmaları gerekir.

Göçmen gruplarının tek bir etnik grup başlığı altında ele alınıp araştırıldığı çalışmalara sıklıkla rastlıyoruz. Oysa ki bu tür çalışmalar, söz gelimi, bazı göçmenlerin neden ulus-ötesi etkinliklere katılırken, diğerlerinin katılmadığını açıklamaz. Göçmenler aynı nesilden ve aynı anavatanından dahi olsalar, birbirlerinin aynısı değildir ve onları tek bir konu başlığı altında toplamak aralarındaki farkların açığa çıkmasını önler. Bununla beraber, ulus-devlet odaklı bir perspektifin ne kadar kısıtlayıcı olduğu da aşikar. Göç, yaşanan yerdeki toplumsal dönüşümler bağlamında incelenmeli; göçmenler de bu dönüşümleri oluşturan ve onlarla birlikte hareket eden bireyler olarak görülmelidir.

1.1 Uluslararası Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Feminist Kuramın Katkıları

Göç, yukarıda sözünü ettiğimiz karmaşık yapısı nedeniyle farklı boyutlarıyla aynı zamanda farklı bakış açılarıyla ele alınması gereken bir olgu. Bu bakış açılarından biri de feminist bakış açısı. Bu çalışma, feminist bir bakış açısından hareketle, göç alanına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda öncelikle toplumsal cinsiyet kavramının göç literatürüne nasıl dahil olduğu kısaca ele alınacaktır.

Göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet analizine ilk kez ikinci dalga feminizmin etkisiyle 1970’li yıllarda rastlandığını söyleyebiliriz. O yıllarda ‘cinsiyet’ (sex) kavramından farklı ve onunla karşıtlık içerisinde önerilen bir kavram olarak ortaya çıkan ‘toplumsal cinsiyet’ (gender), ‘cinsiyet’ten farklı olarak bireyin biyolojik cinsiyetini değil, kültürel olarak cinsiyetlendirilmesini ifade ederek kadınlık ve erkekliğin toplumsal dönüşüme açık varoluş biçimleri olduğunu öne sürmüştür. Bununla beraber, bu kavram

iktidar ilişkileri bağlamında farklı kadınlık ve erkeklik pratiklerine de işaret eder. Connell ve Messerschmidt (2005), farklı kadınlık ve erkeklik hallerinin iktidar ilişkileri üzerinden nasıl inşa edildiğini gösterir. Örneğin, Connell (2005), toplumsal cinsiyetin ilişkisellik ve karşılıklı bir belirleme süreci içinde ele alınması gerektiğini vurgulayarak ataerkil düzenin erkekliği nasıl şekillendirdiğini, güçlendirdiğini ama aynı zamanda da nasıl kısıtladığını inceler ve toplumsal cinsiyet düzeninde ‘hegemonik erkeklik’ biçimleri olabileceği gibi ‘ezilen erkeklik’ biçimlerinin de olabileceğini ifade eder. Benzer bir şekilde, Moore (1994:814) toplumsal cinsiyet farklılıklarının ve ilişkilerinin kültürel ve tarihsel olarak çeşitlilik gösterdiğini söyler. Dolayısıyla tek, kaçınılmaz veya değişmez olan verili bir kadınlık ya da erkeklik halinden söz edemeyiz. Erkeklik ve kadınlığın doğal haller olmayıp, kültürel pratikler olduğunu ve toplumsal cinsiyetin kadın ya da erkek kategorilerini dışlamadan ilişkisellik içinde ele alınması gerektiğini unutmamalıyız.

Ne var ki 1970’li yıllar ve 1980’li yılların başlarındaki göç çalışmalarına baktığımızda toplumsal cinsiyetin daha çok bireysel temelde ele alındığını ve doğuştan getirilen verili bir kategori olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu dönemde, kadınların erkekler karşısında bir toplumsal grup olarak kavramsallaştırıldığını ve ancak erkeğe karşıt bir kategori olarak göç çalışmalarının içine ‘ekle ve karıştır’ mantığıyla dahil edildiğini söyleyebiliriz (Hondagneu-Stelo, 2000; Kofman vd., 2000) . Fakat daha önceki yıllardaki çalışmalarda göçün erkekler ve kadınlar açısından belirginleşen farklılıklarının göz ardı edildiğini ve göçün aktif öznesi olarak yalnızca erkeklerin kabul edilerek elde edilen bulguların tüm göçmenleri kapsayacak şekilde genelleştirilip sunulduğunu göz önünde bulundurursak, yine de toplumsal cinsiyet bakış açısının göç literatürüne dahil edilmesi açısından 1970’li yıllarda önemli bir ilerleme olduğunu söylenebilir.

Batı Avrupa’ya yapılan formel işçi göçlerinin ağırlıklı olduğu 1970 öncesi dönemde kadın göçünün gündemde olmadığını, formel işçilerin ‘erkek’ ya da ‘cinsiyetsiz’ olarak ele alındıklarını, göçmen kadınlarınsa daha çok aile birleşmesi yoluyla geldikleri ve emek piyasasının dışında kaldıkları için ‘bağımlı’ ya da ‘pasif’ olarak kabul edildiklerini görüyoruz. 1970’li yıllara gelindiğinde ise, Avrupa’da başlangıçta konuk işçi olarak düşünülen göçmenlerin öngörülen aksine geçici değil, kalıcı olduğu kabul edilir. Bununla beraber, formel iş göçünün denetim altına alınması ve kadın işgücüne olan talebin artmasıyla birlikte daha önce sadece formel işçilerin eşleri

olarak anılıp onlara bağımlı olarak kabul edilen ve emek piyasasına girmeyeceği varsayılan kadınlar, iş piyasasına girmeye başlarlar ve buna paralel olarak göç çalışmalarında da gündeme gelirler. Sonuç olarak, 70’li yıllarda kalkınma ile bağlantılandırılan göç çalışmalarının içinde kadınlar yeni bir kategori olarak belirmeye başlar. Ancak ‘kalkınma ve kadın’ odaklı bu çalışmalar, Rathgeber’e (1990) göre sosyal yapıları sorgulamaktan uzaktır ve kadınların halihazırda var olan kalkınma programları içerisine eklenmesinden ibarettir.

1980’li yılların ortalarından itibaren ise önceki yaklaşıma alternatif olarak feminist göç araştırmacılarının çalışmalarının odağına sadece kadınları değil; cinsiyetler arası toplumsal rollerin inşasını da koyarak öncekilerden daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaya çalıştıklarını görüyoruz. Odak noktasının erkeğe karşıt bir kategori olarak sunulan ‘kadın’dan, cinsiyetler arası ilişkiler sistemi bağlamında ele alınan ‘toplumsal cinsiyet’e geçmesiyle birlikte, Rathgeber’in (1990) de vurguladığı gibi, artık yalnızca kadınlar değil, kadınlık ve erkekliğin toplumsal inşası da araştırma konusu haline gelir ve kadınlardan pasif kurbanlar yerine değişimin taşıyıcıları olarak söz edilmeye başlanır. ‘Kadın ve göç’ yaklaşımından ‘toplumsal cinsiyet ve göç’ yaklaşımına geçiş, Uluslararası Göç Dergisi’nin (International Migration Review) ‘toplumsal cinsiyet ve göç’ konulu 1984 yılı özel sayısında göze çarpmakta. Söz konusu sayıda Morokvasic’in (1984) ‘göçmen kuşlar da dişidir...’ (‘birds of passage are also women...’) adını verdiği makalede çizdiği çerçeve, kadınların göç hareketine katılımlarına ve cinsiyete özgü farklılıklara işaret eder. Morokvasic’e (1984) göre, kadınların göçe karar verme süreçleri ve göç sonrası deneyimleri hem ev içindeki hem de iş piyasasındaki cinsiyetlendirilmiş eşitsizlik düzeniyle doğrudan ilişkilidir.

Günümüze daha yakın yıllarda yapılan araştırmalarda ise bu çerçevenin daha da genişletildiğini görüyoruz. Hondagneu-Sotelo (2003:9), “toplumsal cinsiyet, göçün yapıcı unsurudur” der ve toplumsal cinsiyetin nasıl da göçle ilgili pratiklere, kimliklere ve kurumlara nüfuz ettiğini inceler. Artık feminist göç araştırmalarının odak noktası açıkça toplumsal cinsiyettir; yalnızca kadınlar değil. Üstelik araştırmalar eskisinden daha disiplinler arasıdır. Bu disiplinler arası diyalogların toplumsal cinsiyeti verili bir biyolojik kategoriden ziyade toplumsal iktidar ilişkilerini şekillendiren bir pratik ya da ideoloji olarak kavramsallaştırarak göç literatürüne nasıl katkıda bulunduğu, Uluslararası Göç Dergisi’nin (International Migration Review) ‘Yeniden Toplumsal Cinsiyet ve Göç’

(Gender and Migration Revisited) adlı 2006 yılı özel sayısında görülebilir. Söz konusu sayıda Donato vd. (2006), toplumsal cinsiyet analizlerinin konusunun yalnızca aileye, hane halkına ve kadınların hayatlarına indirgenemeyeceğini belirtir çünkü göç süreci, pek çok feminist araştırmacının da (Grasmuck ve Passer, 1991; Hondagneu-Stelo, 1994) vurguladığı gibi, bütünüyle cinsiyetlendirilmiş bir olgudur. “Araştırmacılar artık hem göçmen kadınların hem de göçmen erkeklerin hayatları, göç politikaları ve yönetimi, göçmenlerin çalışma yerleri, göçle ya da yabancı ülkede doğmuş nüfusla ilgili neoliberal ya da refah devletine özgü politikalar, diaspora, ve hatta kapitalist dünya sistemi bağlamında toplumsal cinsiyeti ele alıp incelemektedirler” (Donato vd. , 2006: 6). Burada sözünü ettiğimiz toplumsal cinsiyet anlayışı, Lorber (1994) ve Ortner (1996)’ın da belirttiği gibi, toplumsal cinsiyetin verili ve değişmez olmadığı, aksine aileden devlete dek geniş bir yelpazede uzanan toplumsal kurumlar aracılığıyla deneyimlenen ve süregiden bir süreç olduğu görüşüne dayanır. Kadınlık ve erkeklik, cinsiyetlendirilmiş toplumsal ilişkilerin ürünüdür ve her an yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda, göçün toplumsal cinsiyet açısından analizi Mahler ve Pessar’ın (2001) ‘iktidarın cinsiyetlendirilmiş coğrafyaları’ adını verdikleri yerelden ulusala, ulusaldan küresele dek çok geniş bir yelpazede uzanan mekansal ölçeklerde yapılmaktadır.

Oysa göç literatürünü bütüncül bir şekilde ele aldığımızda, toplumsal cinsiyete karşı olan ilgisizlik alanda bir kör nokta oluşturmaktadır; yalnızca kadın göçmenlerin değil ama aynı zamanda erkek göçmenlerin de görünmezliğinden dolayı. “Erkekler cinsiyetlendirilmiş işgücü piyasasına giren, cinsiyetlendirilmiş sosyal ağlar sayesinde kaynak elde eden, cinsiyetlendirilmiş iktidar dinamiklerinin biçimlendirdiği aile ilişkileri içinde etkileşime giren, cinsiyetlendirilmiş devlet politikalarına ve kanunlarına tabi olan cinsiyetlendirilmiş varlıklardır” (Nawyn, 2010:257). Bu nedenle, ‘cinsiyetlendirilmiş toplumsallık’ın eksiksiz bir eleştirisini yapmak için, göç sürecinde kadınların deneyimlerinin nasıl şekillendirilip ne tür dönüşümlerden geçtiğine dair derin bir kavrayışın yanı sıra, Sancar (2011:15)’ın da vurguladığı gibi “kadın ya da erkeklerin ‘biyolojik cins’ özellikleri ile doğrudan ilişkili olmayan toplumsal ilişkilerin ve anlamların nasıl *dişil* ve *eril* anlamlar taşıyarak *cinsiyetlendirilmiş toplumsallıklar* haline dönüştüğünü anlatan bir düşünselliğe” ihtiyacımız var. Bu tür bir düşünsellik, toplumsallığın baştan başa cinsiyetlendirilmiş bir kurgu olduğuna işaret eder.

Ne var ki göç literatürünü incelediğimizde bu tür düşünsel bir kavrayışın eksikliği hemen göze çarpıyor. Bunun başlıca nedeni olarak göç literatürünün ağırlıklı olarak ekonomik göçe ve dolayısıyla göçmen işçilere odaklanması ileri sürülebilir. Kadınların hem genel olarak sosyal bilimlerdeki araştırmalarındaki görünmezliği hem de ekonomik etkinliğine ve işgücü katılımına yeterince değeri verilmemesi göç alanındaki kadın hareketliliğini görünmez kılmıştır. Oysa ki feminist göç araştırmacıları erkeklerin ekonomik göçüyle ilgili bulguların ve açıklamaların doğrudan kadınlara uyarlanamayacağını ileri sürmüşlerdir. Hem neo-klasik ekonomi teorileri hem de marksist ekonomi-politik teorileri feminist eleştirinin hedefi haline gelmiştir çünkü bu teoriler göçmenleri cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinden yoksun bir toplumsal bağlam içinde ele alırlar. Bu teorilerde cinsiyet analizi eksiktir, bu nedenle feminist teori tarafından cinsiyet körü oldukları öne sürülerek eleştirilirler.

Göçmen ailelerindeki cinsiyetlendirilmiş iktidar ilişkilerinden kaynaklı gerilim ve çatışmaları açığa çıkaran feminist göç araştırmaları olmuştur. Feminist literatürün ‘ev içi’ alan ve ‘hane halkı’ tartışması, bu noktada kilit bir öneme sahip. Feminist yaklaşıma göre, aile ve hane halkı, toplumun bütün alanlarına sirayet eden toplumsal cinsiyet sistemlerinde temel öneme sahip kurumlardır. Bora (2010), ev işi pratiklerine bağlı olarak kurulan cinsiyet kimliklerinin sınıf, toplumsal statü ve kişisel kimliklerin kurulmasında etkili olduğunu belirtir. Bu çerçevede, feminist tarih yazmında cinsiyetin önemine değinen Davidoff (2009:109) da, “Hem toplumsal cinsiyet, hem de aile, yalnızca ‘evsellik’ konuları hakkındaki tarihsel incelemelere değil, fakat askeri konulardan diplomatik, politik, dinsel, mimari, toplumsal, demografik, kültürel ve diğer konulara dek her tarihsel araştırmaya dahil edilmelidir” der. Böylelikle, hem Bora (2010) hem de Davidoff (2009), evin ve ev işinin tüm toplumsal ve siyasal düzenin inşasındaki rolüne dikkat çeker. Hane halkını ve hane halkı üyelerinin ilişkilerini odak noktası haline getiren bu bakış açısı sayesinde, feminist araştırmacılar göçün karar alma anından yerleşme ve uyum sağlama süreçlerine dek hiç bir aşamasının toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kopuk olmadığını açığa çıkarmışlardır (Anthias, 2000; Kofman vd., 2000). Bu noktada, feminizmin klasik liberal kuramın mirası olan özel/kamusal ayrımına getirdiği eleştiri yol göstericidir. Aile içindeki ataerkil ilişkiler, özel alanın ötesine doğru uzanır. Özel alan ve kamusal alanın hayatın birbirinden kopuk iki ayrı yönü olarak kabul edilip, birbiriyle karşıtlık içinde tanımlanmasını sorgulayan feminist teori, özel alan ve

kamusal alan arasındaki bağları açığa çıkararak özel alanda yaşanan ve kişisel olarak kabul edilen sorunların bütünlüklü bir toplumsal egemenlik sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğunu bize göstermiştir. Ev kadınlığı ve annelik ile özdeşleştirilen kadın kimliği ile kadınların ücretli işlerdeki varoluş biçimleri arasındaki bağ, feminist eleştirinin özel alan/kamusal alan birliği vurgusu sayesinde ortaya konmuştur. Kadınların, kendilerinden beklenen ev kadınlığı ve annelik rollerine uygun bir biçimde ev içinde harcadıkları karşılıksız, görünmeyen emek, onların işgücü piyasasına girdiklerinde de ancak düşük prestijli, düşük ücretli ve bakım işi gibi aile içindeki rollerine benzer mesleklerde ikincil ve güvencesiz bir konumda çalıştırılmalarının önünü açmaktadır (Acar-Savran, 2004). Bu bağlamda, göçmen kadınların sadece cinsiyet değil, aynı zamanda etnik köken temelinde de ayrılmış işgücü piyasasında en korumasız, en esnek işlerde çalıştıklarını söylemek şaşırtıcı olmaz. Bununla birlikte, göçmen kadınların kimliklerini belirleyen sadece iş hayatındaki konumları değildir. Her zaman ve her coğrafyada ev işleri ve çocuk bakımının kadının birincil görevi olarak tanımlandığını söylemek abartılı olmayacaktır. “İster Batı pazarlarında satılmak üzere Filipinler’de barbie bebekler üretsın, isterse Singapur’da saatler; ister Dakar ya da Meksiko’da temizlik işçisi olsun, isterse Londra, Paris ya da New York’ta yüksek gelirlı ve orta-sınıf kadınlar için düşük ücretli ve kötü koşullarda çalıştırıldığı bir atölyede yüksek kaliteli giysiler diksin, veya Manila’da blucin üretsın; ister Senegal’de bir balıkçıda çalışsın, isterse tertemiz Alman, İsveç ya da İngiliz hastahanelerinde çalışsın ya da umumi tuvaletlerde, bir göçmen kadının ücretli işgücü piyasasındaki rolü her ne olursa olsun, çoğunlukla o rol onun asli rolü olarak kabul edilmez; ne kendisi tarafından ne de işverenleri tarafından” (Morokvasic, 1984: 888).

Yapılan çalışmalara göre (Wheelock, 1990 ; Morris, 1993), kadınların daha çok istihdam edilmesi de, evdeki cinsiyetçi işbölümünü kadınların lehine değiştirmez. Aksine, Delphy ve Leonard’ın (1992) vurguladığı gibi, kadınların hem ücretli bir işte çalışmaları hem de hane içinde emek harcamaya devam etmeleri çifte iş yükü anlamına gelir. Kadınların ücretli emeği erkeklerinkine eş değer olarak görülmediği sürece, evdeki cinsiyete dayalı işbölümünün değişmesi olası değil. Aynı şekilde, cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle kadınların ev ve aile içinde üstlendikleri rol de, iş piyasasına girdiklerinde onların işverenlerin nezdinde konumunu belirlemekte ve yaptıkları işi değersizleştirmekte. Kadınların kolaylıkla kıramadığı bir kısır döngü bu. Tüm

dezavantajlarına rağmen kadınlar, ev ve aile sorumlulukları ile iş yaşamını bir arada yürütmelerini olanaklı kılacak esnek çalışma saatli işlere yönelirler ve çoğunlukla da evlenip çocuk yaptıktan sonra iş hayatından çekilirler.

Göçmen kadınlar söz konusu olduğunda işgücü piyasalarındaki bu eşitsizlik daha da katmerleşir. Batılı sanayi ülkelerinde cinsiyet ve etnisiteye göre ayrılmış işgücü piyasalarında göçmen kadınların en az talepkar işgücü arzını sunduklarını, dolayısıyla da en güvencesiz, en esnek işlerin göçmen kadınlar tarafından omuzlandığını söyleyebiliriz.

Birinci kuşak göçmen kadınlar imalat sanayiinin en vasıfsız işgücü olarak istihdam edilmiş, işten çıkarılma durumlarında da temizlik, dikiş, küçük ölçekli ticaret gibi enformel sektör işlerine yönelmişler ya da evden çalışma yoluna gitmişlerdir; keza ikinci kuşak genç kadınlar da mesleki eğitim olanaklarından yararlanamadıklarında her an işsiz kalma tehlikesi altında çalışmayı devam ettirmek ve ya işten çıkarıldıklarında da hizmet sektörünün temizlik gibi en vasıfsız işlerini yapmak zorunda kalmışlardır (Toksöz, 2006).

Özellikle 1970'lerde başlayan ve devam eden sosyo-ekonomik dönüşümler, refah devletlerinin krize girişi ve ardından çöküşü, sosyal politikaların yeniden gözden geçirilerek neo-liberal politikaların izlenmeye başlanması kadınları daha da olumsuz koşullara mecbur bırakmış ve göç hareketleri kadınlaşmıştır. Yaşadığımız çağı 'göç çağı' olarak adlandıran Castes ve Miller (2008), uluslararası 'göçün kadınlaşması'nın göç hareketlerini önümüzdeki yıllar içinde etkileyecek başlıca eğilimlerden biri olduğunu vurgular. Göçün kadınlaşmasını İtalya bağlamında ele alan İhlamur-Öner de (2012), İtalya'nın genel olarak göç politikasının sınırlayıcı olmasına rağmen ev ve bakım işçisi göçünün teşvik edildiğini söyler ve 90'lı yıllarda Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinden İtalya'ya ev ve bakıcılık hizmetlerinde çalışmak üzere kadın göçmen akışının başladığını vurgular. Özellikle refah devletlerinin çöküşü ve devletlerin bu alanlardaki sorumluluğunu genellikle aileye devretmeye yönelmesiyle birlikte, dünyanın çeşitli yerlerindeki kadınlar ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere başka ülkelere göç etmeye başlar. Bu hizmetler kadın işi olarak görüldüğü için de bu sektöre girişin ön koşulu kadın olmaktır elbette. Kısaca, gelişmiş ülkelere yönelik göç akınlarında kadınların payı artmıştır; bununla birlikte Amerika ve pek çok Avrupa ülkesinde kadın emeğine bağlı hizmetler sektörü ortaya çıkmıştır.

Gökbayrak (2009) bağımsız göç eden kadınların sayısındaki artışa dikkat çekerek literatürdeki adıyla ‘göçün kadınlaşması’nın Türkiye’de de karşılığı olduğunu vurgular. Tüm dünyada göçmen kadınlar açısından onları sömürüye en açık hale getiren koşullar, bakım hizmetlerinin yanısıra eğlence ve fuhuş sektöründe çalıştıklarında da ortaya çıkmaktadır. Eski Sovyet Bloku ülkelerinden Türkiye’ye göç eden kadınlar, mesleki becerileri ve eğitim düzeyleri her ne olursa olsun ev içinde veya seks/eğlence sektöründe ucuz, esnek, sömürüye açık, her an işten çıkarılabilir işgücü olarak çalıştırılmakta ve sınır dışı edilebilirlik tehdidini ve tehlikesini gündelik yaşamlarında her an enselerinde hissetmektedir (Parla, 2014).

Gözden kaçırmamız gereken bir nokta da cinsiyetin ırk, etnik köken, dini inanç ve sınıfla kesişerek katmerli bir eşitsizliğe yol açması. “Böylece göçmen işçi kadın göçmen olarak yerli işçi kadın karşısında, kadın olarak erkek göçmen karşısında, işçi olarak vasıflı göçmen işçi karşısında dezavantajlı konumdadır” (Toksöz, 2006: 83). Toplumsal cinsiyetçi işbölümü göçün her aşamasında ve alanında kendini tekrar tekrar üretmektedir. Fakat göçmen kadınlar farklı ırk, etnik köken ve dini inanca sahip oldukları ve işçi sınıfına ait oldukları için başka başka iktidar ilişkileri içindedirler ve ilave ayrımcılıklara maruz kalırlar. Göçmen statüsünün sınıf ve ırk ayrımcılığıyla nasıl kesiştiğini inceleyen Morokvasic (1984: 894-895), bir yabancı/göçmen olarak yaşanan ezilme biçiminin tüm ezilme biçimleri içerisinde en acımasızca hissedilen olduğunu, hatta diğer tüm ezilme biçimlerini gölgeleyebileceğini söyler ve ekler:

İşçi sınıfına ait olma ve toplumsal cinsiyet arasında güçlü bir ilişki gözlemlenmiştir: ücretli iş, kadınların erkekler karşısında ekonomik bağımsızlıklarını ilan etmelerine yol açabilir ama bu, işe bağımlılık yaratır ve baskıcı çalışma koşullarına karşı olası bir direnişi engeller...Buna ek olarak, kadının ev içindeki rolü sorgulanmaz çünkü kadının çalışma deneyimi çoğunlukla tatmin edici değildir ve toplumsal onay için yeterince çekici bir seçenek oluşturmaz. Bu nedenle, ev işlerindeki performans bu tür bir onay için olası tek kaynak olarak kalır. Ayrıca kadınlar, ev içi ilişkilerdeki statükoyu kabullenebilirler. Çünkü ev, yabancı düşmanlığının olduğu bir toplumda kendilerini biraz güvende hissedebilecekleri belki de tek yerdir...

Kısacası, kadın olmanın yükünün yanı sıra, yabancı olmanın ve korumasız işlerde çalışmanın yükü de göçmen işçi kadınların omuzlarındadır. Göçmen kadınların yükünü ağırlaştırılan yalnızca çalışma koşulları değil; aynı zamanda egemen aile kurgusu içinde doğallaştırılan rolleri ve bu rollerin beraberinde getirdiği eşitsiz işbölümüdür.

Yabancı/göçmen olma hali, sınıf ve kadınlık kimliği ile birleşince maruz kalınan sömürü de artar. Göçmen kadınların karşı karşıya olduğu mağduriyetler, katmanlı ve her bir katmanı birbirinden daha ağır, birbirinin içine geçmiş, hangisini çeksen diğeri ona yapışık mağduriyetlerdir.

Göçün niteliğindeki değişime, başka bir deyişle bağımsız kadın göçünün artması ya da literatürdeki tabirle göçün kadınlaşmasına rağmen, “dışarıda yeni fırsatlar arayan ve sonradan ya eşi ve ailesi kendisine katılan ya da elinde paralarla aile ocağına ve yuvasına dönen maceracı erkek” (Stahl, 1988:153) imgesi hala göç literatüründe hakim. Kofman (1999) göç literatüründeki hakim modele göre Kuzey Avrupa ülkelerine yapılan göçün üç aşamadan meydana geldiğini belirtir: İlk aşama genç erkeklerle başlar, çok daha fazla sayıda insanı kapsayan ikinci aşama daha yaşlı ve evli erkeklerden oluşan bir göç akınıdır, kitlesel işçi göçlerinin duraklamasından sonra başlayan üçüncü aşamada ise erkekler eşlerini ve çocuklarını yanlarına aldırırlar.

Bu modelde ısrar edilmesi, kadınların istihdamına –o da akla geldiğinde- ikincil önem atfedilen pasif izleyiciler ve bağımlı aile üyeleri olarak sunulduğu görüşün pekiştirilmesine hizmet eder. Göçü homojen evrelerle açıklayan bu modelde bireysel stratejiler geliştiren ve ev içi karar alma süreçlerine katılan aktif göçmen işçi kadınlara yer yoktur (Kofman, 1999: 273-274)

Oysa göç araştırmalarındaki egemen görüşün aksine, 1960’lı ve 70’li yıllarda dahi önemli sayıda kadının uluslararası göç hareketlerine göçmen işçi olarak katılmaya başladığını görüyoruz (Abadan-Unat, 2002; Toksöz, 2006). Kitlesel işçi göçlerinin yaşandığı o yıllarda elbette göçmenlerin çoğunun erkek olduğu yadsınamaz, ama bu durum kadınların konu dışı edilmesini haklı göstermez. Çünkü kadınların katıldığı tek ve en önemli göç şekli araştırmalardaki yaygın kanının tersine aile birleşmesi veya evlilik yoluyla yapılan göç değildir; aksine kadınların uluslararası göç hareketlerine katılmalarının çok çeşitli nedenleri vardır. Dolayısıyla göçmen kadınlar derken homojen bir gruptan söz etmiyoruz aslında; çok çeşitli göç hikayelerinden, motivasyonlarından, ulusal/etnik kökenlerden ve hayat fırsatlarından söz ediyoruz. Öbür türüsü çok indirgemeci bir yaklaşım olurdu.

1.2 Göçün Kadınlara Özgü Nedenleri ve Göç Sürecinde Kadınlar

Göç araştırmaları, göçe ilişkin karar alma süreçlerini etkileyen itici ve çekici faktörlerden söz ederler. Kadınların göç deneyimlerini erkeklerinkinden farklılaştıran cinsiyete dayalı itici ve çekici faktörleri ise gün yüzüne çıkartan feminist göç araştırmacıları olmuştur. Phizacklea (1996) göç nedenleri, göç sürecine katılım, göç sürecinde yaşanılan deneyimler, göçe ilişkin tutumlar ve tepkiler açasından kadınlar ve erkekler arasında farklılıklar olduğunu vurgular. Bu farklılıkların temeli, hane içi iş bölümüne ve buna paralel olarak gelenek ve göreneklerce belirlenmiş olan kadın-erkek rollerine dayanır. Kadını göç sürecinde görünür kılmamanın yolu ise bu farklılıkların irdelenmesinden geçer. Göç, hem mekansal hem de toplumsal dönüşümler içeren bir süreç. Bu süreçte kadınların evdeki eş, anne ya da evlilik çağındaki genç kız olarak konumları kadınların göçe dair yaşantıları ve yeni geldikleri mekanla kurdukları ilişkiyi de belirlemekte. Sınıfsal, etnik, ulusal kimlik kadar cinsiyet de bu ilişkide belirleyici bir rol oynamakta.

Bu bağlamda, kadınlara özgü göç nedenlerinden söz edebiliriz. Göç literatürünü incelediğimizde, ‘bağlantılı göç’ ve ‘evlilik göçü’nün çoğunlukla kadınların göç hareketlerine katılma nedenleri olarak ele alındığını görüyoruz. ‘Bağlantılı göç’, iş bulmak gibi nedenlerle göç eden erkek aile üyelerinin kadınlar tarafından takip edilmesini ele alan bir olgu. ‘Evlilik göçü’nde ise, kadının evleneceği erkeğin yaşadığı mekana hareketi söz konusu. İlkaracan ve İlkaracan’a (1999) göre, her iki göç türünde de ek gelir ihtiyacı veya eğitim, sağlık ve iş olanaklarının yetersizliği gibi itici faktörler ya da belli bir coğrafi alanı cazibe merkezi haline dönüştüren iş bulma umudu, daha iyi eğitim ve sağlık olanakları, modern ve iyi bir yaşama duyulan özlem gibi çekici faktörler kadınlar açasından belirleyici bir rol oynamaz; çünkü burada söz konusu olan evlilik bağıyla birlikte olduğu ya da olacağı erkeğin peşinden giden kadınlardır. Bununla beraber, pek çok feminist araştırmacı (Morakvasic, 1984; İlkaracan ve İlkaracan, 1999; Kofman, 1999; Nawyn, 2010) evlilik göçünün ve bağlantılı göçün ya da literatürde sık kullanılan başka bir adıyla aile birleşimi nedeniyle yapılan göçün kadınlar için tek ve en önemli göç türü olmadığını ve bağımsız birer birey olarak kendilerine ait itici ve çekici faktörler nedeniyle de göç eden pek çok kadın olduğunu vurgularlar. Kadınlar, hizmetçilik veya seks işçiliği gibi sadece kadınlara açık olan iş alanlarında çalışmak, daha

iyi bir eğitim almak, yeni diller öğrenmek, dünyayı görmek, tecrübe kazanmak ya da siyasi nedenlerle mülteci olarak uluslararası göç hareketleri içinde ailelerindeki erkeklerden bağımsız olarak yer alırlar.

1.2.1 Emek Göçü

Son yıllardaki feminist göç araştırmalarına baktığımızda dikkat çeken iki husus var: İşverenlerin giderek artan bir şekilde göçmen kadın çalışan tercihleri ve göçmen kadınların iş piyasasına katılımlarının artmasıyla ev içinde giderek güçlenmeleri. Söz gelimi, Espiritu (1997) hafif imalat sanayii, Lan (2003) ev içi bakım, Tyner (2003) ise hizmet sektörü alanında göçmen kadınların erkeklere ya da yerli kadınlara göre çok daha fazla sömürülebilir oldukları için işverenler tarafından daha çok tercih edildiklerini ortaya koyarlar. Göçmen kadınların iş piyasası ve aile içindeki rolleri birbiriyle kesişir. Lan (2003), bazı durumlarda göçmen kadınların dışarıda ücret karşılığı yaptıkları bakım işini ev içinde aile içi ilişkiler ve rollerinin gereği olarak sevgi karşılığı yaptıklarını belirtir. Kadınlar için çalışma zamanı ve çalışma dışı zaman adeta birbirinden ayrılmaz çünkü cinsiyetlendirilmiş yapılar hem makro hem de mikro düzeyde işler.

Göçmenlerin ev içi yaşamları, aile ilişkileri ve sosyal ağları ile ilgili çalışmalar feminist göç araştırmalarının göç alanındaki literatüre yaptıkları en önemli katkılardır. Her şeyden önce, kadınların göç kararı ve göçü sağlayan olanaklar ev içindeki cinsiyet ilişkileri ve rollerinden bağımsız değildir. Sadece kadınlara özgü göç biçimleri vardır. Castes ve Miller'in de (2008) belirttiği gibi, göçmen kadınlar için artan iş olanakları göçün kadınlaşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, kadınlar özellikle ücretli ev hizmeti (Romero, 2002), sağlık hizmeti (Tyner, 2003) ve seks işçiliği (Lutz, 1997) alanlarında çalışmak üzere başka ülkelere göç etmektedir. Son yıllarda Türkiye'deki göçmen kadınlarla ilgili yapılan çalışmalarda da (Parla, 2014; Demirdizen, 2013; Erder, 2011) göçmen kadınların daha çok eğlence ve ev işleri sektöründe yoğunlaştıkları belirtilir. Solero (2006) , ev ve bakım hizmetleri kadın işi olarak görüldüğü ve bu sektörlerde çalışmak erkekleri, erkekliklerini müzakere etmek durumunda bıraktığı için erkek bakıcı sayısının çok düşük olduğunu vurgular. Kısacası, ev işlerinin cinsiyetlendirilmiş karakteri ve ucuz kadın emeğinin bir araya gelmesi, tüm dünyada daha yoksul kadınların küresel boyutta göçünü adeta zorunlu kılmıştır. Küresel işbölümünün etkisiyle yoksul

ülkelerdeki kadınların da yönlendirilmesi sonucu başta ev işleri ve seks işçiliği olmak üzere çeşitli iş kollarında çalışmak üzere kadınlar ulusları aşarak aile üyelerinden bağımsız olarak göç etmeye başlamışlardır.

Göçmen kadınların sözü edilen işkollarında yoğunlaşmasında, hatta adeta hapsolmesinde etnisiteye ve cinsiyete dayalı ayrımcılık önemli rol oynar. Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa (2009: 15), Eski Doğu Bloku ülkelerinden göç eden kadınların eğitilmiş ve meslek sahibi olduklarını, buna rağmen göç ettikleri ülkelerde uzmanlıklarıyla değil de onların her işi yapmaya hazır bulunmalarıyla ilgilenildiği için iş bulabildikleri sektörlerin ev içi hizmet ve fuhuşla sınırlı olduğunu belirtirler. Göreli olarak daha yüksek nitelikli işlerde çalışmış kadınların göç ettikleri ülkelerde en alttaki işlerde sıkışıp kalması beyin israfına yol açmaktadır (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15). Özellikle Doğu Avrupalı göçmenler içinde yaygın olan beyin israfı ve Güney Avrupa'daki ev içi hizmet sektöründeki gereğinden fazla kalifiye işgücü üzerine daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır (Kofman, 1999: 273).

Sözünü ettiğimiz alanlarda kadınlar için daha çok iş imkanı vardır ve bu nedenle bazı durumlarda çalışıp ailelerine para göndermek üzere yurtdışına giden de kadınlar olur. Hatta başka ülkelerde iş fırsatları peşinde koşan kadınlar çocuklarını geride bırakmak zorunda kalabilirler.

Ulusötesi anneler, diğer yandan, yalnızca toplumsal cinsiyet değil, aynı zamanda ırk, sınıf ve uyruk/vatandaşlık temelinde de amansızca ayrılmış olan ücretli ev işi piyasasında toplanmışlardır. Başkalarına çocuk bakımı ve ev işleri hizmeti vermek için onlar, iş ve aile hayatının ördüğü cinsiyetlendirilmiş zamansal ve mekansal bağları köklü bir şekilde söküp atarlar (Hondagneu-Sotelo ve Avila, 1997:552)

Bu köklü kopuş nedeniyle, 'ulusötesiannelik' rollerine uyum sağlamaya çalışan göçmen kadınlar bir yandan da onlara iyi bir gelecek sağlamak adına da olsa çocuklarını terk etmiş olmanın çelişkisini ve stresini yaşamaktadırlar. Göçmen kadınların deneyimledikleri 'ulusötesi annelik', yani anne-çocuk ilişkisinin uzak mesafe yaşanması gerek toplumun gerek annelerin ve çocukların anneliğe yükledikleri beklentileri karşılansını zorlaştırıyor ve bu göçmen kadınlar açısından taşınması çok güç bir yük haline geliyor. (Dreby, 2009; Hondagneu-Sotelo ve Avila, 1997). Bu yükü başa çıkma yöntemi olarak kadınlar, göç kararını annelik sorumluluklarının bir uzantısı olarak aldıklarını ve bu sayede çocuklarının bakımı için gerekli olan parayı yurt içindeki ailelerine gönderebildiklerini belirtmişlerdir (Hondagneu-Sotelo ve Avila, 1997). Elbette

erkekler de çocuklarını bırakıp çalışmak için yurt dışına gittiklerinde babalık rolleriyle ilgili çelişkiler yaşamaktadır, ama kadınların aksine para transferi yaparak çocukların bakımını üstlendiklerini düşünmekte ve yokluklarından dolayı suçlandıklarını hissetmemektedirler (Dreby, 2009) . Bununla beraber, kadınlar başka ailelerin bakım ve ev işleri hizmetlerini ücret karşılığı üstlenmek üzere göç ettiklerinde geride bıraktıkları evlerindeki bakım ve ev işleri görevini ya akrabaları olan ya da ücretli çalışan bir kadına devretmektedirler. Bu durum literatürde ‘küresel bakım zincirleri’ olarak kavramsallaştırılmıştır (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009; Gökbayrak, 2009). Cheng’in (2003:168) belirttiği gibi, göç sürecinin her iki ucundaki kadınlar da toplumsal yeniden üretimin yükünü omuzlarında taşırlar çünkü devletler bakım görevini üstlenmezler ve ailedeki erkekler de bu görevi paylaşmazlar. Kısacası, ev işlerinin küreselleşmesiyle ortaya çıkan ‘küresel bakım zincirleri’, hem ev işlerinin ücretsiz bakım temelinde aileden bir başka kadına devredilmesinin önünü açarak hem de ulusal ve ulusötesi düzeyde kadınlar için öncelikli bir istihdam alanı oluşturarak geleneksel cinsiyetçi iş bölümünü yeniden üretirler (Gökbayrak, 2009; Cheng, 2003).

Burada gözden kaçmaması gereken bir nokta da göçmenlerin geldikleri ve gittikleri yerlerin arasında kurulan bir toplumsal ilişki ve dayanışma ağı içinde yaşadıkları. Uluslararası göç, göçmenlerin hem halihazırda varolan sosyal ağlarını kullanmalarını, hem de yepyeni ilişki ağları kurmalarını gerektiren bir süreç.

Ağlar, göçmenleri ve göçmen olmayanları zamansal ve mekansal olarak birbirine bağlar. Göç akımları, bir kez başladı mı, göç alan ülkedeki göçmenlerle onların göç veren ülkedeki akrabaları ve arkadaşları arasında gelişen bilgi, yardım ve yükümlülük ağları sayesinde kendi kendini besler (Boyd, 1989: 641).

Bu ilişki ağları, Meyer’in de (2001:93) vurguladığı gibi, göç sürecini özendirilen ve kolaylaştıran etkilere sahip: “ Potansiyel göçmenlerin kendilerinden önceki göçmenlerle olan bağlantıları, göçün risklerini ve maliyetini azaltacak pek çok kaynak elde etmelerini sağlar: süreçle ilgili (teknik ya da yasal) bilgi, mali destek, iş olanakları, idari yardım, fiziksel katılım, duygusal dayanışma”. Bununla beraber, sosyal ağlar homojen değildir; toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıf sosyal ağların belirleyici unsurlarıdır.

Göçmenlerin faydalandığı ağlar, göçün yerel tarihlerine, ulusal koşullara ve ortak sosyal-kültürel özelliklere bağlı olarak bir hayli çeşitlilik gösterir...Yüksek eğitimli meslek grupları, örneğin,

vasıfsız işçilere göre mesleksel ve kurumsal ağlara daha çok, akrabalık ağlarına ise daha az bel bağlarlar (Vertovec, 2002: 3-4).

Bu bağlamda, Nawyn de (2010:755), “normatif cinsiyetçi beklentilerin kadın ve erkeklerin ne tür ağlara erişimi olduğunu biçimlendirdiğini” belirtir ve ekler: “Örneğin, kadınların yakın aile ilişkilerini sürdürmelerinin beklendiği yerde erkeklerden daha çok akrabalık ağlarına erişimleri vardır ve (gerçekte olan ya da olduğu algılanan) cinsel ilişkilerinin adeta yasaklandığı yerde çoğunlukla erkeklerin oluşturduğu akrabalık dışı ağlara daha az erişimleri vardır”. Oishi (2002:7), Asyalı kadın göçmenler söz konusu olduğunda, sosyal ağlar teorisinin özellikle açıklayıcı olduğunu vurgulayarak Asyalı kadınların erkeklerden daha çok kendi kişisel ağlarından faydalandıklarını, söz gelimi işlerini arkadaşları ya da akrabaları aracılığıyla bulduklarını belirtir. Benzer bir şekilde, Türk göçmenlerin İsveç’te kurdukları sosyal ilişki ağlarının niteliğini inceleyen Akpınar da (2007), toplumsal cinsiyet açısından ayrılmış, kadın odaklı sosyal ilişki ağlarının Türk kadın göçmenlerin hayatında çok önemli bir yer tuttuğunu ve hatta evlilikleri aracılığıyla bu bağları yeniden ürettiklerini vurgular. Kısaca göç süreçleri, bağımsız birer birey olarak karar verici de olan kadınların hısımlar/akraba, arkadaş ve hemşehri ilişkilerinin oluşturduğu çok güçlü sosyal ilişki ağlarına sahip oldukları ve bu ağlara güvenerek gerekli kaynaklara ve istihdam fırsatlarına ulaştıkları, dolayısıyla da göç etme kapasitelerinin arttığı gerçeği göz ardı edilmeden incelenmelidir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, dünya kadınların küresel düzeyde emek göçüne tanıklık ediyor, hem de daha önceleri eş benzeri görülmemiş bir biçimde. Yoksul ülkelerden giderek daha çok sayıda kadın iş ve geçim kaynakları uğruna umutsuzca sınırları geçiyor. Bu kadınların çoğu gittikleri ülkelerde hemşirelik, çocuk bakıcılığı, hizmetçilik ya da seks işçiliği gibi ‘bakım işleri’ yapıyorlar (Ehrenreich ve Hochschild, 2003). Seks işçiliği, ilk bakışta bakım işi gibi görünmese de Mendoza (2011) ve Mezzadra (2005) gibi feminist araştırmacılar, seks işçiliğinin de emek piyasasının meşru bir parçası olduğunu ve bakım işi olarak ele alınmasının akla yatkın olduğunu iddia ederler. Benzer bir şekilde, Mendoza (2011) ‘eş’lik görevinin ücretsiz olmasına karşın, bakım işleri listesine eklenmesinin makul görüldüğünü, çünkü evlenmek için göç eden kadınların da bir eşin görevini kocası ve çocuklarının bakımını sağlamak olarak kodlayan geleneksel beklentiye uygun bir şekilde bakıcılık rolü üstlendiğini ileri sürer. Bu noktada

göç eden kadınların sayısının artışına neden olan bir başka etmenin de uluslararası evlilik piyasası olduğunu söylemek lazım. Yuval-Davis (2003), oryantalist bir bakış açısıyla güzel, itaatkar, çalışkan ve bağımlı olarak resmedilen Doğulu kadınların Batılı çekingen ve bekar erkekler için birer mükemmel eş olarak kurgulanması sonucu ‘posta siparişiyle gelin bulma’ şirketlerinin ortaya çıktığını söyler. Eski Sovyet bloku ülkeleri, Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Güneydoğu Asya’dan pek çok kadın tıpkı işçi göçlerinde olduğu gibi refah düzeyi daha yüksek ülkelere ‘posta siparişiyle gelin bulma’ şirketleri aracılığıyla göç etmektedir (Ehrenreich ve Hochschild, 2003). Mendoza (2011) bu yolla göç eden kadınların aşk ve ticari alışveriş arasındaki çizgiyi flulaştırdıklarını ve bu tür evliliklerin bir çeşit aşk sözleşmesi mi yoksa ekonomik güvence karşılığı garanti altına alınan bir duygusal ve cinsel hizmet anlaşması mı olduğu gibi soruları akla getirdiğini vurgular. Her iki durumda da, Joel Mishcon’un 2010 yılında çektiği ‘Bride Trafficking Unveiled’ (Tüm Çıplaklığıyla Gelin Ticareti) adlı belgeselde de izlediğimiz gibi, her yıl binlerce kadın yoksulluk ve işsizlikten kurtulma ve daha iyi bir yaşama kavuşma umuduyla ve medyada yansıtılan Batılı hayat tarzı imajının da büyümesine kapılıp bu evlilik şirketlerinin riskli tekliflerini kabul ederek göç ederler; ancak bu kadınlardan bazıları aradıkları aşkı ve fırsatları yakalasa da pek çoğu şiddet, cinsel istismar ve seks ticaretine maruz kalırlar.

1.2.2 Seks Ticareti

Feminist göç araştırmacıları tarafından giderek artan bir şekilde ele alınmaya başlanan bir konu da seks ticareti. Örneğin, insan ticareti ağlarının karmaşıklığını gözler önüne seren araştırmasında Coşkun (2014), olası iş fırsatlarının peşinde koşarak çalışmak üzere Türkiye’ye gelen göçmen kadınların sömürüye karşı daha açık ve savunmasız olduklarını ve kayıtdışı çalışma koşulları ve yasadışı konumları yüzünden kötü çalışma şartlarına çok daha kolay boyun eğdiklerini vurgular ve seks ticareti mağduru olan kadınların da diğer göçmen kadınlarla benzer işleri yapmak üzere Türkiye’ye göç ettiklerini ama göçün bir aşamasında bu kırılgan konumlarının da etkisiyle seks ticaretine maruz kaldıklarını belirtir. Seks ticareti, kayıtdışı sektörde çalışmaya itilen göçmen kadınlar baskıyla fuhuşa zorlandığında ortaya çıkabildiği gibi, yoksulluktan kaçan göçmen kadınlar esnek çalışma saatleri, daha iyi ücret, geçici çalışma seçeneği gibi

nedenlerle, belki de son çare olarak, gönüllüce fuhuşa başvurduklarında da ortaya çıkabilir (Gülçür ve İlkaracan, 2002). Her iki durumda da, Gülçür ve İlkaracan'ın (2002: 413) vurguladığı gibi, “göçmen seks işçilerinin yasadışı konumları, onları yüksek şiddet riskine, devlet destekli tacize ve ayrımcılığa, çok az ya da hiç bir yardım almaksızın işçi hakları ihlallerine açık hale getirir”. Kaçak çalışma, kadın ve erkek bütün emekçilerin çok çeşitli biçimlerde katmanlı sömürülmelerine neden oluyor elbette, bunu biliyoruz. Ama kadınlar bu süreçte bir de doğrudan bedenlerine yönelik cinsel saldırılarla karşı karşıya kalıyorlar. Bunun o kadar çok, o kadar çok örneği var ki...Seks ticaretine maruz kalan göçmen kadınların uğradıkları şiddet ve ayrımcılığın boyutlarına ve seks ticaretinin emek göçü sürecinin bir boyutu olarak kavramsallaştırılabileceğini ileri süren çalışmalara (Mix ve Piper, 2003; Piper ve Roces, 2003) rağmen, gönüllü emek göçü üzerine yapılan araştırmalarla kıyaslandığında insan ticareti üzerine yapılan araştırmaların uluslararası göç literatürü içerisinde çok küçük bir yer kapladığını söyleyebiliriz. Bu nedenle, seks ticaretinin metodolojik zorluklarına karşın feminist araştırmacılar açısından gelecek vaat eden bir çalışma alanı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Göçmen kadınların ağırlıklı olarak enformel sektördeki istihdamı onları daha da kırılganlaştırır. İster ev içi hizmet isterse eğlence sektöründe çalışsınlar, göçmen kadınlar çoğunlukla kayıtsız, sigortasız ve güvencesiz çalışırlar. Fırat'ın (2011) ‘adaletin kağıtsız halleri’ olarak tanımladığı bu durum, hukuk dışına itilmiş olan kağıtsız göçmen kadınların özellikle sınırdışı edilme tehdidine karşı gündelik yaşamlarını tam bir görünmezlik içinde sürdürmeye çalışmalarına neden olur. Geneva (2007:426), “kağıtsız göçmen işçileri tarihsel olarak açıkça kullanıp atmalık bir metaya dönüştüren *sınır dışı edilme* değil, *sınır dışı edilebilirlik* halidir” der ve devletin piyasayla işbirliği içinde kullandığı bir strateji olarak göçmenlerin çok azını fiilen sınırdışı ettiğini ama birçoğunu sınır dışı edilebilirlik konumunda tutarak sömürülebilir işgücü olarak elde tutulmalarını kolaylaştırdığını vurgular. Göçmen kadınların çoğu gündelik hayatlarında her an sınır dışı edilme tehdidini hissederek var olmaya çalışırlar.

1.2.3. Zorunlu Göç

Tüm bunlara ilave olarak, elbette ki kadınlar sadece ekonomik nedenlerle göç etmezler. Kadınlar, eşlerinden gördükleri şiddetten (Adams, 2002) ya da mülteci olarak

daha yaygın ve kapsamlı bir sistematik şiddetten kaçmak için göç ederler (Boyd, 1999). Özellikle savaş ve çatışma anlarında kadınlara karşı cinsel şiddet uygulanması çok yaygınlaşır. Erkekler de şiddetten ve işkenceden kaçarlara, ama kadınlar hem ev hem de toplum içindeki ikincil konumlarından ötürü esas olarak kadın olmaktan kaynaklı baskı ve zulüm gördüklerinden ve pek çok feminist araştırmacının (Hodge, 2007; Yuval-Davis, 2003) belirttiği gibi, etnik kültürün taşıyıcısı - ve dolayısıyla madun milletin temsilcisi- olarak kabul edildikleri için daha çok hedef tahtasına oturtulduklarından çok daha kırılındırlar.

Yuval-Davis (2003: 214), bu kadınlık kurgusunu şu sözlerle açıklar: “... kadınlar milletin sadece biyolojik yeniden üreticileri olmayıp, aynı zamanda da kültürü çocuklara iletmekten ve “yuva”yı özgül bir kültürel biçimde kurmaktan sorumlu kültür muhafızları olma görevi verilmiş, milletin kültürel yeniden üreticileridir”. Benzer bir şekilde, Kandiyotti de (2011), göçmen ya da azınlık erkeklerin egemen kültürle daha sıkı bağlantıya geçtiğini, kadınlarinsa hem kültürlerini hem de dillerini koruyarak geniş toplumda kolay erimediklerini, bu nedenle alt kültürel özelliklerin koruyucusu olarak görüldüklerini vurgular. Göçmen kadınlar, bavullarında getirdikleri dillerinin, kültürlerinin ve geleneklerinin koruyucusu ve kuşaktan kuşağa aktarıcısı olarak addedilirler. Anadillerini kullanmakta ya da yemek pişirme, evin düzenlenmesi ve benzeri alışkanlıklarını sürdürmekte ısrar ederek, veya kendilerine atfedilen çocukların ve gençlerin yetiştirilmesi ve terbiye edilmesi görevi aracılığıyla kültürü yeniden üretirler.

Yuval-Davis (2003:95), “Topluluğun kimliğinin ve gelecekteki kaderinin kadınların üzerindeki “temsil yükü”, kadınların topluluk şerefının taşıyıcıları olarak kurgulanmasını da beraberinde getirmektedir” der. Medyaya yansıyan haberlerde Avrupa’da yaşayan bir çok Türkiyeli kadının ailelerinin./kocalarının şerefini iki paralık ettikleri veya cemaatleri açısından utanç verici davranışlarda buldukları gibi gerekçelerle şiddete uğradıklarını; hatta şeref/namusun temizlenmesi için kocaları ya da yakın erkek akrabaları tarafından öldürüldüklerini görüyoruz. Örneğin, Almanya ve Hollanda’daki gazetelerde yer alan göçmen kadın cinayetleri ile ilgili haberleri söylem analizi yöntemiyle inceledikleri ve bu haberlerde töre cinayetlerinin İslam’ın namus anlayışıyla ilişkilendirildiğini belirttikleri makalelerinde Korteweg ve Yurdakul (2009), 2005 yılında Almanya’da öldürülen Türkiye’li göçmen kadın Hatun Sürücü’nün

medyada çıkan haberlerde en küçük erkek kardeşi tarafından ‘batılı, özgür bir Alman kadın’ gibi yaşamak istediği’ için öldürüldüğünün vurgulandığını belirtirler. Kısaca, kadınlar sembolik olarak topluluğun kimlik ve şerefine hem bireysel hem de kolektif düzeyde taşıyıcısı olarak kurgulandıkları için uygun giysiler ve uygun davranışlar içinde olmalı; böylelikle topluluğun sınırlarını belirleyen çizgiler somut bir biçimde çizilir (Yuval-Davis, 2003). Sınırlar, egemen toplum ve göçmen toplumu arasındaki toplumsal ve kültürel mesafeyi muhafaza ederek güçlü bir ‘biz’ ve ‘onlar’ duygusu yaratır (Alba, 2005). Sonuç olarak, Aksaz (2007:364) “farklı kültürle karşı karşıya gelince bu değerlere daha sıkı bağlanan ‘entegre’ olmamış veya olamamış göçmen Türk topluluğu yapbozunun uyumlu parçası (çalışmayan, eve kapanmış, gelenek göreneklerine saygılı, edilgen konumdaki ‘otantik göçmen kadını’) ortaya çıkmıştır” der. Müslüman kadın içinde bulunduğu şartların kurbanıdır ve ezilen olarak tanımlanır; Batılı kadın ise aynı genelleyici yaklaşımla toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında ilerlemiş ve özgürleşmiş olarak kodlanır.

Değişkenlik ve çeşitliliğin göz ardı edilmesi ise sosyal gerçekliği tüm yönleriyle yansıtmayacağı için Türkiyeli göçmen kadın olgusu yanlış tanımlanır. “Kurban” ve “kurtulmuş” sıfatları ile kadınlar arası hiyerarşiye ve feminist etnik merkezîyetçi ya da kültür merkezîyetçi söyleme yol açılır (Akkent, 2010: 9).

Bu basite indirgeyici etnomerkezci tutum ve göçmen kadın konusundaki alışılmış kurban söylemi, Ahmed’in (1982:522) vurguladığı gibi Müslüman kadınların çok daha derin bir ezilme yaşadığını varsayar:

Amerikalılar, tıpkı Arapların çağdışı olduklarını bildikleri gibi aynı tereddütsüz kesinlikle Müslüman kadınların çok korkunç bir şekilde ezildiklerini ve aşağılandıklarını da bilirler. Ve bunu kadınların dünyanın her yerinde ezildiğini bildikleri için bilmezler; bunu bilirler çünkü İslam’ın kadınlara canavarca zulmettiğine inanırlar.

Bu oryantalist anlayış, Türkiyeli göçmen kadının entegrasyonun engeli olarak suçlanmasına ve sosyal hizmet çalışmalarının edilgen bir problem objesi haline gelmesine yol açar. Müslüman kadınların sorunları, Batılı kadın modeli üzerinden dile getirildikçe Müslüman göçmen kadınların kurtarılma süreci hiç bir zaman tamamlanamayacak olan bir kültürel ötekiye dönüşür. Bir yandan kadınların kültürel örüntülerin ve geleneklerin koruyucusu olarak görülmesi, öte yandan kültürün çevreye

uyum sürecinde bir engel ya da fren olarak algılanması birbirine zıt iki beklenti oluşturur ve bu çelişkili tutum göçmen kadınların erkek iktidarı tarafından mağdurlaştırılması amacına hizmet eder.

Fransa'daki Türk göçmen kadınların gündelik yaşamlarını inceleyen Aksaz da (2007: 361-362), göç literatüründe hakim olan 'topluma entegre olmuş göçmen' modelini merkezine alan çalışmaları Abdelmalak Sayad'dan alıntı yapıp eleştirir:

Göç olayları hakkında yapılan ve göç edenin (*l'émigré*) göç ederek ayrıldığı yerlerdeki şartları göz ardı eden her çalışma, kendini göç olayına *kısmi* ve *etnomerkezci* bir bakış oluşturmaya mahkum eder. Bir taraftan varlığı sanki Fransa'ya geldiği zaman başlamışcasına, göç eden değil, göçmen –ve yalnız o- göz önünde bulundurulmuştur; diğer taraftan, sorunsal, açıkça ve ya üstü kapalı belirtilmiş göçü "kabul eden" topluma uyum sağlanmasıdır.

Bu tür çalışmalar göçmenlerin dünyalarıyla ilgilenmez; onları yabancı ve öteki olarak konumlandırır. Kadınlara gelince, göç çalışmalarında iki farklı biçimde ötekileştirilirler: Onlar ya görünmeyen, sesleri duyulmayanlardır ya da otantik, mağdur olarak resmedilenler. Kadınları mağduriyet alanına yerleştiren çalışmalar doğru yargılara varsa da göç sürecinin kadınlar için güçlendirici olabileceği ihtimalinin de dışlanmaması gerekir. Kadınların göç çalışmalarındaki yaygın temsili ancak onların seslerine kulak vererek tartışmaya açılabilir.

1.2.4. Evlilik Göçü

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, kadınlar son yıllarda artan bir şekilde göç hareketlerine katılmakta: Yoksulluk, borçlanma gibi ekonomik nedenler ya da baskı, evlilik gibi ekonomik olmayan nedenlerle. Kofman (1999:275-276), 1980'li yıllardan itibaren Avrupa'da ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin çoğalmasıyla birlikte göçmenlerin kendi ülkelerinden bir eş seçerek evlenmelerinin yaygınlaştığını belirtir. 1970'li yıllarda aile birleşimi yoluyla göç denilince ise akla para kazanmak üzere işçi olarak göç eden erkek ve onu izleyen eşi geliyordu. 1980'li yılların sonunda ise, aile birleşiminin yerini evlilik yoluyla göçe bıraktığını görüyoruz. Nasıl emek göçü literatürde erkeklere özgü olarak ele alınıyorsa, aile birleşimi ya da evlilik yoluyla göç de kadınlara özgü olarak kategorize ediliyor ve bu nedenle de daha ayrıntılı bir biçimde incelenmeyi hak ediyor.

Bir aile içinde yaşama hakkı uluslararası sözleşmelerce güvence altına alınsa da, aile birleşimi ya da evlilik yoluyla göç eden eşlerin –ki bunlar çoğunlukla kadınlardır– pek çok sosyal ve ekonomik sorunla karşı karşıya kaldığı aşikar. Evlilik yoluyla göç eden kadınlar çoğu Avrupa ülkesinde göç ettikleri ilk yıllarda çalışma hakkına sahip değiller; çalışma vizesi ve süresiz oturma hakkı almak için beklemek zorundalar. Bu da onları ister istemez kocalarına daha bağımlı hale getirir. Morokvasic (1984: 891), bu tür düzenlemelerin, Avrupa ülkeleri vatandaşı olmayanları - çoğunlukla da kadınları- olumsuz yönde etkilediğini vurgular:

Yasal iş fırsatlarının yokluğunda bu kadınlar çoğunlukla restoranlarda, ev içi hizmet alanında veya hazır giyim sektöründe yasadışı olarak çalışmaya yönelirler. İşverenler açısından bu tür işgücüne başvurmanın apaçık avantajları vardır. Bu nedenle, en çok sömürülen ve en kırılgan *işçiler* bu kadınlardır. *Göçmen* olarak konumları son derece güvencesizdir ve ülke içinde ancak belli şartlar altında kalabilirler: ya ücretli çalışan olarak ya da bir ücretli çalışana bağımlı olarak. Yasal olarak bu kadınlar ‘bağımlı’ olarak tanımlanır ve ülkede kalışları göçmen kocalarının yasal statüsüne bağlıdır.

Dolayısıyla, bir ayrılık ya da boşanma durumunda bu bağımlılık ilişkisi ortadan kalktığında veya kocalarının yasal statüsünde bir değişiklik olduğunda bu kadınların ülkede kalma izni de ortadan kalkabilir. Bu durum evlilik yoluyla göç eden pek çok kadını bir ikileme sürükler. Önlerinde iki seçenek vardır: ya cinsiyetçi baskıya ve şiddete boyun eğme pahasına ülkede kalma haklarını ellerinde tutacaklar ya da sınırdışı edilmeyi göze alıp baskı ve şiddetten kaçmayı tercih edecekler.

Evlilik yoluyla göç ve akrabalar arası evlilik Batı Avrupa’daki göçmen topluluklar içerisinde belki de en çok Türkler arasında görülmekte. Evliliğin bir yandan ilişkileri canlı tutmak, diğer yandan Türk toplumsal değerlerinin ve geleneklerinin aşınmasını da beraberinde getiren asimilasyona karşı direnmek için göçmen cemaatine bir araç olarak kullanıldığı ileri sürülebilir. Büyük oranda hemşerilik ve akrabalık örüntüleri aracılığıyla Türkiye’den getirilen gelin ve damatlar sayesinde hem göçün devamlılığı sağlanır, hem de göçmen aileleri coğrafi uzaklığa karşın Türkiye’yle bağlarını korur. Kaya ve Kentel de (2005:85), kültürlerarası evlilik yapmak yerine Türkiye’den bir hemşeri ya da akrabayla evlenmenin memleketle teması sürdürme isteğinin yanı sıra, namus ve şeref gibi cemaata özgü kültürel değerleri koruma arzusunu da yansıttığını ileri sürerler. Namus gibi topluluğa ait değerlere sıkı sıkıya sarılmak ötekiyle karşılaşıldığında hem asimilasyona karşı direnç kaynağıdır, hem de ‘biz’

duygusunu oluşturur. Koşar-Akçapar'ın da (2007: 406-407) vurguladığıgıbi, zincirleme g, akrabaları ve hemşerileri de g akımlarının içine alır ve g nedeniyle ayrı ülkelere dşlse de hemşeriler arasında 'kız alıp verme'nin yaygın oluşu dışarıdakilere karşı 'biz bir btnz' mesajını verir.

İKİNCİ BÖLÜM

BERLİN'DEKİ İTHAL GELİNLER: EVLİLİK GÖÇÜ VE SONRASINDAKİ İLK DÖNEM

Elli yıl önce işçi alımıyla başlayan Türkiye'den Avrupa'ya göçün bugün biçim değiştirerek devam ettiğini söylemek mümkün çünkü her yıl binlerce Türkiyeli vatandaşın evlilik yoluyla Avrupa'ya göçü söz konusu. Bu tür evlilikler Türkiyeli göçmenler arasında 'ithal evlilik' olarak adlandırılıyor ve evlilik yoluyla göç edenlere de 'ithal damat' ya da 'ithal gelin' adı veriliyor. Dün işçi olarak göç edenlerin bugün gelin ya da damat statüsünde göç etmesi, Türkiye'den Avrupa'ya uzanan kitlesel göç hareketlerinin kabuk değiştirerek devam ettiğinin işareti. Bu çalışmaya evlilik yoluyla Berlin'e göç eden kadınların konu edilmesinin birinci nedeni bu. İkinci nedeni de, kadının eş statüsünde belirli şartlar altında ülkeye giriş yaptığı durumlarda eşine bağımlı hale gelmesi. Nam-ı diğer ithal gelinlerin, bu konularından dolayı Avrupa'da yaşayan Türkiyeli kadınlar arasında en çok sorun yaşayan kesim olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte, evlilik yoluyla göç eden bireylerin 'ithal' olarak adlandırılması entegrasyon sürecinde de ayrı bir sınıflandırmaya dahil edilmeleri anlamına gelir (Koşar-Akçapar, 2007: 419). Hem evlilik yoluyla Avrupa'ya göç eden Türkiyeli kadınların sayısındaki artış, hem de bu gruptaki kadınların gittikleri yerlerde yaşadıkları özgül sorunlar onların sosyolojik ve psikolojik açıdan ayrı bir kategori olarak ele alınmaya değer olduğunu gösteriyor. Elbette Avrupa'ya evlilik yoluyla giden erkekler de ciddi sorunlar yaşıyor, fakat bu durum ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınabileceği için bu çalışmanın ana çerçevesi Berlin'e göç eden gelinlerin özgül sorunları ve bu sorunlarla başa çıkma stratejileri olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Berlin'de uzun süren ilişki kurma arayışları ve uğraşları sonucunda iletişime geçip ortamlarına girebildiğim ve kimi bana kapılarını açan, kimi de evime konuk olan 'ithal gelinler' ile zamanla kurduğum diyaloglara dayanarak onların ilk etapta ne tür sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ve bu sorunları nasıl aşmaya çalıştıklarını ortaya koymaya çalışacağım: Tamamen onların seslerine kulak verip, deneyimlerine ışık tutarak...Bu çalışma, onların kendi deneyimlerini nasıl tanımladığını anlama ve onların bakış açılarından bakma çabası...

2.1 Göç Ve İlk Düş Kırıklığı

Berlin’de hemen hemen hepsi Wedding, Kreuzberg ve Neukölln semtlerindeki Türk mahallelerinde yaşayan ithal gelinlerin çoğunun Türkiye’nin kırsal bölgelerinden kendileriyle akrabalık ilişkileri olan erkeklerle evlenerek göç etmiş, eğitim seviyesi düşük ve vasıfsız bir işgücü oluşturan kadınlar olduğu ilk başta hemen dikkat çekiyor. Türkiyeli gelinler, Almanya’ya büyük beklentilerle gelmişler ve görücü usulü evlilikler yapsalar da, kendi kararlarını alıp göç etmişler. Onları göç akımlarının pasif katılımcıları olarak düşünmek haksızlık olur. Bilinmeyene doğru çıktıkları bu yolculukta belli ki kendileri için güzel hayallerin peşine düşmüşler. Çoğu için Almanya köy ve geniş aile yaşantısının omuzlarına bindirdiği iş yükü ve baskıdan kaçış demektir. Daha güzel bir hayat demektir. Özgürleşmek demektir.

14’te nişanlandım, 15’te evlendim. Ben hiç düşünmemiştim ki gideceğim, ev işlerini yapacağım, kayınbabama hizmet edeceğim. Ben zannediyordum ki gelinlik giyeceğim, ne biçim güzel şeyler yaşayacağım. Zannediyorsun ki orada parayı yerde topluyorlar, çok lüks güzel yaşayacağım...Rahat, huzur...Çünkü bazı Almanlar dönerdi..Paralı, güzel giyimli, kendilerine güvenli..Hani böyle farklı oluyordu..Tabii ki herkes her şeyin en iyisini ister. Biz de çocukken bile istiyorduk (Emine)

Ben niye Almanca istedim, onu da söyleyeyim. Almanya deyince...Çok böyle Avrupa...Rahat edeceksin, oturduğun yerde para veriyorlar dediler. Almanya’da devlet para veriyor, bakıyor dediler. Hayat şartlarının daha iyi olduğunu, daha özgür olduğunu, daha güzel olduğunu düşündüm. (Yasemin)

Ben kendi kararım ile geldim buraya. Ne annemin ne babamın ne başkalarının zorlamasıyla değil. Hayallerim çok vardı buraya ilk geldiğimde. Hayal kırıklığına uğradım. Mesela ehliyet alacağım dedim. Kırmızı otomobil hayal ediyordum. Almanca öğreneceğim, hür yaşayacağım. Böyle hayallerim oluyordu. Her istediğim yere gidip gelebileceğim diye...Yani böyle değişik insanları tanıyacağım, değişik ortamlara gireceğim diye...Öyle hayallerim oluyordu. Ama maalesef hayal kırıklığına uğradım (Nesrin)

Kendi kararımı göç etmek... Hatta ben öğretmen okulunu kazanmıştım Adana’da. Halalarım bırakmadı. O da yarım kaldı. Valla buraya geliş amacım sevgiden değil, kesinlikle sevgiden değil Ama dediğim gibi geliyorlar, böyle giyiyorlar.. Biz de Almanya’ya gidince böyle giyeriz, bizim de evimiz olur diyerek o amaçla geldim. İnsan hevesleniyor. Bunlar güzel arabalarla güzel giyinip geliyorlar. Diyorduk ki ne biçim bir yerde yaşıyorlar, ne yiyip ne içiyorlar...(Sebahat)

Türkiye’de kırsal kesimden gelen bu genç kadınların öyküleri, onların alternatif bir yaşam tarzı denemek üzere yola çıktıklarını ortaya koyuyor. Aynı zamanda kadınların

özgürlük arayışlarında kendilerine çizilen kaderin sınırlarını ne kadar zorlayabileceklerini de tecrübeleriyle hem öğreniyorlar hem de bize öğretiyorlar. Kadını pasif kabulcülüğe iten ataerkil algıya meydan okuyarak kendi etnik gruplarının baskısından kaçmak için evliliği bir göç stratejisi olarak kullanılır hale getiriyorlar.

Rahmetli babam çok aksiydi. Bir şeye evet dedi mi illa o şey olacak. Çok düşünmüştüm, imza atayım mı atmayayım mı. Babamla fazla anlaşamıyorum. Şimdi imzayı atarım. Kocamdan da boşanırım bir kaç ay sonra. Babamın şeyinden de çıkmış olurum diye düşündüm. Babamla anlaşamıyoduk. Bir de benim çağımı düşünün. Babam çok aksiydi. Annem de tam tersi. Ya Allah'ın kulusun. Şu dilini bir kerecik oynat. Babam ne derse emirdi, bir kuraldı. Babam dese ki al bu kızı at yanan fırının içine. Annem atacak şekilde sessiz bir kadındı, babam da atacak şekilde sinirli bir adamdı. Öyle bir ailenin çocuğuyum. (Aysel)

Yaşımız 18 olduğu için evlenmemiz lazımdı. 19 yaşında evlenmediyseniz evde kalmışsınızdır köy yerinde. Şimdiki aklım olsa o yaşta evlenip buralara gelmezdim. Kararı ben verdim. Beyimi almasam başka biriyle, istemediğim biriyle evlendirilecektim. Babam olmadığına annem çok baskı yapıyordu, illa dayının oğluna varacaksın diye. Evlilik, nişan, söz...10 gün içinde karar verdim evlenmeye. Annem bu kadar baskı yapmasa evlenmezdim. (Hacer)

Görücü usulü oldu ama zorla durumu olmadı. Çok şükür, ailem bana bıraktı. Benim kararımды. Ama istediğimiz gibi de olmadı o ayrı. Tanımıyordum. Konuştuk, tanıştık. Ama tanışmamız yeterliydi örf ve adetlerimize göre. Bana yetti konuşmak. Evin büyüğü benim, evlenmem lazım dedim. Ama yani sonradan tabii ki pişmanlık oluyor. (Sevgi)

Almanya'daki Türkiyeli göçmen kadınlar -özellikle de ithal gelinler için- kullanılan alışıl gelmiş 'erkeklerin pasif izleyicileri' söyleminin aksine, görüştüğüm kadınlar Almanya'da yaşayan bir erkekle evlenme kararını 'ne anne ne de baba baskısı'yla aldıklarını, kararı kendilerinin verdiklerini vurguluyorlar. Pekala evlenmek bir göç stratejisi olabilir. Bu kadınlar Almanya'da kendilerini daha özgür ve güvenceli bir hayatın beklediğini, Türkiye'deki geleneksel aile baskısından ve yoksulluktan kurtulacaklarını düşünüyorlardı. Hatta bazıları, bir kez Almanya'da yaşamaya başladıktan sonra boşanıp yepyeni bir hayata başlamayı hayal ediyorlardı. Göçün tüm tazeliğiyle hayatlarına yeni güzellikler getireceğini, önlerine yepyeni sayfalar açacağına inanıyorlardı.

Peki evlenerek çekip gitmekle kurtulunuyor mu? Hayal edilen o 'cennet Almanya' gerçekten var mı? Öye görünüyor ki dertler bitsin diye gidilirken, yeni derter uçaktan indiğin an başlıyor. Vaktiyle evlenerek Berlin'e gitmiş olan Aysel, Gökçen, Hatice, Sebahat ve diğerleri ilk günlerini ve o 'ruh hali'ni şöyle anlatıyor:

Hiç bir şey düşünemiyordum. Şoklara girmiştım. Tek düşündüğüm üç-dört ay sonra boşanacağım. Buraya geldim de dil yok, din yok, yol yok, para yok, hiç bir şey yok. Resmen kör kuyulara düşmüştüm, ucu bucağı olmayan karanlık kuyulara düşmüştüm. Nereye geldim? Niye geldim? Ben neyim? Burda ne yapıyorum? Bir müddet bu kuyulardan çıkamadım, kör kuyulardan...Uzun müddet... (Aysel)

İlk geldiğimde bir evin içinde dört duvar. Kendimi hapiste gibi hissettim. Çünkü ben köylüyüm. Burası bana hapis gibi geldi. Kalabalık bir ailede yaşadık. Kayınvalidemin yanına geldim Ev hapisane gibi bir ortamdı. Yani arka cepheydi, böyle ön cephe de değildi. Onun için bayağı zorlandım. Yalnızlık, kimsesizlik, anne-babasızlık. Çok yalnız kaldım. Çok zordu. Hiçbir şey bilmiyordum (Gökçen).

Anlatım çok farklı. Gelen akrabalarından görüyorsun. Arabalar, giyim tarzı çok farklı. Daha geldiğim gece dedim ben nereye geldim. Merdivenin kulpunu tutuyorum, kırılıyor. Bizim köy evleri daha güzel. Dedim ben nereye geldim. Evler sobalıydı, kömürlüydü. Sonra ilgimi çeken şey vardı mesea. Burdaki binalarda bir tane tuvalet oluyordu. Üç-dört katlı binalarda...Oraya gidip geliyorlardı. İçerlerde banyo yoktu. Tuvaletler dışarıdaydı. Gerçi bizim evimizde vardı ama bazı evlerde yoktu. Dedim yani benim köyümdeki ev eskiydi ama bundan çok daha güzeldi. Keşke diyorum...Maddi durumum iyi olsaydı hemen dönecektim. Maddi durumum iyi olmadığı için dönmek istemedim. Oraya gittiğim zaman rahat yaşamayacaktım. Para, pul yoktu. İstedğini alamıyorsun, yapamıyorsun... (Hatice)

Ben geldim, binayı gördüğüm an aklım gitti. Kapının önünde durdum. Ben şok... Eski bir bina, şartlar çok kötü. İçeri girdim ki o halılarda kirden yol olmuş, ayakkabılarıyla geziyorlar. Halıfleks döşeli. Banyo yok, hiç bir şey yok. Hiç olmazsa birazcık düzgün olsaymış. Yok... Ne beklerken neyle karşılaştım. Hiçbir şey yok. Ne yiyecek var, ne bir şey. Kocam teyzemin oğlu. Teyzem de böyle kürkler giyiyordu, altınlarla geliyordu Türkiye'ye. Ben buraya geldim ki sokağa atılmış eski eşyaları getirmişler evlerine. Her biri ayrı renkte. Yatak yok. Ağlıyorum. Beni gönderin, ben evime gitmek istiyorum dedim. Kayınbabam senin evin burası dedi. (Sebahat)

Türkiyeli gelinlerin beklentilerinin aksine Almanya'ya ilk geldiklerinde büyük bir şok ve hayal kırıklığı yaşadıkları anlaşılıyor. Bu ilk şok ve hayal kırıklığı kısmen hayat standartının Türkiye'dekinden bile kötü olmasından, kısmen de yalnızlıktan kaynaklanır. Üstüne üstlük, çekirdek aile içinde yaşama şansına erişeceklerini düşünürken hemen hepsi kendini geniş aile içinde bulur. Çoğu ailesinden ilk kez ayrılan bu kadınlar yabancı bir ortam, dil ve kültürle karşılaşır ve kendilerine moral ve destek verecek arkadaş ve akrabalarından ayrı düştükleri için de ilk başta derin bir yalnızlığa gömülürler. Onların kendi ifadeleri, yaşadıkları yalnızlığın ve düş kırıklığının boyutlarını ortaya koyuyor.

2.2. Beklentilerin atışması Ve Umutların Suyu Düşmesi

Evlenerek Almanya'ya göç eden kadınların yaşadığı derin düş kırıklığının altında yatan çok önemli bir neden kendi beklentileriyle kocalarının beklentilerinin örtüşmemesi. Kocaları Almanya'da doğup büyürler, ama iş evlenmeye geldiğinde, ailelerinin de beklentilerine uygun olarak kendilerine eş olarak memleketten uygun bir aday arayıp bulurlar. Oğulları evlilik çağına gelen Türkiyeli göçmen ailelerin en büyük beklentisi Türkiye'den bir genç kızın aileye gelin olarak getirilmesi. Bu aileler oğullarının bir Almanla evlenmesinden çok korkuyorlar, bu tür ilişkileri engellemek için ellerinden geleni yapmakta bir beis görmüyorlar.

Türkler arasında Alman kız istemeyen çok oluyor. Komşumuzun oğlu senelerdir bir Alman kızıyla birlikteydi. Ama annesi istemiyordu Alman diye. 'Gavur o, Türk kıızı bulacaksın. Gavur, gavur, gavur! Bir de akraba bul, tam süper olur. Alman diye istemeyiz' deyip duruyordu oğluna. Bizim Türkler, 'Alman istemeyiz! Gavur! Fahişe' diye sayıp duruyorlar. Almandı ama melek gibiydi kıızı. Çocuk kıızıla birlikteyken zorla Türkiye'deki kendi akrabalarıyla nişanladılar. (Gökçen)

Alman ve Türk kadınlar birbirine tezat, iki farklı kadın türü olarak algılanır ve kalıplaşmış değer yargıları ve söylemlerle tanımlanır. Alman kadınlar iffetsiz, dinsiz olarak tanımlanır ve serbest oldukları düşünülür. Türk kadınları ise 'fedakar ve itaatkar eş' tanımına uyar. Bununla beraber, geleneksel Türk kültürüne, dinine uygun çocuklar yetiştirecekleri düşünülür. Bu beklentilerle memleketten getirilen gelinler sadece kocalarının değil de beraber yaşadıkları kayınpederlerinin, kayınvalidelerinin ve hatta kayınlarının şiddetine ve baskısına maruz kalırlar. Görüşmelerimizden anlıyoruz ki Türkiye'den getirilen gelinlerin tercih edilmesinin sebebi 'saf' ve 'gözü açılmamış' olmaları. Tercih eden ailelerin ortak özellikleri de muhafazakar olmaları. İthal evlilikler, kadını özgürleştirmekten çok uzaktır; tersine "gelin ithal etme" mantığının arkasında muhafazakarlık ve ataerkilliğin en katı kodları yer aldığından, kadınları 'köleleştirme' pratikleri çok daha baskın hale gelir.

2.3 Dil Bilmeme

Dil bilmeme, ithal gelinler için Almanya'ya adım attıkları andan itibaren çok önemli bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Almanca bilmedikleri için çevreyle etkileşime geçmekte, arkadaş edinmekte, hatta ev dışında herhangi bir aktivitede bulunmakta zorlanıyorlar. Daha da fazlası, dil bilmedikleri, kendilerini ifade edemedikleri için sokağa çıktıkları an 'kanatsız bir kuş'un ürkekliğine, tedirginliğine bürünüyorlar. Yeni bir dile, yeni bir sisteme uyum sağlamak, 'yabancı' ya da 'öteki' olarak yeni bir hayat kurmak, yeni bir başlangıç yapmak gerekiyor ve bu da hiç kolay değil.

Dil anlamında sıkıntı yaşadım. Hem sağır oluyorsunuz, hem dilsiz oluyorsunuz. Çünkü söylediğinizi kimse anlamıyor. Siz söyleneni anlamıyorsunuz. Kendimi çoğu zaman aşağılanmış hissediyordum. Kendimi ifade edemediğim zaman, haklı olduğum durumlarda... Yani en büyük problemim dildi. (Gamze)

Başlangıçta alışverişe gittiğim zaman, bir yere gittiğim zaman kaybolur muyum...Ya birisi bir şey söylerse anlamazsam...Başıma bir şey gelirse nasıl anlatacağım? Hani kanatsız bir kuş gibi, uçamayacak gibi hissedersiniz kendinizi. (Yasemin)

Bir bocalama oldu, olmadı değil. İlk bir-iki ay yalnız, gizli gizli gezemiyordum. Kocam olmadan dışarı çıkamıyordum. Korkuyordum. Dili tam çözene kadar korkuyorsun. Kim ne diyecek? Nerede hata yapacaksın? Yanlış bir şey mi yapacaksın? (Derya)

Eşim yanımda çıkıyordum, geziyordum. Hiç çekinmedim nasıl bakarlar, nasıl şey yaparlar diye... Ama işte yalnız ilk geldiğim zamanlar Almancam olmadığı için hep biriyle çıkmak zorunda kalıyordum. O ağrıma gidiyordu. Yanında biri olmadığında tam cahilsin. Okumuş olsan bile, okuduğun şeylerin hiç biri işe yaramıyor. Bilgin olabilir, deneyimin olabilir. Ama Almancan olmayınca hiç bir işe yaramıyor. Mesela birine bir şey soracaksın. Alışverişte bir şey soracaksın, soramıyorsun. Doktora bir şey soracaksın, kendin soramıyorsun. Yuvaya gideceğim çocuk için. Üç tane görümcem var. Biriyle git diyordu kayınvalidem. (Özlem)

İlk zamanlar genelde eşim ve ben çıkıyordum. Ama tek başına da çok sokağa çıkmışım. Açım, hamileyim. Susuyorum mesela, diyememişimdir. Çekingenlik, korku var. Ki biliyorum okulda çok iyiydim ama yine de diyemiyorsun. Alman yerlerine gidemiyordum. Bir yere gideceğim, su alacağım. Alman mıdır, Türk müdür bilemediğim için giremiyordum. İlk 5 sene, 6 sene böyle geçti. (Sevgi)

2.4 Eve Kapanma

Göçmen gelinlerin Berlin'e geldikleri ilk yıllarda 'dil bilmemek', 'yol bilmemek' gibi nedenlerle dar ve 'hapishane' benzeri evlerin içinde kapalı ve izole bir hayat

sürdüklerini görüyoruz. Geldikleri ülkenin kültürünü ve dilini bilmemeleri kocalarına kendileri karşısında fazladan bir iktidar alanı daha açar. Dil iktidar yaratır. Bu genç kadınlar dil bilmedikleri için eşleriyle daha eşit, daha özgür bir ilişki kuramazlar. Bunun yanı sıra, evlilik yoluyla göç eden kadınların oturma hakkını ilk başta sadece kocaları üzerinden alabilmeleri de onların eşlerine bağımlılığını pekiştiren önemli bir faktör. Ama zaten Almanya’da doğup büyüyen ikinci ve üçüncü kuşak erkeklerin evlilik çağına geldiklerinde eşlerini Türkiye’den seçmelerinin nedeni de geleneksel kadın-erkek rollerinin sürdürüleceği bir evlilik yapmak istemeleri. İthal gelinlerden her şeyden önce beklenen öyle görünüyor ki hem kocalarına hem de diğer aile büyüklerine karşı ‘söz dinlemeleri’, ‘itaat etmeleri’ ve ‘saygıda kusuretmemeleri’.

Tam tersi oldu benim için. Ben kendim özgürleşmek istesem de özgürleşemedim. Cesaretim kırıldı. Mesela eşim izin vermiyorsa ben kendim yapabiliyordum, ben kendim aşabiliyordum bunu. Ama insan korkuyor kaybolacağım, başıma bir şey gelecek diye. Dil bilmiyorum, yol bilmiyorum. Yani ben o kadar cesaretliydim, düşün. Yani gezmediğim yer kalmadı. Çok kendine güvenen, çokkendini aşmış biriydim. Buraya gelince her şey değişti. Dediğim gibi çok zor gurbet, Avrupa. ‘Boşa beni!’ diyorum eşime, ama iş o raddeye gelince yok... Sürekli ona gebe kal, sürekli ona bağımlı ol istiyor kocam... ‘Sen bana bağımlıydın işte. Bir şey yapamazsın. Sen hiç bir şeysin. Benim kölemsin. Seni benim için doğurmuşlar’ diyor. (Hatice)

Almanya’daki Türkiye toplumu içindeki evliliklerde yaygın olarak görülen bir durum da karısını tüm gün evde bir başına bırakan erkeklerin zaman içinde kendilerine yabancı bir sevgili bulması. Erkekler tüm gün Avrupalı sevgileriyle gezip tozarlar, hatta bazen onlara ayrı bir ev açarlar. Memleketten getirdikleri Tükiyeli eşlerinden ise 24 saat evin içinde patriyarkanın kadınlara görev olarak verdiği yemek, temizlik, çocuk bakımı vb. işlerle ilgilenmelerini beklerler.

Almanya’da kadınlar evin içinde köleler. Kadınlar kendi evinde, kocalar kendi Alman dostlarıyla gezip tozuyorlar. Çok çok özür dilerim. Bunlar aramızda kalacak. Bütün kadınlar öyle. Ben sana 100 tane gösteririm. Aha benim komşum. İki kumalı bir evdeler. Kadınlar bir arabaya binecekler. Korkuyorlar, yanlış bineriz diye binmiyorlar. Çünkü adamlar getirmişler, burada esir yapmışlar. Bunların dostları var. İstersen git ama çaren yok ki... Nereye gideceğim? Çünkü o polise gidip diyecek, ‘Ben bu kadını istemiyorum’. Beni yurt dışı yapacaklar, ben ne yapayım? Almanya’nın kanunları... 2-3 sene kalman lazım. Bir de yurtdışı yapsalar, bizim oralarda ne derler? ‘Milletler gelmedi, bir tek sen geldin derler’. Sen bunları biliyor muydun? Gerçekten Allahını seversen kitap yazarsan bu ismi koy: ‘Beni Yarı Yolda Bırakma!’... Sade ben değil, herkes böyle. Çaresi olan, mesleği olan zaten o adamı kabul etmez. Ama bizim gibi çaresiz olan ne yapar? Bizim çaremiz yok. Gerçekten ona emanet oluyoruz. İnan ki sana diyeyim kadınların yüzde doksanı rezalet yaşıyor. Çay bardağına çaylarını koymazlar. Adama bir şey söylediğin zaman da, ‘Eee biz seni niye getirdik?’, ‘Eeee köle etmeye mi getirdiniz?’ Gerçekten öyle... (Ayşe)

Konuştuğça anlıyoruz ki gelinlerin entegrasyonunu kolaylaştırabilecek dil öğrenme, çalışma, vb. faaliyetlerin aile bireyleri tarafından teşvik edilmesi şöyle dursun, özellikle engelleniyor. Bu engelleme, kadınların eve kapanmasına neden oluyor. Kadına destek olabilecek akrabalarının ve arkadaşlarının olmaması, yalnızlaşma ve markete gitmek için bile akşam eve gelecek olan kocanın beklenmesi kocaya mutlak bağımlılığı da beraberinde getiriyor malesef. Yüksek beklentilerle Almanya'ya gelen kadınlar 'yarı yolda bırakıldıklarını' hissediyorlar. İthal evliliklerin sonunda kadınlar bilinçli olarak çalıştırılmıyor, dil kurslarına gönderilmiyor. Bu tür önlemler belli ki kadınların 'gözlerinin açılması'na, 'yoldan çıkması'na, 'özgürleşme'sine karşı alınıyor. En nihayetinde de gelinler Alman toplum hayatına kapalı bir çevre içinde tutulmuş oluyorlar.

Benim yaşım küçüktü. Okuldan bana mektup geldi, okula çağırıyorlardı. Kayınbabam dedi ki 'olmaz'. Ben isterdim, yani keşke okula gitseydim, dil öğrenseydim. Daha da güçlü olurdu. 'Gelindir, gözü açılır, beğenmemelik yapar, bize hizmet etsin' diye düşünüyorlardı. (Emine)

Ben ilk geldiğimde Almanca öğrenebilirdim, meslek sahibi olabilirdim. Ama göndermediler. Eltim de üç ay gitmiş çocuğuyla. Sonra göndermemişler, ev işleri var diye. Ben bunları duyduktan sonra illa gideceğim diye ısrar edemedim. Ama çok istiyordum. Tabii ki kadınlar yapıyordu ev işlerini. Erkekler sadece çalışıyordu. Kayınvalidem eltimle bana alışverişi yaptırtıyordu. Sıkıntı çok yaşıyor da büyütülecek bir şey yok. Ben kursa gitmek istemiştim. Benim duyduğuma göre kayınvalidem, 'Gözü açılır, her yeri öğrenir, kendi başına buyruk olur, açılır, birinden bir laf öğrenir, icabında kayınvalidenle niye oturuyorsun, niye boyun eğiyorsun gibi laflar duyar, gözü açılır' demiş. (Hacer)

Kocam beni getirdi Berlin dışında bir yere. Hiç Türk yoktu. Boş bir arazi vardı, bir kaç ev vardı. Bayağı kötüydü. Hiç evden çıkmıyordum. 3 yıl sürdü. Fırsatım olmuyordu. Gelir gelmez Tayfun'a hamile kaldım. Cesaret edemedim. Kaybolurum, başıma bir şey gelir diyerekten. Ondan sonra dil bilmiyorum, yol bilmiyorum. Cesaret edemiyordum. Bir de şehir dışında uzak bir yerde oturduğum için cesaretim kırılmıştı. Kocam haftasonları gezdiriyordu. Benim bir kız arkadaşım var. 15 senedir burda, Neukölln'den öteye gidemiyor. . Ne zaman ki eşimle problemler yaşamaya başladım, dışarıya yöneldim. Nereye gidebilirim? Kendi kültüründe, kendi dilinde konuşabileceğin arkadaşlar arıyorsun. Onu da bulamayınca, artık yavaş yavaş sorunlar bana yük oldu. Çünkü susmak zorunda kalıyorsun. Akraba yok, arkadaş yok. Konuşacak, gidecek hiç kimse yok. Benim kaldığım yerde hiç bir şey yok. Gidiyorsun, böyle parklara ağaçlara bakıyorsun. (Yasemin)

Bekliyordum. Çarem yok. Okumam yok, yazmam yok. Bir şeyim yok. Adama bağılım. Ben yalnızdım. Ben ilk geldiğimde adam benim kolumu tutuyor, çık git diyor. Ama nereye gideyim, kime gideyim? Şimdiki halim olsa polise giderdim, bir arkadaşına giderdim, bir şeyler yapardım. Sanki sen bir esir tutuyorsun. Gerçekten Türkiye'den eğer kadın erkeği getiriyorsa da, erkek kadını getiriyorsa da yaşıyor. Kim kimi getirirse onu eziliyor. Gelen eziliyor Gerçekten ben bunu söylüyorum. Yazarsan, televizyona verirsen, kim gelirse o eziliyor. Sakın sakın sakın

Almanya'daki insanlara özenmeyin, evlenmeyin, gelmeyin! Mesela benim eşim bana neler yaptı. Hainler dolu. Almanya'ya kadınlar Türkiye'den gelmiş. Evin içinde siz kölesiniz. Oturum yok, dil yok, paran yok. Bir erkeğe bağlısın. Memleketin orada. (Ayşe)

İthal gelinlerin anlatılarından büyük şehir yaşamına duyulan özlemin göç sürecinde önemli bir etken olduğunu anlıyoruz. Bu mekansal ve sosyal hareketliliğin bir anlamıda onlar için özlemini duydukları şehir hayatına kavuşmak. Oysa şehir hayatına karışmak şöyle dursun, gelinen yerde çoğunluk toplumunun dil ve kültürünün bilinmemesi onları ilk başta tamamen eşlerine ve evlerine bağımlı hale getirir. Bu yetersizlikleri ve üstüne üstlük de kocalarının onları kayıtsız şartsız kontrol altında tutma istekleri dört duvar arasında derin bir yalnızlığa gömülmelerine yol açar.

Kocamla kayınpederim işe gidiyordu, evi temizliyordum. Onlar geliyordu, yemek hazırlıyordum. Onlar bir yere götürürse götürüyordu, götürmezse evde kalıyordum. Yalnız kendim de çıkamıyordum kaynımla. Sonra sonra serbestti. Almanca yok. Bilemiyorsun, çekiniyorsun. Kılık kıyafet farklı oluyordu. Sanki burada emanet gibisin. (Yeliz)

Kocam gelmeden bütün gün evdeydim. Sıkı sıkı tembih ederdi. Kimseye kapı açmayacaksın, ben seni gelince istediğin yere götürürüm. Hiç çıkmıyordum. O kadar bunalmış, o kadar bunalmıştı ki... İnsan istiyorum, görüşmek konuşmak istiyorum. Ruh hastalığı olan, kafayı yiyen gelinler olmuş gerçekten kapalı evlerde... Sonraları yarım saatliğine çıkıp gelmeye başladım. O zamanlar Türk ekmeği yok, Türk bakkalı yok. Evi süpüreceksin, süpürge yok...Ne bileyim, hamur açacaksın, oklava yok... (Aysel)

1.5 yıl hiç evden çıkmadım. Aşağı yukarı bir yıl sürdü tabii. Oğlum doğana kadar... Aşağı yukarı bir buçuk sene... Çok ender... Doktora gitsem, beyimle akşam gidiyordum termin (randevu) alıp.. (Sevgi)

Erkeklerin eline bakıyoruz açıkçası. Hala o çekingenlik var bence her bayanda. Burada aslında çok meslek yapmak istedim, ama yapamadım. Almancayı tamamen öğreniyim, okulmu tamamen bitireyim istedim burada. Zaten hamilelik girdi araya. Eee eşim de desteklemiyor. "Ben varım!" deniliyor, "Aç değilsin!" deniliyor. Ama her kadın ister bir şeyler yapmayı. (Gamze)

Eşimle ilk geldiğim zamanlarda kavga etmiştik. Beni u-bahnda (metroda) bırakıp gitti. Oturdum, ağladım. Ama niye ağlıyorsun? Çık, git, dolaş. Bi sürü Türk var etrafta. Baktın hiç olmuyor, evin adresini mi bilmiyorsun git polise. Niye bu kadar şey oluyorsun? Eee tabii anandan, babandan ayrı geldin gurbete. Kimseyi tanımiyorsun. Bir adamın eline düştün. Mecbursun. O ne derse, onun ağzına bakıyorsun. Ama benim eşim demiyor ki burada Türk mahallesi var, polisi ararsın. Hiç bilgilendirmede ki herif beni. U-bahnda bıraktı. Ağladım, kaldım öyle inek gibi. Şu anda ben daha iyi biliyorum Berlin'i ondan. (Handan)

Bu ifadeler, ithal gelinlerin nasıl ötekileştiklerini, yalnızlaştıklarını, dil sorunu nedeniyle kendilerini ifade edememe ve haklarını bilmeme, arayamama gibi nedenlerle nasıl da kendi küçük 'daireler'ine -kendi deyimleriyle 'hapishaneler'ine- sıkışmış hayatlar

sürdüklerini ortaya koyuyor. Kadınların anlatılarında en çok göze çarpansa, gelinleri işe ve dil kursuna göndermekteki gönülsüzlük. Bu gönülsüzlüğün altında yatan kaygı, kadının güçlenmesi ve bağımsızlaşmasından duyulan korku. Kadınların dil ve kültür konusundaki yetersizliği onların kocalarına bağımlılığına neden oluyor Kendilerine bağımlı olduğu düşünülen ve evde adeta bir 'köle' gibi çalıştırılan gelinlerin dışarıda para karşılığı çalışması ya da dil öğrenmesi demek, hem güçlenerek evdeki koca ve kayınvalide otoritesine boyun eğmemeleri, hem de ev işlerini ve ailelerini ihmal etmeleri anlamına gelebilir.

Bununla birlikte, Türkiye'den 'gelin almak', hem göçü sürdürme hem de kültüre sadık kalarak onu koruma işlevi taşır. Gelinin dil öğrenmesi, onun yeni topluma uyum sağlaması ve toplum içinde güçlenerek kendi ayakları üzerinde durma şansını arttırması demek. Bu tür bir bağımsızlaşma geleneksel geniş ailenin korunma üzerine kurulu kültürünün yeniden üretimini tehlikeye sokar. Kadın kültürel değerlerin taşıyıcısı ve otantikliğin temsilcisi olarak görüldüğü için geniş akrabalık ilişkilerinin koruyuculuğu altında yaşamaya mahkum. Henüz Alman toplumuna değmemiş, onunla temas etmemiş kadın Türk kültürünün, dilinin ve yaşamının da koruyucusu olarak görülür. Bu nedenle kadınların kültürel olarak onaylanabilir davranışlarının sınırları geleneksel aile ve toplumca çizilir. Yeni gelinler dört duvar arasında tutularak, kadınlara sadece nesne ve köle statüsü veren ve onları özgür irade ve iktidar sahibi olmaktan alıkoyan geleneksel ailenin içselleştirilmiş değerleri yeniden üretilip onaylanır.

2.5 'Ev Kadınlaşma' Süreci

Yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle, ithal gelinlerin göç ettikleri yerde mekanla ilişkisi oldukça kısıtlanıyor. Peki ya ithal damatlar? Görüştüğüm kadınlar, göçün etkileri ve göç edilen mekanla etkileşim açısından kadın ve erkek farklılıklarına da işaret ediyorlar:

Türkiye'deki erkekler çok zor şartlarda, ilkel şartlarda çalışıyorlar ve bütün gün işte geçiyor gerçekten. Hiç sosyal şeyleri yok. Buradaki erkekler, Türkiye'deki erkeklerden daha şanslılar. Bütün günü kahvede geçiriyorlar. Türkiye'de adam sabah 8'de gidiyor, 8'de geliyor. Burada adam sabah 8'de işe gidiyor, 6 saat çalışıyor. Sonra kahveye gidiyor. Kendine zaman ayırıyor, çalışan da çalışmayan da. Çalışmayan zaten çalışmıyor, yıpranmıyor. Burda ağırlık kadınların üzerinde. Kadınlar gelsin, gözünü açsın, kursa gitsin. Bunları yapmadığın zaman evde otur, çocuk bak, yemek yap, ütü yap. Çünkü kendini geliştirmiyor, gözünü açmıyor. (Sevgi)

Erkekler hep kahvede, dışarıda. Tabii daha kolay adapte oluyorlar. Mesela erkekler bayanların peşinden gitmek için Amancayı daha kolay öğrenmek, kavramak istiyorlar. Ekekler sırf kadınların peşinde koşmak için... Alman, Yugoslav, bilmem ne artık... Ne oluyor? Bunlar daha çabuk Almanca öğreniyor, her şeyi daha çabuk yapıyor. Ne oluyor? Bizim kadınlar... Aman çocuğa bak, aman bulaşık yıka, aman yemek yap... Evin bütün yükü senin üstünde. Ev işini yapıyorsun, çamaşır yıkıyorsun, temizliğini yapıyorsun. (Ayse)

İthal damatlar da başlı başına ayrı bir araştırmanın konusu olabilecek kadar büyük travmalar yaşarlar ve dil bilmemenin, yabancı bir kültürle ilk kez karşılaşmanın getirdiği zorlukları en az ithal gelinler kadar derinden hissederler hiç kuşkusuz. Ancak karşı karşıya kalınan kısıtlamalar açısından, göçün etkilerinin kadınlar ve erkekler üzerinde farklı olduğunu görüyoruz. İthal gelinler, Almanya'ya ilk geldiklerinde eve ve ev işlerine gömülürken ve neredeyse burunlarının ucunu dahi evden çıkaramazken, ithal damatlar dil problemine karşı dışarıda daha çok vakit geçirdikleri için, yeni gelinen toplumla daha hızlı etkileşime geçerler ve dil öğrenme süreçleri de daha çabuklaşır.

Hem Almanya'da doğup büyümüş ikinci ve üçüncü kuşak Türkiyeli erkekler, hem de Türkiye'den evlenerek göç etmiş olan erkekler en çok Almanya'da Türk kahvelerinde vakit geçiriyorlar. Gelinlerle yaptığımız sohbetlerden anladığım, eşlerini evde bırakıp tüm günü Türk kahvelerinde geçirdikleri. Kahveler, erkeklere özgü vakit geçirme ve sosyalizasyon mekanlarıdır. Bir kadının, hele de bir Türk kadının, Türk kahvesine gidip oturması görüştüğüm kadınlara göre olacak iş değil. Kadınların giremediği bir erkek dünyası kahveler.

Bir Türk bayan asla gidip bir Türk kahvesinde oturmaz. Ben hayatta girmedim, öyle bir şey aklımdan da geçmedi. Orası erkeklerin alanı. (Aysel)

Feminizm, erkek hegemonyası ve kadının baskı altına alınmışlığını ikili karşıtlıklar (özel/kamusal) üzerinden teorileştirir. Evin (özelin) kadına, sokağın (kamunun) erkeğe ait görülmesi ve toplumsal cinsiyetin bu şekilde inşa edilmesi bu evrensel hegemonyanın hem nedeni hem sonucudur. Kadınlar erkek mekanlarından dışlanır. Kadın eve aittir. Ev ve aile ile özdeşleşmiştir, bütünleşmiştir. Ancak görüyoruz ki 'yuvayı dışı kuş yapar' gibi söylemlerle evle özdeşleştirilen kadın, kendi memleketinde ev işlerinden arda kalan zamanında komşu, eş dost ziyaretleri veya alışveriş için dışarı çıkarken, evlenerek göç ettiği yerde bu tür faaliyetler için bile evden çıkamaz. Yuvayı dışı kuş yapsa da ne hikmetse yuvanın reisi erkektir ve erkek kadının dışarı çıkmasına izin vermeyebilir.

İlkaracan ve İlkaracan (1999:307), “göç sürecinin kimi kadınlar için beraberinde getirdiği etkilerden biri kadınların kültürel nedenlerle yabancı bir ortamdaki hareket özgürlüklerinin giderek kısıtlanması, erkeklere oranla işgücü piyasasındaki katılımlarının daha zor olduğu, ve bu yüzden göç etmiş olan kadınların ‘ev kadını’ rolünü eskisine oranla daha fazla benimsemek zorunda kalmaları” der. ‘Ev kadınlama’ tezinin, Almanya’ya evlenerek göç etmiş olan Türkiyeli kadınların ilk yılları için geçerli olduğunu hiç tereddütsüz söyleyebiliriz.

Çok kötüydü kaynanam. Tam bir cadıydı. Yani mesela hiç bir şeyden memnun olmazdı. Her şeyde eziyet, zulüm. Böyle geçti ilk yıllar... İlk geldiğimde hapishanede hissettim kendimi. Hapishaneden de çıkmış sayılmayız. Burada olduğun sürece dört duvar arasındasın. Hastahanedeyattım. O zaman kendimi çok yalnız hissettim. Hastanede yattığım sürece...Hastalığımdan dolayı da böyle hissetmeye başladım. Yani yol bilmemek, iz bilmemek... Çok zorlandım, çok zor bir hayat yaşadım burada. Yani çok zor geçti. Bir de aile problem. O zaten beni çok zor şeylere itti. Aile problem...Dil bilmemek, yön bilmemek... Sonra başkasının eline bakmak...O çok zorladı beni. Yani kendini bir bacağı olup bir bacağı olmamak gibi hissetmek...Yani başkasının eline mahkum yaşamak...Çalışmak istiyordum. Çalışmama izin vermiyorlardı. Öyle yani ondan...Gerçi ben de boş kalıyor değildim. Evimin işini, çocuğumun işini yapıyordum. Çocuğuma bakıyordum. Böyle zaman geçirdim. (Hacer)

Bizim Tük kültüründe hep kadın fedakar oluyor. Evin yemeğini, her şeyini kadın yapıyor. Aslında yanlış bir olay. Burada daha fazlasını da gördüm.Yani neden erkektir, yapmaz; erkektir, olmaz. Yanlış bir olay. Erkeğe de öğreteceksin kadın gibi her şeyi yapmayı. O da zaman gelir, yalnız kalır. Nasıl bir şeyleri başaracak? O zaman eşim çamaşır yıkamasını, yemek yapmasını, her şeyi yapmasını biliyordu. Buna rağmen bir köle gibi her şeyi bana yaptırtıyordu. Kendileri yapmıyordu. Ben erkeğim deyip oturuyorlardı. ‘Ben erkeğim, şunu yaparım!’, ‘Ben erkeğim, bunu yaparım!’ diyordu. Yani erkekliliğini ispatlamak için emir veriyor. Şunu yap, bunu yap gibisinden... (Handan)

Annemin evinde çocuktum ben. Buraya geldim, kayınvalidemle oturdum. ‘Sen gelinsin, yapacaksın, görümcenin çocuklarına bakacaksın, büyüklere yardım edeceksin, daha ne ki, yenisin, çekeceksin!’ dediler. Ağlıyorsun, güya seni anlıyorlar, ama arkandan konuşuyorlar. Meslek yapmak istedim burada, ama yapamadım. Okula gitmek istedim. Almancayı tam öğreniyim, okulumu tamamen bitireyim istedim. Zaten hamilik girdi araya. Eşim de desteklemiyor, ben varım diyor, aç değilsin diyor. Ama her kadın ister bir şeyler yapmayı. (Sevgi)

Eşleri ve eşlerinin aileleri tarafından çalışmaları, kursa gitmeleri, hatta eşleri olmadan evden dışarı çıkmaları uygun görülmediği için bu dar ve ‘hapis’ benzeri evlerin içine tıklıp kalmak, kadınların evde bütün günü çocuklarıyla baş başa geçirmelerine ve can sıkıntısından kendilerini evin temizliğine adamalarına neden oluyor. Berlin’de konuk olduğum evlerde ilk dikkatimi çeken evlere sinmiş yoğun çamaşır suyu kokusu. Belki de gün içinde o yerler tekrar tekrar siliniyor, o sehpların tozu tekrar tekrar alınıyor.

Dikkat çekici bir başka nokta da, göçmen olarak geldikleri bu ülkede ithal gelinler ilk yıllarından söz ederken yabancı olmaktan kaynaklı bir dışlanma ya da ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmezler. Böyle bir ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarını sorduğumda da cevapları 'hayır' olur. Bu ilk başta şaşkıncu gelse de konuştukça anlaşılıyor ki sokakta göçmen olmaktan kaynaklı bir ayrımcılığa uğramalarının yolu yok; çünkü sokağa çıkmıyorlar. Dolayısıyla göçün ardından gelen ilk yıllardan konuşurken en büyük sorunlarının ev ve aile içinde yaşanılanlar olduğu hemen göze çarpıyor. Gözleri açılmasın, yoldan çıkmasınlar diye dışarı çıkmalarına bile izin verilmeyen ithal gelinler Almanya'ya ilk geldikleri zamanlarda küçücük, kuş yuvası evlerin içinde adeta mahkum hayatı yaşarlar. Öyle anlaşılıyor ki en yoğun sömürünün merkezi ev ve ailedir.

2.6 Geniş Ailede Yaşam: Gelinler ve Kaynanalar

Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle geleneksel rollerine uygun olarak erkeklerden dışarıda ücretli olarak çalışıp evi geçindirmesi beklenirken, kadınlardan ücretsiz olarak ev ve aile üyelerinin bakımıyla ilgilenmesi beklenir. Dolayısıyla, İlkaracan ve İlkaracan'ın da (1999: 307-308) vurguladığı gibi:

Göç ister ekonomik, ister zorunlu nedenlerle gerçekleşmiş olsun, göç edilen mekanla olan etkileşimde, erkeklerin ve kadınların cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde genellikle farklı deneyimleri oluyor. Göç etmiş olan erkeklerin yeni mekanlarında algıladıkları sorunlar, ekonomik sıkıntılar, gerekli kaynaklara sahip olmadıklarında toplumsal statüleri koruma ya da kazanma zorluğu ile bağlantılıyken, aile ve ev içi ilişkileri düzenleme görevini genellikle üzerlerine alan kadınlar için göç edilen mekandaki sorunlar genelde aileye ilişkin olaylardankaynaklanıyor.

Kısacası, kadınların göçe dair yaşantıları aile içindeki konumları ve diğer aile üyeleri ile olan ilişkileriyle yakından ilgili. Göçün neden olduğu aile içi dinamikler ve ilişkilerdeki değişim, kadınları erkeklere oranla çok daha fazla etkiliyor.

Görüşmelerimizden Türkiyeli ithal gelinlerin hemen hepsinin evlenip Almanya'ya geldikten sonra kocalarının ailesi ile birlikte yaşamaya başladığını anlıyoruz. Kayınpeder, kayınvalide, hatta bazen kayınları, varsa kayınlarının eşleri ve çocukları, görüşmelerini de içine alan bir geleneksel geniş Türk ailesi sözünü ettiğimiz. Adeta yağmurdan kaçıp doluya tutulur ithal gelinler. Akrabalarından ve geçmişlerinden

kaçarken kendilerini yepyeni bir ülkede geleneksel Türk aile ilişkileri içerisinde hiyerarşinin en altına itilmiş halde bulurlar. Özbay'ın (2009:21) evlerde 'el kızları' (cariyeler, evlatlıklar, gelinler) tartışması, 20. yüzyıla gelene dek bu aile içi hiyerarşik ilişkilerin nasıl doğallıştırılarak görünmezleştğini gözler önüne serer:

Evdeki *el kızları*, aileden sayılan ama marjinal konumda bulunan kadınlardır. Marjinal konumları diğerleri ile kan bağı olmaması ile açıklanır, ama çoğu aynı zamanda toplumun alt katmanlarından gelmektedir. Aileye "alınmışlardır"; satın alınmışlardır; acınıp alınmışlardır; beğenilip alınmışlardır. Aileye katılma kararı genellikle kendilerinin dışında verilmiştir. Bu konumları yaşamları boyunca sürmeyebilir; sürmeyeceği üzerine kurulmuştur sistem. Gelinler ana olacak, köleler, evlatlar çırak edilip evlendirilecektir... ve bir zaman sonra bu kez onlar ailenin esas kadını olacaklardır. Böylece hemen bütün kadınlar, yaşamlarının kısa veya uzun bir döneminde, az veya çok, bedenleri ve / veya emeklerinin ailenin hem erkek hem de kadın diğer üyelerinin tasarrufu altında buldukları bir süreçten geçeceklerdir. Cinsellikleri ve emekleri evlerde *el kızları* olmaları nedeni ile biraz daha sömürülecektir.

Gelinler için de kullanılan 'el kızı' kavramı, ev içindeki egemenlik ilişkileri mekanizmasını anlamamızı kolaylaştırıyor. Nasıl ki kocaları ve kocalarının aileleri Almanya'nın ötekileridir, ithal gelinler de evin ötekileridir ya da ötekinin ötekileridir. Ta ki kendileri de gelinleri sayesinde statü değiştirip rahata erene dek. Ev içindeki bu konumlarından dolayı, konuştuğum kadınların hayatlarını belirleyen en önemli etmen tüm evin ve ailenin iş yükünü sırtlanmış olmaları ve yeni ailelerinin üzerlerinde kurdukları baskı ve otorite.

Evlilik çağına gelen oğulları olan göçmen ailelerin 'itaatkar' gelin arayışı içine girmeleri ve bu nedenle oğullarını kendi ülkelerindeki hemşerileri ya da akrabalarıyla evlendirmeleri Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmenler arasında neredeyse bir norm olarak karşımıza çıkıyor. Bunun atında yatan temel neden, Türkiye'den getirilen gelinlerin Almanya'da büyüyüp yetişmiş olan ikinci kuşak Türk kızlarına ya da Alman kızlarına göre çok daha rahat kontrol altında tutulabilecekleri düşüncesi. Bu ailelerde ithal gelinler koca, kayınpeder, kayınvalide, hatta kayın ve görümceden kaynaklı psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalırlar. Aileye bağımlı oldukları ve itaat etmezlerse ya da "namuslarına hanel getirirlerse" dilini, kültürünü bilmedikleri bu ülkede kapı önüne koyulabilecekleri her fırsatta yüzlerine vurulur. Bu aileler şeref, namus gibi kültürel değerlere bağnazca sarılırlar ve bu tür değerlerin korunmasının önemi gelinlere sıklıkla hatırlatılır. Her ne pahasına olursa olsun gelinleri bağımlı tutma isteği, bağnazlığa ve şiddet potansiyeline yol açar:

Görümcem, kaynım ‘Eğer annemden habersiz bir yere gidersen git, bir daha gelme!’ dediler. ‘Annemden izinsiz şunu yapamazsın! Bunu yapamazsın!’, ‘Annemden izinsiz bir şey yaparsan, kardeşimizi yine evlendiririz’ dediler. Bunlar nasıl bir aile diye çok korktum. Çünkü istedikleri zaman beni atabilirler. Ben bir defa bir baş koydum, ömür boyu sürmesini istedim. Sonra ailecek baskı yapıyorlardı ‘şunu giyme, bunu giyme, şuraya gitme’ diye. Laf oluyordu. ‘Sen nasıl böyle giyinirsin? Babamızın şerefi söz konusu! Hata yaparsan biz kardeşimizi evlendiririz, sen el olursun!’ diyorlardı. (Emine)

Mesela bir gün yemeği önümden attığını biliyorum kayınbabanın. Onu hiç unutmuyorum. Yemek yiyordum. Dedi ki, ‘Benim kazandığımı nasıl yiyorsun?’ Bir vurdu, yemek öyle nasıl dağıldı. Benim kollarım böyle uyuştı. Biliyor musun, o anda kapıyı vurdum çıktım. Ama nereye gideyim ki geri geldim ya canım. (Nesrin)

Eşim ben buraya geldikten sonra çok değişti. Ciddi anlamda değişmeye başladı. Hamileydim. Bana ne dedi, biliyor musun? Senin karnındakini alırım, seni geldiğin gibi gönderirim. Bana vurdu. Polis çağıramadım. Almanlar çağırırdı. Komşum çağırırdı. Bana gelirdi, getirirdi, değişik değişik iç çamaşırları. Sapık sapık şeyler, bana hiç uymayan şeyler. Beraber alırsın değil mi? Sen benim fikrimi aldın mı? Ben senin kölen miyim? 8 seneye kadar her şeyine uyuyordum. Ama artık kesinlikle uymuyorum. Türkiyeli göçmen kadınların hepsi aynı sıkıntıları yaşıyor. Biz burada yalnız olduğumuz için, bu erkekler de bunun farkında olduğu için... ‘Bu kadın yapamaz. Yol bilmiyor, yordam bilmiyor. Kendi ayakları üzerinde duramaz, mecbur beni çekecek!’ diye düşünüyorlar. (Yasemin)

Bütün işleri ben yapıyordum evde. Halen de öyle... Canı isterse belki yapar kocam, keyfi yerinde olursa. Bütün işleri ben yapıyorum. Yapmasını bilmiyor. Pis! Kendi sigarasını kaldırmaz, kendi çorabını kaldırmaz. Saç boyamı sorun eder. Kuaföre giderim, 80 Euro veririm. ‘Nasıl verdin bu kadar para?’ der. 80 Euro’yla ne zengin olacak, ne fakir kalacak. Olay şu, kıskanıyor. Kesinlikle ben güzel olayım, iyi olayım, gelişeyim, öğreneyim, kendimi geliştireyim istemiyor. Çünkü kendime güvenim olacak, kendimi iyi hissedeceğim. Bu benim özgürlüğüm, özgüvenim, kendi hayatım. Bütün her şeyimi elimden alacak. Babası annesini nasıl delirttiyse, aynısını bana yapıyor. Psikolog da bana söyledi, ‘Annesi ne yaşadysa aynısını sana yaptırıyor’. Ben kayınvalideme söylediğim zaman, ‘Oğlun böyle yaptı!’ dediğim zaman, ‘Aaa o daha ne ki, sen erkek görmemişsin. Sen kayınbabanı görseydin, isyan bayrağını çekerdin. O daha ne ki, ne yapıyor ki sana!’ diyor. (Yeliz)

Dikkat çekici bir nokta da Berlin’de görüştüğüm kadınların geniş ailede yaşamanın getirdiği zorluklardan ve baskılardan söz ederken en çok kayınvalide otoritesinden dem vurmalarıydı:

Kaynanam da erkek gibi. Erkeğe emir verir. Herkese emir verir. İşini yaptırır, gücünü yaptırır. Öyle bir kadındı. Kendisi iş yapmıyordu. Benim gibi köle varken, niye yapısın ki... Mesela her gün ütü çamaşır, ütü çamaşır, ütü çamaşır... Her gün yatakları, yorganları, çarşafı dökerdi. Sütyene varana kadar, çoraba varana kadar ütütletirdi. Ben zaten çocukluğumda her şeyi bilerek büyüyen bir insanım. Yani tarla işleri olsun, yemek işleri olsun, ev işleri olsun... Hepsini bilen bir insanım. Bir de onları beğenmiyordu, döküyordu, tekrar yıkıyordu. Eziyet olsun diye. Ben severek, isteyerek, kendi kararım ile evlendim. Annemin, babamın zorlamasıyla değil. Kaynanam aynı zamanda teyzem. Kaynanamlar sürekli her izne geldiklerinde beni istediklerini söylüyorlardı. Ben 5. Sınıftayken beni alıp getirmek istemişti. O zaman gelin olarak değil de, herhalde kendilerine bir hizmetçi olarak istemişti. Başka ne olacak... (Handan)

Almanca kursuna göndermedi beni kayınvalidem. Kocamın annesine karşı gelme olanağı yoktu. Diktatör bir anne olunca hep onun himayesi altında yaşamışlar, hiç sözünden çıkmamışlar. Eltim de vardı evde, kaynım, iki çocuğum vardı. Eltim 6 yıllık gelin ama kayınvalideme karşı ikimiz beraber iş yapıyorduk, beraber saygılıydık. Ben de onu dinliyordum, bir şey yap dediği zaman. (Özlem)

Buraya gelince eve kapandım, hayal kırıklığına uğradım. İnsan umduğunu bulamıyor. Mesela tamam, Türkiye’de evlenince yeni bir aileye geliyorsunuz. Ama burada gurbettesiniz. İnsan çok anlayamıyor... Yeni bir ülkeye geldiğim için mi böyle? Yeni bir aileye geldiğim için mi? İlk etapta insan böyle bir hayal kırıklığına uğruyor. Benim kayınvalidelerde tam Osmanlı adetleri, gelenekleri, görenekleri vardı. Ben her yere gidemezdim. Eşim çalışıyordu. Eşimi alıp gidemezdim. Annesine karşı olan saygısından dolayı eşim bir şey diyemezdi. Karı-koca hayatı süremezdik. (Gamze)

Türkiyeli göçmen kadının imajı, onun geleneksel tasavvurları, toplum ve aile içindeki konumu, namus gibi kavramlar yeni gelini salt baskının nesnesi ve kurbanı haline getirir. Gelin ancak anne olduğunda daha yüksek bir değere kavuşur. Kadınlar için özellikle erkek çocuk doğurmak önemli çünkü ataerkil dünyanın kadınlara iktidar vaadi kayınvalidelik üzerinden gerçekleşiyor. Ataerkilliğin sürmesinin gizli kodları tam da burada. Anlatılarda görüyoruz ki kadınlar, kayınvalide olduklarında erk sahibi olup ataerksel niteliklerle donanarak aile içindeki kadınlar ve erkekler üzerinde baskı kurabiliyorlar ve ailede alınan kararları etkileme gücüne sahipler.

Giysi yok üstümde. Kışın ayağında terlik, çorap yok. Kayınvalidem beni yanında öyle gezdiriyor. Allah’tan korkmuyorsun, etrafındaki insanlardan kork, değil mi! Kendisi güzel giyiniyordu. Kayınbabam 25 yaş küçük olduğu için evde kaynanamın sözü geçiyordu. Onun için kimse ona hükmedemiyordu. Kayınbabam da korkardı. Eve kapandım. Öyle bir şey oldu ki 6 ay hiç evden dışarı çıkarmadılar. Kayınvalidem kocama, ‘Çalışan kadınlar beyine şöyle böyle yapıyor, para verme, gözü açılmasın!’ diyordu, yanımda söylüyordu. Kayınvalidemin kadınlara çok düşmanlığı var. Kendisi sucukları yedi gözümün önünde. Bana yemek vermiyordu, aç kalırdım. Ev işlerini de tabii ki ben yapardım. O bir şey yapmazdı. Bir de hiç oturmayacaksın, hep evde duracaksın, iş yapacaksın. Kursu gitmeme de izin vermediler. Kayınvalidem izin vermedi. Her şeyi o yönetiyor. (Sebahat)

Kayınvalidem otururdu. Her şeyi biz eltiler yapardık. Yani gelin yorulmaz, acıkmaz. Benden sonra bir eltim daha geldi. O daha çok ezildi. Biz çok ezildik ama eltiler dayanıştık. Benim kayınvalidem eltime bir baskı yaptığında ben de rahatsız oluyordum, eltime arka çıkıyordum. Eşim de cahil bir insandı. Çok bilgili, koruyacak bir adam değildi. (Emine)

En büyük sorunumuz kayınvalidemdi. Her şeye karışıyordu. ‘Ben ne dersem o olur. Oğlan benim oğlan, oğlum benim oğlum. Sen beni oğlumdan koparamazsın!’ derdi. Hep böyle iğneleyici laflar... Ben başka bir şey istiyordum, o başka bir şey. Ama onun dediği oluyor. Niye onun dediği oluyor diyeceksin. Ben kadınla uzlaşmak için, mutlu olmak için ‘Tamam annemim, senin fikrin olsun, sein fikrin daha şey!’ dedim, hep idare ettim. Anlıyor musun?

Şimdiki aklım olsa, 'Al bu yüzüğü, kıçına sok!' derdim. Yok böyle bir şey. Annesi her şeye karışıyor. Bir anneci bir anneci kocam... Ne konuşuyorsak, gidiyor anasına anlatıyor. Böyle bir şey yok. Anne de, 'Oğlum yetiş, sigaram kalmadı. Oğlum yetiş, ekmeğim kalmadı' derdi, adam işini gücünü bırakır giderdi. Benim evimdeyim, yemek yapacağız, kayınvalidem gelirdi. 'Burası benim evim, çekil çekil bakayım. Git, kocanın yanında otur. Ayak altında dolaşma' derdi. Azarlar gibi konuşur, aşağılar gibi konuşur. Sohbet ediyoruz diyelim. Oğlu bir şey derse, 'Efendim oğlum' der. Benim suratıma bile bakmaz. Sonradan fark ediyorum. Annesi geldiği zaman sanki ben o evde yaşamıyorum gibi hurraaa bütün ailesini, teyzesini, halasını çağırırdı. Ben kimim ki, neyim ki. Bana hiç sormazlardı. Yasemin hizmet etsin, getirsin, götürsün. Tabii ki hizmet edeceğim, benim evim. Ama bana demezler ki, 'Yasemin gel şurada otur, biz misafiriz, biraz da sohbet edelim.' 'Burası bizim oğlumuzun evi, sen kimsin ki!' Böyleydi yani. (Yasemin)

Tüm bu konuşmalardan anlıyoruz ki ideal gelin itaatkardır ve ev halkının kölesidir. Ev içi iş bölümü, gelinin ücretsiz emeğinin sömürülmesi ve denetlenmesi esasına dayanır. Daha da fazlası, bu sömürünün sorgulanmasının mutlak surette önüne geçilmelidir. Öyle anlaşılıyor ki ithal gelinler, göçün ardından kendi hayatlarını yaşayamazlar çünkü onlardan yeni ailelerine kul köle olmaları beklenir. Aile içinde o kadar ötekileştirilmişlerdir ki, adeta görünmez olmuşlardır. Hemen hepsinde daha çok görünür olma ihtiyacı göze çarpıyor. Zamanında kendileri de gelin olarak ezilmiş ve kayınvalideleriyle benzer süreçlerden geçmiş olan kayınvalidelerin gelinlerine karşı 'ben çektim, o çekmesin' diyerek daha anlayışlı ve koruyucu bir tutum izlemek yerine bu derece eziyet etmeleri oldukça ilginç geliyor ilk başta. Gelinlerin bu konumunu tam anlamıyla içselleştirmiş görünüyorlar. Evin erkekleri tüm günlerini işte ve ataerkilliğin yeniden yeniden üretildiği Türk kahvelerinde geçirirler. Erkek dışarıda serbest bir hayat sürer, evdeki karısına karşı ise tutucudur. Kadının sokağa çıkması adeta yasaktır. Taze gelin, tüm günü evde ailenin diğer kadınlarıyla birlikte geçirir. Gelinlerin anlatıları kadınlık konumunun özgül koşullarda nasıl belirlendiğini ve hangi baskılarla karşı karşıya olduklarını anlamamız açısından önemli.

Kadınların Anadolu köylü hanesi içindeki konumunu Kandiyoti (2011: 58) emek üretkenliği bağlamında şöyle değerlendirir:

Köylü hanesinde bir kadının emek üretkenliği, hanenin yaşam döngüsüne tamamen paraleldir. Yeni evlenen gelin yaş-cinsiyet hiyerarşisinde en alttadır ve tarımsal üretimde çalışmanın yanı sıra su taşımak gibi en ağır evislerini de o yapar. Gelinin konumu erkek çocuk doğurabilmesi ve yaşının ilerlemesiyle yükselir. Oğulları eve gelin getirdiğinde saygınlığının doruğuna ulaşır. Yalnızca işi hafifletmez, işlerin genç kadınlar arasında dağıtılması ve düzenlenmesi gibi üretimin daha yönetsel kısımlarına bile katılabilir.

Almanya'daki Türkiyeli göçmen ailelerin evlerinde de geleneksel köylü hanesi tipi örgütlenmenin ve klasik ataerkil döngünün aynı şekilde işlediğini görüyoruz. Kadınların aile içindeki statüsünü yaşları, doğurganlıkları ve ailedeki yerleri belirliyor. Yeni gelin yalnızca ailenin tüm erkeklerinin değil, aynı zamanda kendinden kıdemli tüm kadınların, özellikle de kaynananın karşısında ikincil konumda. Söz gelimi, taze gelinden kıdemli gelinin sözünü dinlemesi beklenir. Kaynana ise erkek evlat doğurarak iktidar elde etmiştir. Erkeğe sahip olmak iktidara ve güce de sahip olmak demek. Görüşmelerimizden anlıyoruz ki kaynana erkek evlat sahibi olmanın ona getirdiği avantajları, bu iktidar ve gücünü sonuna kadar kullanmak için elinden geleni ardına koymaz. Gelin ise tüm evin ve ailenin en ağır işlerini sırtlanır, ama zamanı geldiğinde gelini aracılığıyla rahata kavuşacağını bilir. Aile içi dengeler böylelikle sağlanır.

Klasik ataerkil düzenlerde kadınların “toplumsal konumunu aile içi statülerine göre tanımlamış, yaşam çizgilerini genç kızlık ve gelinlik devrelerindeki “hizmetkar” konumundan kaynana olarak “ezen kadın”a doğru evrilen bir düz çizgi modeli” açıklayabilir (Sirman, 2010: 223). Kandiyoti'nin (1988) de, ‘ataerkil pazarlık’ olarak açıkladığı bu sisteme göre geleneksel ailenin sınırları içinde kalmalarına rağmen bu rollerinden hoşnut olan geniş bir kadın kitlesi de bulunmaktadır çünkü kadınlar boyun eğici oldukları ve ikincil statülerini kabul ettikleri sürece direnmenin kendini hemen açığa vurmeyen biçimleriyle hem ekonomik hem de sosyal anlamda güvence elde etmektedirler. Erkeğin toplumdaki öncelikli konumunu destekleyen ve bunun sürekliliğini sağlayan ilişki biçimlerini sadece erkekler değil malasef kadınlar da sindirebilmekte, erkeğin iktidarını ve statüsünü desteklemektedirler. Ancak ataerkil düzen içinde kadınlar kendi güçlerinden ve iktidarlarından vazgeçiyor gibi görünseler de bu baskıcı düzen içinde kendilerine hareket alanları yaratarak ikincillik konumlarıyla başa çıkmanın yollarını aramaktadırlar.

Kadınların anlatılarını ataerkilliğin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm ve bu tahakkümün nasıl işlediği üzerinden açıklamaya çalışmakla beraber kadınların toplumsal uyum, direniş ve güçlenme stratejilerine odaklanan bir bakış açısıyla ele almanın yollarını aramaya çalışmak da aynı derecede önemli. Ataerkil düzenin sınırlamaları içinde kadınlar gönüllü olarak bir araya gelebilecekleri, dayanışma sayesinde kendilerini ve birbirlerini dönüştürecekleri ve özgürleştirecekleri sivil toplum kuruluşları oluşturarak ataerkiye karşı aktif bir direniş ortaya koyabilirler. Ama pek çok kadın bu tür aleni bir

direnışten farklı olarak gündelik hayat pratikleri içinde kendini hemen ele vermeyen, sessizce ve dolaylı yoldan gerçekleştirilen bir direnişı tercih etmektedir. Örneğin, bu esir hayatına oturma alabilmek için katlandığını ifade eden Hatice acıya güldüğünü söyler. Gülmek de boyun eğmez ve zapt edilemez özelliğiyle bir karşı çıkıştır, direniştir.

Kaynanam köpek gibi azarlıyordu. Bana köpeğe yapılmayacak muameleler yapıyordu. Hart zurt hart, hart zurt hart. Ondan sonra ben onun yaptıklarına gülüyordum. Bu sefer bana deli diyordu. Ciddiye almıyordum, gülüyordum. Bu sefer beni koluyla itip kakıyordu. Öyle şeyler yapıyordu. Onu baştan güzel yine kafasını döndüre döndüre dövüyor olmam lazımdı. Baştan yapsaydım ama o zaman da beni barındırmazlardı, Türkiye'ye gönderirlerdi. Biraz da ondan sabrettim, oturma almak için. Dönmeyi düşündüm. Benim teyzemin kızı var Frankfurt'ta. 'Dönüp ne yapacaksın? Eğri bacaklı birini bulup da ne yapacaksın?' dedi. 'Çalışma müsaadeni al, oturma müsaadeni al. Ondan sonra kışına tekme sallalla!' dedi. (Hatice)

Kadınlar iktidar karşısında zayıf olduklarının farkında oldukları için Scott'un (1985) 'zayıfların silahları' olarak kavramlaştırdığı bir takım hileli yollara ve taktiklere başvurabilirler. Kadınlar, sisteme topyekün bir biçimde meydan okumaksızın uzlaşmalar, pazarlıklar gibi taktikler aracılığıyla ataerkil düzen içinde sessizce direnebilirler. Bu sessiz direniş, Kandiyoti (1988) tarafından 'ataerkil pazarlık' olarak adlandırılmıştır. "Kadınların, pasif direnişı bu ataerkil pazarlık çerçevesinde kendi paylarını istemek biçimini alır: itaat, uyumluluk ve erkek onurunun aslında kendi saygın davranışlarına bağlı olduğunun onaylanması karşılığında koruma ve güvence." (Kandiyoti, 2011: 139). Kadınlar böylelikle her ne kadar ikinci sınıf muamelesi görseler de oyunu ataerkil düzenin kuralları dışına çıkmadan oynayıp söz konusu ataerkil ilişkilere yön vermekte ve bazı çıkarlar elde etmektedirler. Kendi ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumsal konumlarının korunması kaygısıyla ataerkil düzenin dayattığı kadın-erkek ilişkilerinin yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, oturma hakkı alabilmek için evlilik göçünü bir strateji olarak kullanabilirler ya da belli bir yaşa gelene kadar erkek iktidarını koşulsuz kabul eden kadınlar, erkek çocuklara kız çocuklardan daha kayırmacı davranarak veya erkek annesi olarak kazandıkları iktidarı gelinleri üzerinde kurdukları baskı aracılığıyla yeniden inşa ederek statü ve otorite elde edebilirler.

Bununla beraber, hikayelere kulak kabarttığımızda kadın dayanışmasının kendiliğinden, otomatik olarak ortaya çıkmadığını görüyoruz. Ataerkil ağdan çıkar sağlayanlar esas olarak hegemonik erkekler olsa da, ataerkil zihniyet kadınlar tarafından da içselleştirildiği için bu düzen devam ediyor. İşte bu nedenle feminizme ihtiyaç var. Feminizm bir anlamda doğal ve otomatik olmayan kadın dayanışmasının politik olarak

kurulmasıdır. Kadınlar – söz gelimi, gelinler ve kaynanalar- arasında çıkar farklılıkları olsa da ataerkil sistemde tüm kadınların erkekler karşısında daha aşağı konumda görülmeleri ve bu nedenle baskıya uğramaları kadınlar arası belirgin farklılıkları bir yana atar. Kimi zaman kadınların ezilme biçimleri farklılaşsa ve özgürlük hayalleri birbiriyle çelişse de bu çelişkileri ve sınırlılıkları anlamaya çalışan ve dikkate alan bir feminist teoriye gereksinim var.

2.7 Göç ve Ruh Sağlığı

Ruh sağlığı ve sosyo-ekonomik durum arasındaki ilişkiye işaret eden Vassaf (2002: 94), “Ezilen sınıflardan gelenlerin ruh sağlığı, parasızlıktan, tedavi için yeterince ilgi göremediklerinden, kendilerini tedavi edecek doktordan ayrı sınıf ve kültürden geldiklerinden, sorunlarının anlaşılmasından ve hayat koşullarının ağır olmasından dolayı egemen sınıfa göre daha kötüdür” der. Ruhsal sorunların sosyo-ekonomik yapıların ürünü olduğunu söylemek mümkün.

Ruhsal sorunların dezavantajlı ve alt sınıflarda daha yaygın olarak görüldüğü tezi, ‘kadınların yoksullaşması’ teziyle birlikte ele alınabilir. Yoksulluğun nedenini toplumsal cinsiyet ilişkilerine bağlı olarak açıklayan çalışmalar (Peterson, 1987; Skalli, 2001), ‘yoksulluğun kadınlaşması’ kavramı ile yoksulluğun yoğunluğunun kadın ve erkekler açısından farklı yaşandığını ortaya koymuşlardır. Kadınların genellikle düşük ücretli ve vasıfsız iş kollarında istihdam edilmesi ve kendileriyle aynı konumdaki erkeklere göre daha düşük gelire sahip olması yoksulluğu da erkeklere göre daha yoğun yaşamalarına sebep olmaktadır.

Kadınların genel olarak ekonomik güçten yoksun olmalarının yanı sıra, baskı ve şiddete daha çok maruz kalmaları da onları kırılanlaştırır. Depresyonun da kadınlaştığını ifade eden Yaşar (2007: 260), kırılanlık ve depresyon arasındaki ilişkiyi şöyle ele alır:

Gerçekten de bireylerin benlik saygıları ve kontrol duygularıyla incinebilirlik arasında neredeyse ters bir ilişki bulunmaktadır. İncinebilirlik; güven sarsıcı başarısızlık, edilgenlik ve hayal kırıklıklarıyla karşılıklı bir ilişki içinde bulunur ve genel olarak da bireyler arası ilişkilerde gelişir. Bu tür bir ilişki ise verili bir statü içinde paylaşılan rollerle anlaşılabilir. İdeal rollerle hayat gerçekleri arasındaki farklar ruhsal yaşantıyı gerer.

Bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmesinin önüne geçen sosyo-ekonomik yapılar depresyona yol açabilir. Gerçekte yaşanan hayat, ideal edilen hayattan ne kadar uzaksa umutsuzluğun boyutu da o denli büyük olur.

Ataerkil düzen içinde kadınlar geleneksel rolleri ve idealize ettikleri yaşam biçimleri arasındaki gerilimi erkeklere göre çok daha derin hissederler. Kadınlardan geleneklere itaat etmeleri beklenir, bu nedenle daha çok baskı hissederler.

Sıkı grup bağlarının hala etkin olduğu az gelişmiş sosyo-ekonomik bir yapıda iletişime yansıyan hiyerarşi, tek yönlü saygı ve itaat modeliyle pekişmektedir. “Kol kırılır, yen içinde kalır” atasözü bu tür ilişkilerde bastırılmış bireylerin dezavantajlı durumlarının anlaşılması açısından önemlidir. Cinsiyetin de önemli bir belirleyici olduğu bu hiyerarşi içerisinde erkekten ziyade kadın kimliğine inşa edilen töre, namus ve utanma değerleri, genel olarak kadınlığın bastırılması anlamına geldiğinden onlar üzerindeki kontrol ve yargılama da daha fazla olmaktadır. (Yaşar, 2007: 267)

Görüştüğüm ithal gelinler, evliliğin ilk gününden başlayarak sürekli kontrol ve yargılamayla karşı karşıya kalırlar. Bununla beraber, düşük statüleri ve pasif rolleri nedeniyle risk alma ya da kendilerini gerçekleştirme olanağından yoksundurlar. Evlilik göçü sayesinde Türkiye’deki geleneksel aile ilişkilerinden kopup kendi çekirdek ailelerini kuracaklarını ve Avrupa’nın sunduğu modern hayat sayesinde özgürleşeceklerini hayal eden ithal gelinler, paradoksal biçimde kendilerini kocalarından çok kocalarının aileleriyle ortak bir kapalı cemaat hayat sürerken ve aile içi hiyerarşik ilişkiler nedeniyle de en alta itilmiş, ötekileştirilmiş ve yalnızlaştırılmış halde bulurlar. Bu derin hayal kırıklığı ve yalnızlık hemen hepsinin ruhsal hastalıklar yaşamasına neden olur.

Buraya göç eden bayanların yüzde altmışı hap alıyor. Çoğu depresyonda, çoğu mutsuz. Ruh hastalığı olanlar, kafayı yiyenler oluyor o kapalı evlerde. Yani bir bulut var sanki. Nasıl Almanya bulutluyorsa, bayanların üzerinde de bir bulut, bir gölge, bir depresyon var yani...Ben de depresyon geçirdim. Bilmiyorum havasından mı... (Aysel)

Çok iyi değildi durumumuz Türkiye’de, ama mutluyduk. Yavan ekmek yerdik kahvaltıda. Sana yağ, reçel varsa bayramdı bizim için. Oradan çıktım, burada içki merkezine düştüm. İçki içiyor beyim. Türkiye’den geleli bir kaç sene oldu, depresyona girdim. Hiç konuşmuyordum. Bana diyorlardı, ‘Niye konuşmuyorsun? Niye yere bakıyorsun?’ Beni tanıdıklar hep uyarıyordu. Hep ağlıyordum, ‘Niye geldim ben şimdi buraya!’ diye. Evden çıkıyorlardı ya, ben cama çıkıp bir ağlıyordum, bir ağlıyordum... Ama dediğim gibi, Türkiye’de arabalarla geziyorlardı, güzel giyiniyorlardı. Onları çok güzel yaşıyor sanıyorduk. Hiç alakası yokmuş. (Emine)

Dikiş nakış kursuna gittim Türkiye’de. Oradan diplomam var. Buraya geldim, hiç bir yere göndermedi kayınvalidem. Göndermediler hiç bir yere. Yaşım çok küçük olduğu için beni okula istediler. 15 yaşındaydım. Okula da göndermediler. Yok gözü açılmış da, şöyle olurmuş da, böyle olurmuş da... Almanca’yı hiç öğrenemedim. Hep evdeyiz, hep evdeyiz... Hastaneye falan yattığım zaman mesela soruyorlar. ‘30 yıldır buradasın, niye Almanca öğrenmedin?’ İthal gelinliğin tam örneği aslında bu konuşulan. Tam bu işte ithal gelinlik. O kadar çektim ki burada geldiğimden beri. Geri dönmek istedim, göndermediler ama çok pişman oldum. O kadar pişman oldum ki...Ben çok çektim, o çektiklerim hep bedenime vurdu. (Sebahat)

Göç edilen toplumsal çevredeki farklı yaşam biçimi, çalışmanın ve ekonomik koşulların zorluğu, dil engeli, uyum sorunları ve tüm bunların yol açtığı ruhsal acıların bastırılması ithal gelinlerin bir çok sağlık problemi yaşamalarına neden olur. Yaşanılan değişimin, zorlanmaların, yalnızlığın ve yabancılaşmanın sağlık sorunlarının yaşanmasındaki belirleyici rolü anlatılarda karşımıza çıkıyor.

Ben depresyondan, sinirden kızımın yanağını ısırılmışım. Sonra psikoloji doktoruna gidiyordum, ona söyledim. O da gençlik dairesine bildirdi. Çocuklarım elimden gitti. Kendimi güçsüz hissettiğim şey yalnızlıktı. Onun dışında kendimi hep güçlü hissettim. Yalnızlık benim boynumu bükendi. Hastalığımdan sonra kendimi çok yalnız hissetmeye başladım. Psikolojik olarak hastalandım. Ondan sonra... Yoksa kendim güler yüzlü, cıvıl cıvıl bi insandım. Sanki ciğerlerimi koparıyorlar. Mesela çocuklarım elimden alındığı zaman da sanki ciğerlerim koptu. Ama beni bu psikolojik sorun daha çok yaraladı. Ama atlattım çok şükür. İntihari çok sık düşünüyordum. Dualarla, ilaçlarla yendim. Şimdi iyiyim Allah’a şükür. Bir insan yuvasına alıştığı zaman, yuvasının yıkılması çok ağır geliyor insana. O çocuk sorumluluğu ağır geliyor. Bir de burası Türkiye gibi değil, çocuklarını bahçeye bırak, oynasınlar. Hep evin içinde burada. Buranın binalarını sevmiyorum. Onlar bana çok dokunuyor. Apartmanlar çok dokunuyor. Diyorum ben, iki katlı evden fazlası olmasın. (Hatice)

Bana sorarsan Almanya’nın sefasını mı sürdürdüm... On yedi yıl buradaysam, yedi yılı huzursa on yılı cefaydı. Şimdi bana çok ağır geliyor. O zamanları düşündüğümde, neleri aşmışım...Aile sorunları, sağlık sorunları... Ama şimdi ufak bir şeyle yıkılıyorum, aşamıyorum. Geçmişte bu kadar yükü kaldırmama bağlıyor doktorlar. Beyim yönünden... Almanca bilsem ben beyimden boşanmışım. Benim beyin kumarı yüzünden maddi sıkıntı çok çektik. Herkes her sene Türkiye’ye giderken ben 5 yıl sonra gittim. Ondan sonra da 4 yıl sonra gittim. Beni ayakta tutan çocuklarımdı. Kumar bitti ama ben sağlığımı kaybettim. Doktorlar hep ‘geçmiş’ dedi. Beyimin kumarından çok çektim. Ne küfürünü gömüştümdür, ne dayağımı. Bir tek kumarından çok çektim. (Hacer)

Yukarıdaki anlatılara baktığımız zaman ithal gelinlerin çoğunun psikolojik sorunlara sahip olduğunu görüyoruz. Almanya’nın taşı, toprağı, havası, binaları onlara dokunur; adeta buluttan nem kaparlar. Görüştüğüm kadınların hemen hepsi, hayatının bir döneminde depresyon geçirdiğini ama Almanya’da psikolojik yardım alma şansına eriştiğini söylemiştir. Bizim sohbetlerimiz de bu kadınlar için adeta bir terapi

işlevindeydi. Başlangıçta benimle konuşup travmalarından, yaşadıkları acı olaylardan bahsetmek istemeyen bir çok kadın, zaman içinde ben onların mahallelerine gidip geldikçe aramızda kurulan güven ilişkisi sonucu kendiliğinden bana telefon açıp benimle konuşmak istediğini söylemişti. Sanırım kendi acılarını sözel olarak ifade etmeleri ve benim karşılarında öylece durup hiç yargılamadan kendilerini dinlemem pek çoğu için oldukça sağaltıcıydı. Belki de anlattıklarını böyle dinleyecek hiç kimse olmamıştı daha önce Berlin’de. Diğer pek çok kadın gibi kocasına, en yakınına bile anlatmadığı mahrem anları bana anlatan ve anlatırken de gözyaşlarına boğulan Yasemin bu durumu şöyle dile getirir:

Evden yalnız çıkmıyordum. Kafayı yedim. Sadece kocamla çıkıyordum. İnsanın kendine göre bir hayatı olması lazım. Nasıl o işe gidiyorsa, benim de arkadaşlarımla en azından bir kuaföre gidip bir manikür, bir şey yapmam lazım. Ona bile izin vermiyor adam. Kız var böyle psikopatlar, dikkat et. Türk psikoloğa ihtiyacımız var. Senin gibi...Sen de içimizde kafayı yeme de... Tüm hikayemi, özel hayatımı anlattım. Tam psikolog havan var. Ne olursunuz beni hiç unutmayın. Sizden tek bir ricam var. (Yasemin)

Görüştüğüm kadınlar, büyük bir şehirde yaşama fırsatı elde edeceklerini düşünerek göç etmişlerdi. Ama göç ettikleri yerde 24 saatlerini kendileriyle ortak bir geçmişleri olmayan ve daha önceden tanımadıkları insanlarla kibrit kutusu bir dairenin içinde hiç durmadan temizlik, çocuk bakımı vb. işler yaparak geçirmek zorunda kalırlar. Bu çok travmatik bir durum. Görüşmelerimiz bir psikoterapi seansı gibi tekrar bu travmaları su yüzüne çıkarır. Bu durum aslında hiç hatırlamak istemedikleri yaşam olaylarıyla yüzleşmeyi de beraberinde getirir.

Göç olgusu depresyonun ortaya çıkışında başlı başına bir etkidir. Göç ve depresyon arasında doğrudan kurulabilecek ilişkiye ve Avrupa’daki Tükiyeli göçmenlerin uzun tarihine karşın göç literatüründe Avrupa’daki Türkiyeli göçmenlerin ruh sağlığı ile ilgili araştırmalar oldukça az. Avrupa’da yaşayan Türk göçmenlerdeki depresyon oranının yüksekliğinden söz eden Kaya (2007: 17), “Kendi ülkesi ve kültüründen farklı bir yerde yaşayan bireylerin sergiledikleri ruhsal yakınmaların belirtilerin türü, yoğunluğu ve şiddeti açısından hem bireyin kültürel özellikleri hem de yabancı bir ülkede yaşıyor olmaktan kaynaklanan farklılıklar sergilediği”ni belirtir. Göçle birlikte insanlar yeni bir kültürel bağlamla karşılaşır. Bu yeni kültürel bağlam pek tabii ki sosyo-kültürel ve psikolojik değişimlere yol açar. Dilini bilmedikleri ya da çok az bildikleri bir ülkede yepyeni bir kültürel çevreye adapte olmaya çalışmak, bunun yanı sıra sosyal ilişkilerin,

statünün ve bildik bir çevrenin kaybı ayrımsız tüm göçmenlerin hayatını zorlaştırır. Göçle birlikte ortaya çıkabilen sosyal izolasyon, kayıp duygusu, önyargılar, işsizlik ve azınlık statüsü gibi faktörler strese neden olabilir.

Ancak depresyonun cinsiyet bağlamında farklılaşan oranlarını ve nedenlerini hesaba katmayı unutmamalıyız. Bu alanda yapılan çalışmalar göçmen kadınların depresyona veya benzer bir ruh hastalığına yakalanma riskinin erkeklere oranla çok daha yüksek olduğunu ortaya koyar. Kadınların erkeklerden daha fazla psikolojik rahatsızlığa yakalandıkları ve göçmen kadınların psikolojik rahatsızlıkların gelişimi açısından yüksek risk grubu oluşturduğu ileri sürülebilir. Örneğin, Aroian ve Norris (2000) İsrail'deki Rus göçmenler arasında kadınların depresyon oranının erkeklerden daha fazla olduğunu belirtirler. Raj ve Silverman (2003) ise, Amerika'da yaşayan Güney Asyalı göçmen kadınların çoğunun partnerinin şiddetine maruz kaldığını söylerler. Bu verilerin ışığında, göçün psikolojik etkilerinin erkekler ve kadınlar üzerinde aynı şiddette kendini göstermediği ileri sürülebilir. Söz gelimi, ithal damatlar sokakta ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalırlar, ama evde iktidarlarından kaynaklı avantajları sonuna kadar kullanırlar. Almanya'daki ithal gelinler ise, özellikle göçün hemen ardından gelen süreçte ev içinde toplumdaki yalıtılmış bir hayat sürerler. Ev içinde maruz kaldıkları cinsiyet ayrımcılığı, ikincil konuma itilme ve eşitsiz iktidar ilişkileri onlara taşıyamayacakları kadar ağır bir duygusal yük getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇÜN ARDINDAN GELEN DEĞİŞİM: İTHAL GELİNLERİN GÜÇLENME VE HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ

İthal gelinlerin hikayeleri derin kişisel travmalar ve mağduriyetlerle dolu. Ama aynı hikayenin içinde etkileyici ve mücadele dolu yaşam pratiklerine de rastlanır. Görüştüğüm kadınlar göçü bir psiko-sosyal travma olarak yaşıyorlar. İnsanın hiç tanımadığı, bilmediği bir yere göç etmesi yaşam tarzında değişikliklere yol açar ve bu farklılaşma da ruhsal yaralanmalara gebe dir. Ama sıkıntı ve acılarla bezeli sancılı bir süreç sonunda değişim ortaya çıkar. Bir önceki bölümde vurgulandığı gibi başlangıçta yeni geldikleri ülkenin dilini, kültürünü bilmeyen, çevreyi tanımayan ve üstüne üstlük ‘yeni gelin’ statüsü nedeniyle geniş ailenin kaskatı ataerkil denetimine tabi tutulan kadınlar yeni girdikleri toplumd an tamamen kopuk, izole bir hayat sürseler de zamanla evden çıkmaya, çevreyle etkileşim kurmaya başlarlar. Konuştuğum kadınlar tüm travmatik deneyimlerine, depresyon ve uyum sorunlarına rağmen kurban psikolojisine yakalanmayıp, ya da yakalansalar bile bu ruh halinden çıkıp içinde buldukları göç sürecine aktif bir şekilde yön vermeyi başarmışlardı. Berlin’deki ilk yıllarında deyim yerindeyse diri diri ‘kör kuyular’a atılan, ‘kanatsız bir kuş’tan fark sız hisseden ve adeta sahibinden izinsiz adım atamayan bir ‘köle’ hayatı süren ithal gelinlerin bir çoğ u, zaman içinde tüm baskılara göğüs gerip kabuklarını kırmıştır. İçine kapatıldıkları ‘hapishaneler’in duvarlarını yıkmak çok kolay değildir elbette, ama bir çoğ u sessiz direniş iyle zaman içinde ayrı eve çıkar, sokağ a adım atar, bir iş e girer, dil öğrenir, çocuklarının okullarına ve kadın derneklerine gitmeye başlar, nihayetinde de boşanır. Bu bölümde tüm bunlar kadınların güçlenme ve hayatta kalma stratejileri olarak ele alınıyor. Aynı zamanda da, zincirlerini kırıp dışarıda kendilerine aldırmadan akıp giden hayata karışmaya başlayan kadınların dışarıdaki hayatla ilgili anlatılarına yer veriliyor.

Abadan-Unat (2002:152), “Göç, hem aile yaşamına hem de kadının statüsüne etki yapan bağımsız bir etkendir” der ve kadının göçle birlikte özgürleşme derecesini ölçmek için aşağıdaki faktörleri göz önünde bulundurmak gerektiğini öne sürer:

- a. Geniş aile ilişkilerinin çözülmesi,
- b. Çekirdek aile kalıplarının benimsenmesi,
- c. Aile yapısının parçalanması,
- d. Kadının, ücrete dayalı bir üretim sürecine katılması,

- e. Kitle iletişim araçlarından daha fazla etkilenilmesi,
- f. Dinsel faaliyetlerin azalması,
- g. Eğitim açısından kız ve erkek çocuklarına eşit fırsatlar tanınması gerektiğine inancın artması,
- h. Tüketime yönelik davranış ve normların benimsenmesi.

Tüm bu faktörleri dikkate aldığımızda, evlilik yoluyla göç sonunda kadınların özgürleştiklerini öne süremeyiz. Evlilik göçü kadını özgürleştirmez. Göçün ilk yıllarında yukarıda sıralanan faktörler aracılığıyla ithal gelinlerin hayatında değişimler olmaz.

Bununla beraber, İlkaracan ve İlkaracan'ın (1999:310) vurguladığı gibi, “kadınların deneyimleri göçün tipi, göç edenin sosyoekonomik statüsü ve aile yapısı, geride bırakılan mekân ile tanışılan mekânlardaki kültürel, sosyal ve ekonomik yapı gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir”. Bu tez çalışması sonucu elde edilen veriler göç eden tüm kadınları kapsayacak şekilde genelleştirilemez. Göç eden tek bir kadın tipolojisi yok. Kadının özgürleşmesi göç etme şekli ve nedenine, altyapısı ve eğitimine bağlı. Bu tez sonucunda yaptığım görüşmeler Avrupa'ya evlilik yoluyla göç etmiş kadınların sorunları ve hayat mücadeleleri hakkında fikir verebilir sadece.

İthal gelinler Almanya'ya gelir gelmez içine girdikleri geniş ailelerin ataerkil düzenlemeleri yüzünden başlangıçta eve kapalı, toplumdan soyut bir hayat sürerler. Adeta dört duvar arasında yaşarlar. Ancak onların mağduriyetini ortaya koyarken sadece uğradıkları baskı ve zulümden söz etmemeli; aynı zamanda çaresiz kader kurbanları olmadıklarını, zaman içinde göç ve kendi hayatlarıyla ilgili karar alma süreçlerine giderek daha etkin bir şekilde katılmaya başladıklarını göz ardı etmemeli.

3.1 Önyargılar ve ‘Türkiyeli Göçmen Kadın’ Algısı

Göç alan ülkelerde toplumsal ayrıışmanın nedeni olarak genellikle göçmenler hedef tahtasına oturtuluyor. Göç literatürü, göçün ve göçmenlerin nasıl da toplumun çoğunluğu tarafından bir sorun yumağı olarak algılandığını ortaya koyuyor. Göçmenler toplumun sırtındaki kambur muamelesi görüyorlar sıklıkla. Bunun en büyük nedeni önyargılar ve göçmenlerle ilgili tehdit algısı. Göçmenler hem ekonomik hem de kültürel tehdit olarak algılanıyorlar. Varolan kısıtlı ekonomik kaynaklar ve iş imkanları üzerinden rekabetin yanı sıra grup kimliğinin tehdit edildiğine dair kaygılar önyargılarca beslenir.

Hollanda’da çoğunluk toplumunun göçmen gruplara yönelik tepkileri üzerine araştırma yapan Coenders, vd. (2008) kültürel ve ulusal kimliğe dönük tehdit algısının ekonomik tehdit algısını gölgede bıraktığını ve özellikle Müslüman göçmen grupların diğer göçmen gruplara göre daha büyük potansiyel sorun kaynakları olarak görüldüğünü ortaya koyarlar. Bunun temel nedeni önyargılar ve etnomerkezcilik.

Bobo (1999) önyargıyı bir grup tutumu olarak ele alır. Bu bağlamda önyargı, bir kişiye karşı ait olduğu gruba atfedilen olumsuz özelliklere sahip olduğu ön kabulüyle sırf ait olduğu gruptan ötürü beslenen düşmanca tutum olarak tanımlanabilir. Bobo’ya (1999: 447) göre, “önyargı olumsuz stereotiplerden ve olumsuz duygulardan ziyade en temelde ırk ayrımcılığına dayalı toplumsal düzen içinde grupların görece olarak konumlandırılmış statülerine bağlılığı içerir”. Bu çerçevede, ırka dayalı önyargının özünde kişisel duygulardan ya da kırgınlıklardan ziyade rekabet ve tehdit algısı yer alır demek yanlış olmaz. Etnomerkezcilik ise, Sumner (1959: 13) tarafından şöyle tanımlanır:

Etnomerkezcilik kişinin kendi grubunun herşeyin merkezinde olduğu ve tüm ötekilerin kendi grubuna referansla ölçüldüğü ve değerlendirildiği bakış açısının teknik adıdır. Grubun ihtiyaçlarıyla uyumlu adetler hem içerde hem de dışarıdaki ilişkileri çerçevelemek içindir. Her grup kendi gururunu ve kibirini besleyip büyütür, kendisinin üstün olduğuna inanıp böbürlenir, kendi tanısını göklere çıkarır ve dışarıdakilere kibirle bakar. Her grup kendi adetlerinin tek doğru olduğuna inanır ve eğer başka grupların başka adetleri olduğunu gözlemlerse, bu durum kibirini alevlendirir.

Bu perspektiften bakıldığında gruplararası ilişkilerde etnomerkezcilik tutumları ve rekabet kolay ortaya çıkar. Bununla beraber, farklılıklar tehdit olarak görülür ve daha da içe kapanarak yanıtlanır. Gruplararası ilişkileri analiz etmek için ‘sosyal kimlik kuramı’na ortaya atan Tajfel ve Turner da (1979), insanların benlik kavramını olumlamak, yani olumlu bir sosyal kimlik geliştirmek için, tarafgir davrandıklarını ve kendi ait oldukları grubun lehine değerlendirmeler yaptıklarını öne sürerler. Bu tür tarafgir bir değerlendirme, kişinin diğer gruplar karşısında kendi grubuna dair daha olumlu bir kimlik geliştirmesinin önünü açar.

Bu etnomerkezcilik yaklaşımı nedeniyle özellikle Avrupa’daki Müslüman göçmen toplulukları toplum düzenini tehdit edici bir kitle olarak algılanır. “Göç alan toplum egemen toplumun tekilleştirici davranış ve tutumları ile karşılaştırıldığında, göç edenlerin davranış ve tutumlarının birer “eksiklik” olarak belirmekten başka seçeneği kalmaz ve bunları açıklamak için, kimi kez işlevdışı (dysfonctionnel) davranışlardan

böylece sorumlu tutulan varoluş şartlarına, kimi kez her zaman basit bir kültürel miras olarak ele alınan ve yeni sosyal çevreye uyum sürecine ters düşen ‘fren’, ‘engel’ olarak işlenen köken sosyal ve kültürel özelliklere yüklemek kalır”. (Abdelmalek Sayad’dan aktaran Aksaz, 2007: 362). Söz gelimi, Almanya’yı ele aldığımızda, birbirine güç ve statü ilişkileri açısından bağlı farklı sosyal gruplar halinde hiyerarşik olarak örgütlenmiş toplum içinde özellikle Müslüman göçmenlerin kültürel değerlerinin entegrasyona engel olduğu yönündeki önyargılar ve ötekileştirici tutumlar oldukça yaygın. Görüşüğüm kadınlar Almanya’daki Türkiyeli göçmen kadın algısı ile ilgili olarak şunları dile getirir:

Medyaya koyuyorlar... Başu bağı, koca götlü, iki elinde torba, önünde kocası... Böyle imaj çiziyorlar. Benim gayet açık, sarı saçlarım. ‘Nasıl?’ diyorlar. ‘Türklerin başu kapalı değil mi?’ Öyle bir klişe var. Türkleri öyle biliyorlar. Benim Türk olduğumu anlamıyorlar. ‘Müslüman mısın?’, ‘Evet, Müslümanım!’ ‘Niye başuuz açık?’ diye soruyorlar. ‘Ama Türkler kapalı!’ diyorlar. ‘Makyaj yapıyorsun’ diyorlar. Türk kadınının başu kapalı, evlenmeden önce şey yok, cinsel ilişki yok, kendini erkeğine adanmış. Sürekli evde oturuyorlar, çocuk doğuruyorlar, erkeğin ayağını yıkıyorlar. Öyle zannediyorlar. Başu kapalı, hep öyle imaj. O yüzden 50 senedir şaşırıyorlar Türküm deyince. (Gökçen)

Kızımın Alman bir arkadaşı vardı. Annesi, ‘Ağbileri vardır, seni öldürürler!’ demiş. ‘Kardeşleri vardır, ağbileri vardır. Yarın, öbür gün gelir, bıçaklarlar seni’. Böyle bir durum var. Buradaki Alman erkeklerin anneleri çok korkuyorlar oğulları Türk kızıyla birlikte oldukları zaman. ‘Aman uzak dur, kardeşleri bıçaklar!’ diyorlar. Annesi hiç istemedi kızımı Türk diye. Tanımadığı halde. Bildiği Türklere sandı. Başu kapalı sandı. ‘Senin, benim gibi gayet açık!’ diye anlatmış ama... ‘Ben anlamam, sen onun öyle dediğine bakma!’ demiş annesi. Annesi hiç kabul etmedi kızımı. Önyargısı vardı. (Emine)

Hep yanlış şeyler, önyargılar. Buradaki Türkler genel olarak şey olarak görülüyor. Agresif, bıçak taşıyor, kriminal, uyuşturucu satıcısı. Onu da hiç anlamıyorum. Türk dediğin zaman duruyorlar. Bana ‘Nasıl Türksün?’ diyorlar. İnanmak istemiyorlar. ‘Senin annen ya da baban Almandır!’ diyorlar. Nasıl olur? Niye ki? Bütün Türklerin başu bağı değil ki. Bakın diyorum, biz modern Türküz. (Gamze)

Burada en çarpıcı olan Türkiyeli kadın ya da erkeklere dair tek bir hikayenin olması. Bu tek hikayede Türkiyeli erkekler ezen, saldırgan ve tacizkar; kadınlar ise ezilen, pasif ve boyun eğen olarak görülür. Almanya’da hakim toplum içinde Türkiyeli erkeklerle ilgili algı ve önyargıların kadınlara göre daha negatif olduğu rahatlıkla söylenebilir. Oysa tek bir hikayeyi doğru hikaye olarak kabul etmek stereotipler yaratır. Akkent’in de (2007:7) vurguladığı gibi, “Türkiyeli göçmen kadın, kişiliği oluşturan ve etkileyen tüm sosyolojik, psikolojik, ekonomik, politik ve göçmenlik olgusu gibi faktörler göz ardı edilerek, tarihsel süreç dışında kalmış, değişmelere kapalı, geleneklerin

esiri statik bir sosyal grup olarak tanımlanmaktadır”. Bu tek hikayede, Batılı feministler açısından dahi Türkiyeli kadın bir eşit olarak görülmez; mağdur durumuna düşürülür. Elbette Müslüman göçmen kadınların hem özel alanda hem de kamusal alanda yaşadıkları eşitsizlikleri ve baskıları gözler önüne sermek, mağduriyetlerini ortaya koymak gibi bir sorumluluk duymalıyız. Ama aynı zamanda ‘zavallı, edilgen Müslüman kadın’ imajını da sarsmalıyız. Çünkü ortada sadece mağduriyet hikayesi yok. Baskının ve eşitsizliğin olduğu yerde bir direniş hikayesi de filizlenir. Ve bu araştırmanın konusu olan kadınların Almanya’ya geldikleri andan itibaren hayatları başlı başına birer direniş öyküsü.

3.2 İthal Gelinlerin Topluma Entegrasyonu ve Karşılaştıkları Güçlükler

Entegrasyon, bu çalışmanın ilk bölümünde de tartışıldığı gibi göçmenlerin ve mültecilerin göç alan toplumun bir parçası haline gelme sürecine işaret etmek için kullanılan çok kapsayıcı ve genelleyici bir terim. Entegrasyonun genellikle göç edenin göç alan toplumun kültürüne ve yaşam biçimine uyum sağlaması anlamına gelecek şekilde tek yönlü bir süreç olarak algılandığını görüyoruz. Ama bu kullanım, çok kültürlü bir toplum içindeki kültürel ve toplumsal örüntülerin çeşitliliğini yansıtmaz; hatta bu haliyle daha çok asimilasyonun yumuşatılmış hali gibidir. Oysa hakim toplum üyelerinin de tavır ve tutumları hesaba katılmalı. Bu nedenle, entegrasyonun hem göç alan hem de göç veren topluluk üyelerinin değer, norm ve davranışlarındaki değişimleri içeren çift yönlü bir uyum süreci olarak ele alınması daha yerinde olur. Entegrasyonun bu anlamda kullanımı, göçle birlikte kültürel ve toplumsal değerlerin de kapsamlı bir biçimde değişebileceğini ortaya koyar.

Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınlar içerisinde en fazla entegrasyon sorunu yaşayan kesimin ise küçük yaşta evlenip göç eden ithal gelinler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu kadınlar Alman toplumunun yanısıra Almanya’da yaşayan Türk toplumuna da yabancılar. Bu nedenle göç ettikleri andan itibaren sadece kamusal alanda değil özel alanda da 1-0 yenik durumdalar. İthal damatlar ise hem evdeki iktidar konumlarından ötürü hem de Alman toplumuyla kadınlara oranla daha fazla etkileşime girdiklerinden

daha kısa sürede topluma entegre olabilirler. Kadınların daha az sosyal ilişkiler içinde yer alması dil becerileri ve düzeyinin gelişmesini de olumsuz etkiler ve dolayısıyla entegrasyon süreçlerinin erkeklere göre daha yavaş ilerlemesine sebep olur.

Öyle görünüyor ki entegrasyonun açık, net bir tanımını yapmak oldukça güç. Kuhlman'ın (1991:7) gelişmekte olan ülkelerdeki mültecilerin ekonomik entegrasyonu üzerine yazdığı makalesindeki tanımı bir ideal olarak ele alınabilir:

Eğer mülteciler ev sahibi ülkenin ekonomisine kendi becerileriyle orantılı ve değerleriyle uyumlu bir biçimde katılabilirlerse; kültürel olarak belirlenmiş asgari şartları karşılayan bir hayat standartı elde edebilirlerse (burada hayat standartı sadece ekonomik etkinlikler sonucu elde edilen gelir anlamında değil, barınma, kamu hizmetleri, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi imkanlara erişim anlamında da kullanılmakta); içinden geçtikleri sosyo-kültürel değişim kendi kimliklerini sürdürerek yeni duruma psikolojik olarak uyum sağlamalarına olanak veriyorsa; ev sahibi toplumun üyelerinin hayat standartı ve ekonomik fırsatları mülteci akınına bağlı olarak kötüleşmemişse; ev sahibi nüfusla mülteciler arasındaki uyumsuzluk ev sahibi toplumun kendi içindeki uyumsuzlıktan daha kötü boyutta değilse, mülteciler ev sahibi toplum içinde daha önceden yerleşmiş gruplar arasında ortaya çıkan ayrımcılıktan daha fazlasıyla yüz yüze gelmiyorlarsa: işte o zaman mülteciler sahiden de entegre olmuş demektir.

Bu tanıma göre entegrasyon iki taraflı bir süreç oluşunun yanı sıra görecelidir ve kültürel olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla göç alan toplumun içinde bulunduğu koşullar göz ardı edilmeden değerlendirilmeli. Söz gelimi, ev sahibi toplumun göçmenleri ve mültecileri kabul etmeye istekli olup olmadığı belirleyicidir. Bununla beraber, entegrasyonun hangi tanımı ele alınırsa alınsın göçmenlerin ev sahibi topluma entegrasyonunun ekonomik, toplumsal ve kültürel olmak üzere en az üç temel boyutu vardır. Entegrasyon tüm boyutlarıyla bütüncül bir biçimde ve bir süreç olarak ele alınmalı. Bu nedenle aşağıda entegrasyonun farklı boyutları üzerinde durularak ithal gelinlerin yaşadıkları entegrasyon sorunları ve bu sorunları nasıl aştıkları ele alınacaktır.

3.2.1 Entegrasyonun Ekonomik Boyutu

Kent hayatında göçün yarattığı etkilerin ekonomik boyutunun açıkça görülür olduğunu ileri sürebiliriz. Bunlar özellikle kentsel işgücü ve istihdam ile kent mekanı üzerindeki etkilerdir. Göçmenlerin Almanlarla eşit koşullarda olduklarında dahi iş bulma şanslarının çok daha düşük olduğunu görüyoruz. Göçmen kadınlara sadece düşük prestijli ve gelirli işler açık. Bu da kazançlarının kentsel yaşamı sürdürmeleri için yeterli

olmaması ve ekonomik entegrasyonlarının gecikmesi anlamına gelir. Gelirlerinin büyük kısmını gıdaya ve kiraya ayırmak zorunda kalmaları kentsel yaşam tarzını sürdürmelerini ve toplumla bütünleşmelerini engeller.

3.2.1.1 Çalışma Hayatı

İthal gelinlerin göçü ‘emek göçü’ kategorisi altında incelenemez. Ama göç etme sebepleri her ne olursa olsun tüm göçmenler hayatlarını idame ettirmek için emeklerini satmak zorunda kalırlar ve emek piyasasına girdikleri andan itibaren de göçmenlik konumları çalışma koşullarını ve emeklerinin sömürülme biçimini etkiler. Bu noktadan hareketle, bu bölümde evlilik yoluyla göç eden kadınların emek pazarı içindeki konumlarının tasvirini yapmak amaçlanmaktadır.

Almanya göç politikalarını Türklerin emek pazarına entegrasyonunu ilgilendiren sonuçları bağlamında ele alan Hönekopp (2007:104), Alman ve Alman olmayanların emek pazarına girişlerindeki farklılıklara dikkat çeker ve yabancılar arasındaki işsizlik oranının Almanlar arasındaki işsizlik oranının iki katı olduğunu vurgular. Alman olmayanların emek pazarına ve istihdama erişiminin ne kadar güç olduğunu görüştüğüm kadınlar da özellikle dile getirir. Onların sözleri hem emek piyasasında hem de gündelik hayatın olağan akışı içinde maruz kaldıkları ayrımcılığı ifşa eder.

İşlerde Almanlara öncelik var. Sen ulaşamıyorsun. Sen yabancısın ya... Önce kendilerine veriyorlar. Bu hep vardı, her zaman vardı. Şimdi de var. Yani bunu Kreuzberg’de hissetmiyorlar ama. Senin adın Türk mü... Açık kapalıya da lüzum yok. Müslümanız ya... Türk düşmanlığı var. Sen açıksın ya, senin Türk olduğunu duysunlar tamam. Sen her yerde Türksün, Müslümansın. Türk, Kürt fark etmiyor. Sen Müslümansın, tamam. (Emine)

Almanla beni eşit tutarlar mı iş ararken... İlk soru ‘Almanca biliyor musun?’ Temizlik işinde bile Almanca arıyorlar. O önemli. Bir de bil ya da bilme, o işe 2-3 kişi başvurursa muhakkak Almanı alıyorlar. Kendi vatandaşı... Onların milliyetçilikleri bizim gibi koftiden değil. Milliyetçilikleri sağlam. Milliyetçi insanlar... (Gökçen)

Görüldüğü gibi, göçmenler için ayrımcılığa uğramadan işgücü piyasasına katılım ve fırsat eşitliği söz konusu değil. Daha da fazlası, işgücü piyasasındaki ayrımcılık meşrulaştırılır. Bununla beraber, dışlanmayı deneyimleme biçimleri göçmen kadınlar ve erkekler açısından farklıdır. Neoliberal ekonomi politikalarının sosyal devleti

aşındırması sonucu, kadınlar göç ettikleri kentte istihdam olanaklarından yoksun kalırlar. Bu durum, onları kocalarına bağımlı kılıp üstüne üstlük kente entegrasyonlarını sağlayacak olanaklardan da mahrum bırakır.

5 yıl bekliyordun ben geldiğimde. Çalışma müsaadesi almak için 5 yıl kalman gerekiyordu. Çalışma müsaadesini erkeklere veriyorlardı. İthal damatlar hanımlarının çalışma müsaadesiyle çalışıyorlardı. İthal damatlar hanımlarının çalışma müsaadesiyle çalışıyorlar. Öyle gelip de hemen çalışmak yok. Hanım evde otursun, erkek çalışsın. İzin müsaadesini erkeğe veriyor ve kadın bir daha çalışmıyor. Şimdi herkes gelip çalışabiliyor. (Hatice)

Türkiye’den gelen ithal damatlar, biz ithal gelinler...Bayanın çalışma iznini alıyordu. İzini adıktan sonra bir bayanın peşine takılıp gidiyordu. Çok duydum. Tanıdığım var, çevrem var. Çalışma müsaadesini kanunen ona veriyorsun. Kağıdını alıyor çünkü. Çok var çok... (Hacer)

Toksöz (2006:57), işgücü piyasasındaki tabakalaşmadan söz ederek cinsiyet ve etnik kimlik ve ya ırkın doğrudan işgücü piyasasını ilgilendiren faktörler olmasalar da kişilerin bu tabakalaşmadaki yerlerini belirlediğini ve dahası işgücü piyasasından dışlanmalarının önünü açtığını belirtir: “Gelişmiş kapitalist ülkelerde çekirdek işgücü o ülkenin yerli erkekleri, çevre işgücü ise kadınlar ve göçmenler veya etnik azınlıklar tarafından doldurulur”. Başka bir deyişle, göçmenler, özellikle de göçmen kadınlar, bu tabakalaşmanın yol açtığı hiyerarşinin en alt basamaklarını oluştururlar ve vasıfsız işlerde yoğunlaşırlar.

2003 yılında çalışma müsaadesi almaya gittim. Oturumun olduğu müddetçe çalışabiliyorsun artık. 3 yıl asgari ücretle mini job (yarı-zamanlı) oldum. Tam sigortalı gibi tam olmuyor. Mağazada çalıştım, temizlik yaptım. Her şey formaliteye uygun çalıştım. Koşulları çok zordu. Mağazaları temiz gördüğünüze bakmayın. Kağıtta 1.5 saat çalışıyor görünüyorduk, ama iş bitmiyordu. 2.5 saat çalışıyorduk. Yarı güvenceli bir iş gibi. Tam sigortalı olmuyor. Kaçak çalışan var ama ben kaçak çalışmadım. Koşulları çok zordu. Şartları çok zordu. Kağıdımızda 1 saat 45 dakika çalışıyor görünüyorsunuz, ama biz 2.5 saat çalışıyorduk. (Hatice)

Temizlikten başka bizim göçmenleri bir işe koymazlar. İstersen lise oku. Yüzde biri burada meslek yapmaz. Hepsi temizlikte çalışıyor. Belki akıllı olsa, kendini geliştirse... (Aysel)

Genelde temizlik işleri yapıyor Türk kadınları. Biraz kendi çabalarıyla Almanca öğrenir, bir şeyler yaparlarsa da pastahanede çalışıyorlar, kasada duruyorlar. Onlar da sonradan gelenler, daha genç olanlar genelde. (Handan)

Türkiye’den okuyup da buraya gelenler... Onlar da sıfır. Türkiye’den meslekli de gelsen, başbakan olarak da gelsen yine burada sıfır oluyorsun. Bir şey olmuyorsun, sıfırdan başlıyorsun. Yani ikinci plana kalıyor. Yani Türkler dil bilmiyor. Dil bilmedikleri için de oluyor. Türk kadınları genelde temizlik işinde çalışıyor. Bürolara, mağazalara, evlere gidiyorlar. Doktor bürosu oluyor, avukat bürosu oluyor. (Yeliz)

Cinsiyetçi roller ve beklentiler, etnik ve sınıfsal konum kadın/erkek işi ya da yerli/göçmen işi katmanlaşmasını ve ücret farkını yaratır, besler ve yeniden üretir. Söz gelimi, temizlik ya da bakım işi erkek için istisna iken kadın için evde de işte de zorunlu.

Temizlik, backerei (fırın)... Hep belirli, aynı işlerde çalışıyor göçmen kadınlar...Dil bilsen de masa başında güzel bir iş yapabilmek için de burada okumuş olman lazım. Ben bilgisayar biliyordum. Bilgisayarı Almancaya çeviremedim, kaldı. Ben sanat biliyorum, resim yapmasını biliyorum. Ben bir Alman atölyesine gittim, resimlerimi götürdüm. Beni öyle bir aşağıladı ki yemin ediyorum. ‘Aman’ dedi, ‘Türkiye’den ressam da mı çıkarmış! Sen nerede öğrendin bunu?’ Beni aşağıladı, aşağıladı, dışladı, beğenmedi. (Yasemin)

Ben altyapı oluşturup bir iş alanına girmek istedim. Aşağılardan başlamak istemedim. Buradaki en önemli şey dil. Her iş alanında iyi Almanca bilmek zorundadır yazıyor. Şu an gittiğim kurs hem iş bulma, hem Almanca öğretme. İş bulma şansım çok değil. En önemli problem dil. Sonra eğitim, diplomalar istiyorlar. Dil problemimi aşarsam bir yerlere gelebilirim. (Yeşim)

İş bulunmuyor şu anda. İş bulursan ya temizlikte bulursun ya da imbisste (dönerci) ya da backereida (fırın)... Onun dışında meslek olmayınca daha nerede çalışacaksın ki... (Nesrin)

İş ararken zorlandım. Senin gittiğin yer sana göre olmuyor. ‘Sen gençsin, yapamazsın!’ diyorlar. Eee ben ne yapayım? Backereida (fırın) kasada durabilirim diye düşündüm. Ama dil yok, orada dil çok lazım. Müşterilerle diyaog halinde olman lazım. Sana soruyorlar, ‘Dil var mı? Tecrübe var mı?’ Türkiye’deki gibi fazla alternatifin yok zaten iş konusunda. (Emine)

Çalışmak isteyen için iş var. En basiti diyeyim, temizlik işi fazla Almanca gerektirmiyor. Türkiye’den kadınlar çoğunlukla temizlik işlerinde çalışıyorlar, benim gibi backerealarda çalışıyorlar. Almanlar da burada 10 sene kalıp Almancası iyi olanları alıyorlar, seviyelerine bakıyorlar. Almancası iyi olanlar girebilir Alman işlerine. Alman işlerine çocukları olmayanları alıyorlar. Bazen çocuk olması da sorun oluyor. Çocuk hasta oluyor falan. Alman firmaları onu da göz önüne alıyor. Almancam yeterli değil diye ben Alman yerlerine zaten giremedim. Hep Türklerin yanında çalıştım. (Derya)

Görüşmelerden anladığımız kadarıyla, ithal gelinlerin iş ararken karşılaştıkları başlıca sorun iyi Almanca bilmemeleri. Bu sorunu eğitim düzeylerinin yetersiz olması izliyor. Evlilik yoluyla Almanya’ya göç eden kadınların hemen hepsi niteliksiz, düşük prestijli işlerde çalışıyor. Temizlikçilik göçmen kadınlar için en yaygın olan meslek olarak karşımıza çıkıyor. Bu sektör herhangi bir kayıt belgesi veya sosyal güvenlik olmadan çalışmanın da en yaygın olduğu alan. Hastahaneler, mağazalar, oteller, restoranlar ve benzeri yerlerde temizlikçilik yapan ithal gelinlerin yanı sıra garson ya da kasiyerolarak çalışan ithal gelinlere de rastlıyoruz. Tüm bu örnekleri dikkate aldığımızda göçmen kadınların yalnızca hizmet sektöründe vasıfsız ve yarı-zamanlı işlerde istihdam edildiğini ya da kimi durumlarda emek piyasasının tamamen dışına itildiğini söyleyebiliriz.

Genç yaşta evlenip geldikleri yeni ülkede 24 saatlerini kibrit kutusu bir evde hiç bir ortak geçmişleri olmayan kocaları ve kocalarının aileleri ile geçiren gelinler göç ederek arzu ettikleri özgürlüğe kavuşamazlar. Tam tersine onlardan asıl beklenen bir ömür boyu bu kuş yuvası evlerin içine tıklılıp kalmaları. Evlenip yeni bir ülkeye yerleştikten hemen sonra kendilerini aile içi şiddet ve istismarın ortasında bulurlar. Sığımlan liman onları özgürleştirmez. Çalışmak onlar için bir çıkış yolu olur.

Psikolojim ne kadar bozuldu biliyor musun? İğnelere yaşadım. Benim adamla sorunum dünyayı aşıyor. Bir de kaynana, kayınbaba başında. O kadar sinirlerim bozuldu ki var ya sonunda bu kayınbabaya, kaynanaya dedim ki, 'Evden gidin, istemiyorum sizi!' Her gelene çekiştiriyorlardı beni, 'gelin bizi evden kovdu' diye. Artık buraya gelmiş. Adam beni anlamıyor. Zaten bunlar başka bir dünyada, ben başka bir dünyada. Zaten ben ilaçlarla yaşıyorum. İkide bir zehirleniyorum, yanlış ilaç veriyorlar. Ben çok tedavilere başladım. Sinir doktorları bana hiç fayda edemiyordu. Bir doktor, 'Ben sana fayda edemiyorum, git hayatını düzenle!' dedi. Ben artık çok depresyondaydım. Bağırıp çağırıyordum. Büyük küçük fark etmiyor, herkesi kırmaya başladım. O arada ben bir işe girdim bir çay bahçesinde. Üç, dört ay geçti. Birazcık kendime güvenim geldi. Bir gün bana bir mektup gelmişti bir yerden. Çalışıyordum. Sosyal hizmet grevlisi görmüş gizli çalıştığımı. Bir saat çalışıyordum. Sonra Monika, 'Korkma!' dedi, 'Sen burada çalışmak ister misin?' dedi. Sekiz saat çalışmaya başladım. Ben hep istiyordum çalışmak da karşı çıkıyorlardı. Demek ki gözüm açılmasın diye. İş güzeldi, yakındı hemencecik. Rahattı. Kadınlar yeriye. Ben orada bana yardımı olacağını hissettim sanki. Ben oraya bir gittim. Giderken diyordum ki, 'Aman nasıl çalışacağım?' Sonra 3-4 gün geçti. Ben bir açıldım, 'Aman' dedim, 'dünya varmış!' Oradaki arkadaşlar da hep iyi insanlardı. Destek de oldular yardım da ettiler. Güvenim de geldi canım. (Nesrin)

Bir Malatyalı bayan burada, Alah razı olsun, kadın geldi bana yol gösterdi. Şimdi çalışıyorum. Ya sanki cezaevinde gibiydim. 'Benim suçum ne, benim günahım ne Allahım! Ben bunları hak edecek ne yaptım!' diyordum kendi kendime. Kadın dedi ki, 'Biraz bir şey yap, kendi ayaklarının üstünde dur. Sen bir şey yapmadığın zaman bu adam seni yerin dibine sokacak. Bari biraz güçlü ol, biraz dişini göster!' Ben en son adama dedim ki, 'Benim evim bu. Kirayı devlet veriyor. Bu şartlar işine gelirse oturursun. Dakika başı bizimle kavga etme sanki suçlu gibi. Kapı orada. Git güle güle! Bize karışma, bize kötü söyleme. Biz köle değiliz. Artık yeter!' dedim. Şimdi gene benim süresiz oturumum yok da ben çalışıyorum, biliyorum. Zamanında hiç bir şeybilmiyordum. Geldi beni Berlin'in ortasına bıraktı. Adam sana küfür söylüyordu, ses çıkaramıyordun. Beni çalışmak güçlendirdi. İlk başta 2.5 saat, 3.5 saat çalıştım. Sonra kendime 8 saatlik bir iş buldum. Bazen 10 saat çalışıyordum. Yeter ki sakat olmayayım. Temizlik işi tabii, ne işi olacak. (Ayşe)

Kadınlar işgücü piyasasına girdiklerinde erkeklere oranla daha fazla eşitsizlikle karşılaşsalar ve ağırlıklı olarak temizlik ve bakım gibi ev içi cinsiyet rollerinin tekrarı gibi agılanan işlerde çalışsalar da çalışma hayatına adım atmak kadınları güçlendirir. Çalışma hayatına giriş süreci ve güçlenme pratikleri arasındaki ilişki anlatılarda açığa çıkıyor. Bu süreç aynı zamanda açık bir güçlenme biçimi.

Çalıştım ben 10 sene temizlik işinde, çocuklara bakmak için. Tabii ki iş bulamıyorsun. Bir arkadaşım vasıtasıyla girdim. Komşum orada çalışıyordu, mağazada. Almanca varsa güzel iş de bulabilirim ama genellikle temizlikte çalışılıyor. Hastalandım, izine

gidip geldim. Yürüme sorunu çekiyorum. Biraz mecburen bıraktım. Çocuklarım büyümüştü. Çocuklarım sorun olmadı çalışırken. Temizlik de olsa zevkle gidiyordum. Ama işte yürümem sorun. Aldığımız o iki saatlik para çok çok yetiyordu. Paran var, güçlü hissediyordun. Dil de öğreniyorsun. Kanunları öğreniyorsun. Özgürlüğün var. Gerçekten çok önemli. Kayınvalidem, eşim istemiyor çalışmamı. Ben zorla gittim. Benim komşum büyüktü benden. O yol gösterdi. Gittim, işe başladım. Ama çok güzel bir şey. Kimseye muhtaç olmuyorsun. Kendi ayaklarının üstünde duran, kendine güvenen bir kadın oluyorsun. (Handan)

Çalışınca kendime güvenim geldi. Özgüvenim arttı. Stresim azaldı. “Dünya varmış be!” dedim. Değişik değişik arkadaşlar edindim. Düğün salonunda garson olarak çalışıyordum. Arkadaşlarımla çalışıyordum belli bir saate kadar. Sonra gidiyordum eğlenmeye. Ayrıldım kocamdan. Her şey benim için süperdi. Tek bir sorun vardı, oğlumu çok özliyordum. Sadece iki gün hafta sonu görebiliyordum. (Yasemin)

Ben ilk çalışınca benim banka numaram yoktu. Onun bankasına geldi tabii para. Bu bana yine 5 kuruş vermiyor. Ben gizli gittim. Bankada Türk tercümanı vardı. Gizliden ayırdım hesabı. Tabii evde kıyamet koptu, ama bir kere kopuyor. “Vermeyeceğim paramı. Benden hiç bir şey bekleme!” dedim. Çünkü üç çocuğuma hiç bir şey almıyordu. Çocuklarım büyümeye başladı. İnsan 10 Euro harçlık verir. Onu bile vermiyor. Ben asla para vermem kocama. Boşuna mı çalıştım. Ona da dedim. Sekiz saat çalışsam evime eşya alırım, çocuklarıma veririm, ona vermem. (Sebahat)

İthal gelinlerin seslerine kulak verdiğimizde çalışmanın onları hem ekonomik hem de sosyal olarak güçlendirdiğini hemen anlıyoruz. İlk bölümde değindiğimiz gibi evlenme ithal gelinlerin hayatlarında tam anlamıyla bir eve kapanmayı da beraberinde getirmiş. Çalışmak onlara ekonomik ve sosyal anlamda elde edemedikleri fırsatlara erişme konusunda önemli olanaklar sağlar. Çalışma hayatı kadınların göç ettikleri ülkede tek başlarına tutunabilmek ve topluma entegre olabilmek için isteklerini ve güçlerini arttırır. Bu sayede ilk kez yaşadıkları mekanların dışına çıkmaya başlarlar ve böylelikle aile içindeki ataerkil denetimin üzerlerindeki etkisini de azaltırlar. Aynı zamanda eve hapsolüp geniş aile içinde adeta bir köle hayatı yaşamalarına sebep olan ‘yeni gelin’ statüsüne de bu sayede meydan okurlar. Edilgen, itaatkar, yaşam alanı evle sınırlı ‘yeni gelin’ evin dışına çıkarak gündelik yaşam pratiklerini çeşitlendirir ve zenginleştirir. Bu süreç, kadınların kendilerine dayatılan bağımlı konumlarından kurtulup kendi öznelliklerini yeniden inşa etmelerinin önünü açar. Bunu güçlenme süreci olarak ele alıp kavrayabiliriz. Anlatılar bize bu tür bir kavrayışın ipuçlarını sunuyor. Görüştüğüm kadınlar anlatılarında çalışma hayatı sayesinde haklarından haberdar olduklarını, artık kendilerinin ve çocuklarının bakımı için kocalarına muhtaç olmadıklarını, kendi ayaklarının üzerinde durmaya başladıklarını, evde seslerinin daha çok çıktığını ve duyulduğunu, kendine güven ve özgürlük kazandıklarını üstüne basa basa vurguluyorlar.

Çalışma ekonomik bağımsızlığın yanı sıra özsaygıyı da beraberinde getirir. Ve anlatılarda öne çıkan ekonomik getiriden daha ziyade özsaygı.

Çalışıp para kazanmanın verdiği kendine güven ve güçlülük duygusu sadece ev içi ilişkilerde değil, işverenle kurulan ilişkilerde de ortaya çıkar. İş yerinde uğradıkları haksızlıklar karşısında sendikalarda örgütlenen kadınlar daha iyi çalışma ve yaşama koşulları için dayanışma içinde mücadele vererek farklı yaşam pratikleri kazanırlar ve güçlenirler. Ücretli çalışma ve mekansal hareketlilik kadınlara hem ev içinde hem de dışında güç kazandırır.

Çok firmalarda çalıştığım için Türk firmalarında da çalıştım. Öyle öyle hakkını öğreniyorsun. Mesela sendikada... Oraya gelenler oluyor, toplantılar oluyor. İş mukavelesinin Türkçe açıklamasını yapmak zorundalar. Türkçe mukavele vermek zorundalar. Öğreniyorsun haklarını. İşin cambazı olduk çalışa çalışa... Haklarını bildiğin zaman senin üstüne gelmiyorlar. Çalıştıktan sonra benim özgüvenim yüzde yüz arttı. Eve para getiriyorsun. Evdekilerin sesi kesildi. Bana daha başka yaklaşıyorlar. (Handan)

Ben buraya ilk geldiğimde temizlik işine kapalıları almıyorlardı, ama bence çalışan kişinin şefine bağlı. Onun kendi kararı kapalıları almamak. Kendi düşünceleri...Türkiye’de de üniversite sınavına kapalıları almıyorlar. Burada bir kanun yok. Kapalı, açık diye bir ayrım yok. Ama o şefin kendi kararı. Belki de yabancı diye küçük görüyor. Yabancıları da istemeyenler çok. İşyerinde 8-9, belki de 13 kişi kapalıydık. Bir gün şef geldi, ‘Ya işe eşarbını çıkarıp başlarsın, ya da şu an işi bırakıyorsun!’ dedi. Ben, ‘Çıkarmam, istemiyorum!’ dedim. Ay sonuna kadar anlaşmamız vardı. O anlaşmadan sonra biz konuştuk. Sendika var, ben gideyim dedi bir arkadaş. Orada bir Türk varmış çalışan. Şansımıza 12 kişiden 2 kişi açtı. Biz dedik, ‘Niye açtınız?’ 7-8 kişi doğru adresi aldık, sendikaya gittik. Firmayı şikayet ettik. ‘Hiç bir şey yapamaz!’ dedi. ‘İnsan haklarıdır bu. Eğer üniformasını giyip işini yapıyorsa...Bu kişisel bir şeydir, işle bir alakası yoktur.’ diye mektup gitti. Şefi de çağırdılar, bizi de çağırdılar. Onun da üstleri var. Kızdı onun da şefi. ‘Sen onlara karışamazsın!’ dedi. İşçinin direkman hakkı oluyormuş. Bize söylediler bimeddiğimiz hakları. Bir şeylerle savaşmak, kendi hakkını aramak, başkalarının seni küçümseye meyeyeceğini öğrenmek iyi geliyor. O kişiye de ‘Bir daha böyle yapma!’ dediler. ‘Kişisel tercihtir. Arkanızda biz varız. İşçi hakları var. İşe zamanında geliyorsanız, işinizi düzgün yapıyorsanız önemli olan bu!’ dedi adam. Bize destek oldular. Almanlardan seven de var sevmeyen de...İnsan kendi ayakları üstünde durmasını öğreniyor. Belli bir zamandan sonra güçsüzlük kalkıyor. (Özlem)

Göçmen kadınların yaptıkları işler her ne kadar cinsiyet rolleriyle ilişkili de olsa, evden çıkıp çalışma hayatına atılarak kocanın ve geniş ailenin koruması ve baskısı altında yaşamlarını idame ettirmek zorunda olmadıklarını gösterirler. Aileden ve evden uzaktaki yeni günlük yaşam kadınlar için farklı ve yeni bir sosyalizasyon süreci anlamına gelir. Aile içi geleneksel cinsiyet rollerini çok ağır koşullarda yaşayan ithal gelinler Almanya’ya geldikleri andan itibaren ilk kez aile içi rolleri dışında kimliklenirler ve bu da özgüvene yol açar.

3.2.1.2 Kentsel Ayrışma

Göç ettikleri kentte toplumsal yaşama giremeyen ithal gelinlerin mekansal dışlanmayı çok yoğun bir biçimde yaşadıklarına tanık oluyoruz. İşsizliğin ya da ucuz işçiliğin yanı sıra mekansal dışlanmışlık da göçmen olma haliyle yakından ilişkili. Kentsel ayrışmanın keskinliği Türkiyeli göçmenlerin yaşadıkları mekanlar ve mahallelerde hemen göze çarpıyor. Türkiyeli göçmenler çoğunlukla Berlin'in 'küçük İstanbul'u Kreuzberg'de hemşehrilik ilişkilerinin, ataerkil ve geleneksel dayanışma ağlarının baskın olduğu kendi içine kapalı bir hayat sürüyorlar. Kreuzberg'deki bu Türkiyeli topluluğa sonradan katılan ve dolayısıyla önceden katılanlara göre daha alt bir konum elde eden ithal gelinler yaşam biçimleri ve mekanları birbirine benzeyen homojen bir kitle olarak karşımıza çıkıyor.

Kendimi en güçlü Kreuzberg'de hissediyorum. Burada bir Türkiye kurduk kendimize. Pazarımız, bakkalımız... Yani her dışarı çıktığımda Türkiye... Aslında küçük bir Türkiye yani... (Handan)

Devamlı Türklerin arasındayım. Devamlı evdeyim. Alman marketi kalmadı burada, her yer Türk. Ve ya Alman marketi de olsa kasiyeri, çalışanı Türk. Bir Alman lokantasına gideyim desen hem yiyemiyoruz zaten, hem de fiyatları bizimkilerden iki üç katı fazla. (Aysel)

Kreuzberg'i hep benim dilim olduğu için seviyorum tabii ki. Bakkalım, doktorum, her şeyim benim gibi. Onun için zorluk çekmiyorum, kendimi daha güvende hissediyorum burada. (Ayşe)

Ben Kreuzberg'e gelin geldim, buraya alıştım. Komşularım Türk. Yabancılık çekmedim. Bir Türkiye ortamı vardı. Buraya da alıştım. Mahalleme alıştım. Babaannemin bir sözü vardı, 'Ev alma, komşu al!' diye. 15 senedir de buradayım. Benimsiyorsun komşularını. Başka bir yere gittiğin zaman komşun nasıl olacak... Kendi aramızdayız. Çalışanların zaten işe git, gel çok monoton bir hayatı var. Boş zamanlarda komşulara gidiyoruz, bahçeye çıkıyoruz hep beraber. Türkler arasında dayanışma var. (Özlem)

Biz burada, Kreuzberg'de kendimizi çok rahat hissediyoruz. Sokağa çıkıyorsun, her taraf Türk. İhtiyaç duymuyorsun artık Almancaya da. Marketlerimiz Türk. İki tane pazarımız var. Bankada çalışanlarımız Türk. (Emine)

Göçmen kadınların kentteki hareket alanları çok dar. Ev ve mahalle ekseninde dar bir hareketliliğe sahipler, dolayısıyla kente bağlılıkları ve kente dair bilgi ve algı seviyeleri de yaşadıkları mahallelerle sınırlı. Bununla beraber, mahalle bir topluluğa ait olma duygusunun tam merkezinde yer alır. Toplumun geri kalanına kapalılık, kendi mahallelerinde kendi içlerinde sosyalleşmeyi kaçınılmaz hale getirir. Türk mahalleleri kendilerini özgür hissettikleri yaşam ve dayanışma alanlarıdır.

Kreuzberg dışına çıkmıyorum. Nadiren, ancak terminim (doktor randevusu) filan olursa. Gerek kalmıyor. Burada her şey ayağımızda. Her şey var. İhtiyacımız olmuyor. Gerek olmadıkça dışarı çıkmıyoruz bu semitten. Hem dışarı semtin insanları bizi anlamaz. Ayy burada Kreuzberglilerle yarı Almanca, yarı Türkçe de olsa anlaşabiliyoruz. Ama dışarının halkı öyle değil. Burası yetiyor bize. Başka bir yerde yaşamam. Burada gözümüzü açmışız. Burası aynı Türkiye gibi geliyor bana. (Nesrin)

Güçlü hissettiğim yer Kreuzberg. Çünkü burası bayağı Türkiye'ye benziyor. Başka bir yere taşınsak Almanlar içinde olacağız. Çünkü biraz uzaklaşırsak çok Türk yok. (Sevgi)

Hep Kreuzberg'deyim. Herkes Türk. Daha rahat hayat, ucuz. Kendi dilindeki insanlarla, kendi kültüründeki insanlarla daha rahat oluyorsun. (Yasemin)

Kreuzberg'de çok rahatız. Her yerde değil. Bu yaştan sonra bir dil daha öğrenemeyeceğimize göre... Bir şeylere artık yaramıyoruz gibi geliyor bana. Onun için de kendi vatanımız, kendi insanlarımız, kendi bakkalımız, kendi şeyimiz... Yani ileriye dönük bir şeyimiz kalmadı belki. (Yeliz)

Kreuzberg'de çok güçlü hissediyorum. Burada Türkiye kurduk. Sırf Türkler değil, yabancı dolu burası. Kreuzberg'de kendimize bir Türkiye kurduk. Pazarımız, bakkalımız...Dışarı çıktığımızda burası Türkiye. (Derya)

Yukarıdaki anlatılardan anlaşılın o ki gelinlerin çoğu yaşadıkları Türk mahallelerinden dışarı burunlarının ucunu bile çıkarmıyorlar. Göç ettikleri ülkenin dilini bilmeyen ithal gelinlerin Türk mahallelerinde Türkiye'den gelen diğer göçmenlerle kurdukları ilişkiler dışında sosyal etkileşim alanları neredeyse yok. Berlin'deki Türkiyeliler için Kreuzberg kent içinde bir kent gibi. Türkiyeli göçmenler 'kent içinde kent'lerinde geleneksel Türk yaşam tarzı olarak adlandırdıkları kriterlere uygun bir yaşam sürerler. Almanlarla neredeyse hiç temas etmeden hem de... Kreuzberg'de kendilerini yabancı hissetmezler. Ancak Kreuzberg'in dışına çıktıklarında yabancıdırlar artık. Göçmenlerin ve marjinal Almanların yaşadığı bir yer olan Kreuzberg bu özellikleriyle tam bir getto. Punk bir Alman genciyle, başörtülü bir Türk göçmen teyzenin yan yana durabildiği bir getto. Birbirlerine çok temas etmeden, ama müdahale de etmeden gündelik hayatlarını sürdürdükleri bir azınlık mahallesi.

İthal gelinler bu getto içinde Berlin'in geri kalanından kopuk bir hayat sürerler. Başlangıçta bu kadınların Türk mahalleleri dışına çıkmaları dil bilmedikleri için söz konusu bile olmamış. Yaşadıkları kenti ve dilini bilmemeleri, çevreyi tanınamaları onlar için çok büyük bir dezavantaj olmuş; üzerlerindeki ataerkil denetimin daha da derinleşmesine yol açmış. Fakat daha sonraları kendilerinin de mahallelerinin dışına çıkmak istemediklerini çünkü yaşadıkları mahallelerde kendilerini daha güçlü ve

özgüveni yüksek hissettiklerini görüyoruz. Ekonomik ve etnik farklılıkları sebebiyle göçmenlerin yeni katıldıkları toplumda dışlanmaları ve şüpheyile karşılanmaları, bunun yanı sıra farklı bir dokuya uyum göstermekte zorlanmaları onların geldikleri yerlerde kendi köklerine daha çok sarılarak kendi mahallelerini kurmalarına yol açmış. Kendi kabuklarından çıkamamak bazen ithal gelinleri yorsa da, pek çoğu Türkiyeli bir göçmen kadın olarak Almanya'da ayrımcılığa uğramadığını iddia ediyor. Muhtemel ki bunun nedeni Türk mahallelerinden dışarı çıkmamaları. Farklı bir kültürle karşı karşıya gelince kendi kültürlerine ve değerlerine daha da sıkı sıkıya bağlanmış ve Alman toplumunun bir parçası olmak yerine göçmen Türk topluluğunun uyumlu bir parçası olmayı tercih etmiş bir kitle karşımızdaki. Görüşüğüm kadınların hemen hepsi Kreuzberg'i 'küçük bir Türkiye' olarak gördüklerini ve bu nedenle de Berlin içinde başka bir yerde yaşamayı akıllarından bile geçirmediklerini vurguluyorlar. Mahalle ve göçmenlik olguları birbirine sıkı sıkıya bağlı. Mahalledeki yaşam Türkiyeli göçmenler arası bir yaşamdır. Mahalle onların Türkiye'sidir.

3.2.2 Entegrasyonun Toplumsal Boyutu

Entegrasyonun toplumsal boyutu topluma yeni katılan üyelerin kendi toplumu ve yeni toplumun üyeleri arasındaki etkileşimi içerir. Bu bağlamda toplumsal entegrasyon daha çok bireylerin geldikleri toplumun üyeleriyle olan bağları ve topluma olan aidiyet hisleriyle ilgilidir.

3.2.2.1 Alman Toplumuyla Etkileşim

Almanca bilmemeleri ithal gelinlerin Alman toplumuyla ilişki kurmalarının önündeki en büyük engel. Kurumsallaşmamış emek piyasası içinde kocaları tek tük de olsa iş bulabilme şansına sahip olsa da onlar için iş bulma olanağı neredeyse yok. Hal böyle olunca kendi mahallelerinde toplumun geri kalanından kopuk, izole bir hayat sürerler. İthal gelinler, Almanlarla aralarındaki dil ve kültür farklılığı nedeniyle uyum sorunu yaşadıklarını söylüyorlar. Ayakta kalabilme, geldikleri yeni mekana tutunabilme çabası onların köklerine daha da sarılmasına, kendi kozalarına çekilmesine yol açar. Yeni

geldikleri yerde yabancı bir topluma ve kültüre uyum sağlamaya çalışırken bocalayan ithal gelinler, kendileri gibi olan diğer göçmenlerle bir arada yaşayarak, ortaklaşa bir hayat sürerek yaşadıkları gettolarda bir alt kültür yaratırlar. Bu gettolaşma kültürlerarası karşılaşma ve etkileşimi neredeyse sıfırlar.

Almanlarla komşuluk olmuyor. Almanlar soğuklar. Komşuluk ilişkisi olmuyor onlarla. Sen yakın davransan da soğuk davranıyorlar. Bir şey sorduğun zaman hayır diyorlar. Her şeye 'hayır' deyince sen nasıl iletişim kurabilirsin ki... Öyle insanlar onlar. Genel olarak öyleler. Yani Türk olduğun için değil, birbirlerine de öyleler. Bizim gibi değiller. (Hatice)

Almanlarla ilişki kuramadık Hep Türklerin içindeyiz. Dil yok. Konuşmak istiyorsun mesela. Diyelim ki doktorda, bir spor yerinde... Anlatmaya çalışıyorsun, sabırla dinliyorlar. Yoksa bir aile durumu, gidip gelme durumu olmadı. (Sebahat)

Nasıl başa çıkıyoruz? Türk marketinden alışveriş ediyoruz, Türk fırınının önüne gidip oturuyoruz. Almanlara ilişmeden işlerimizi yürütmeye çalışıyoruz. (Handan)

Almanlarla iletişim kurmayı hep istedim, ama kuramadık. Dil çok önemli bence. Güçsüz hissediyorsun. Çünkü sormak istediğini soramıyorsun. Sohbet etmek istiyorsun, edemiyorsun. Türklerin olmadığı bir yerde insan yalnız kalıyor. Dili olana her yerde bayram bence. (Sevgi)

Almanlarla pek fazla bir kontakımız yok. Merhaba, iyi günler, kısa konuşmalar. Belki Türklerle daha kolay iletişime girdiğim için ya da çevremde Türkler olduğu için onları seçiyorum. Belki onlar olmasaydı mecburen ona göre yönelecektim. Türklere kızgınlığı da, üzüntümü de, sevincimi de daha kolay ifade ediyorum. Ama Alman kadınla bazı konularda farklı düşündüğümüz için olmuyor. Onun eşinden beklentileri farklıdır, benim farklı bir Türk kadını olarak. Onun beni anlamasını beklemem ama mesela arkadaşım Yasemin'in beklentileri benimle hemen hemen aynı. (Gamze)

İthal gelinlerin eğitim seviyesi düşük. Gittikleri ülkenin dilini bilmiyorlar. Yeni geldikleri toplumda kendilerini tamamen yabancı bir kültürün içinde bulurlar ve toplumda bir yer edinmekte zorlanırlar. Kültürel farkın boyutları çok büyük. Çareyi bir nevi bagajlarında getirdikleri kendi kültürlerine sarılmakta ve kendileri gibi Türkiyeli göçmenlerin yaşadığı mahallelerde şehrin diğer mahallelerinde yaşayan Almanlara neredeyse hiç görünmeden hayatlarını sürdürmekte bulurlar. Alman toplumu içinde kendilerine bir aidiyet bulamazlar. Almanlar için toplumun öteki yakasında kalan alt kültür insanlarıdır göçmenler. Bu ayrımcılığın yarattığı güvensizlik göçmenlerin kendi kültürlerine Türkiye'de olduğundan daha da fazla sahip çıkmasına sebep olur.

Bu çalışmaya konu olan göçmen kadınlar, ailelerinden ilk defa ayrılarak Almanya'ya gelmişler. Almanca bilmedikleri için çalışmaları ve ya ev dışında bir hayat sürmeleri ilk etapta mümkün olmamış. Günlük hayatta neredeyse hiç mahalle dışına çıkmıyorlar. Mahallede geçirilen zamanın sıklığı sayesinde mahallenin Türk sakinleri

arasındaki tanışıklık pekiştirilir, bağlar kurulur. Mahalledeki karşılaşma mekanları bellidir: Türk marketi, Türk kasabı, Türk lokantası, vb. ... Bu mekanlarda Almanlarla karşılaşma olasılığı çok kısıtlı. Öyle ki bu temas yokluğu ilişkisizlik düzeyindedir. İthal gelinler Almanlardan bahsederken onların farklı olduklarını vurgular. Adeta aynı şehirde birbirinden farklı iki ayrı dünya söz konusu olan. Türkiyeli göçmenler kendi aralarında bir ilişki sistemi kurmuşlardır ve bu ilişki sistemine Almanlar dahil değildir.

3.2.2.2 İthal Gelinler ve Sivil Toplum

Avrupa toplumlarına yeni katılan göçmen kadınlar ‘ezilen’, ‘bağımlı’ ve ‘pasif’ olarak addediliyor ve bu halleriyle toplumla uyum ve bütünleşme açısından büyük bir sorun odağı olarak görülüyor. Batılı modern kadın imajından farklılaşan bu Doğulu geleneksel kadın imajı sık sık toplumsal bir sorun olarak gündeme getiriliyor. Oysa göçmen kadınlar, yerleşik göçmen kadın klişelerine inatla meydan okuyor. Daha iyi bir hayat umuduyla ilk kez ailelerinden ayrılıp çocuk denecek yaşta Almanya’ya gelen ama paradoksal bir biçimde kendilerini daha da kötü bir hayatın içinde bulan ithal gelinler, göçmen kadınlar içinde en ağır travmaları yaşayan grup. Bir anda adeta içinde düştükleri geniş ailenin üyeleri tarafından ‘gözleri açılmasın’ diye kuş yuvası evlerde hapis hayatına mahkum edilirler. Hem aile baskısı gördükleri hem de dil bilmedikleri için sosyal hayattan dışlanan ve hapsoldükleri evlerde boğulan bu kadınlar, zaman içinde kendi kozalarının dışına çıkmayı başarırlar. Hem ekonomik anlamda hem de dil yönünden başlangıçta tamamen kocalarına bağlı olan ve kocalarının ailelerinin sözünden çıkmayan gelinler, özellikle çocuk doğurduktan sonra pazarlık gücü elde ederler. Ataerkil güç ilişkilerini yıkmak kolay değil elbette, ama elde ettikleri pazarlık gücü sayesinde öncelikle eşleriyle ayrı eve çıkmayı başarırlar.

Yeni taşındıkları evlerde çekirdek aile içinde erkek, kadın üzerindeki egemenliğini sürdürür, ama kadın en azından evin dışına çıkıp kendi dilini konuşan, kendisiyle aynı etno-kültürel arka plana sahip başka kadınlarla mahalle içinde sosyalleşir. Almanya’da yaşayan Türkiyeli erkekler çok uzun süren çalışma saatlerinden arta kalan vakitlerini Türk kahvelerinde geçirirler. Kocaları tüm gün evde olmayan kadınlar çocukların yuvaya götürülüp getirilmesi gibi sorumluluklar alır önce. Yuvalarda sosyal pedagoglar ve kendileri gibi diğer ithal gelinlerle tanışır. Bu sayede oluşan bilgi ve

dayanışma ağı sayesinde kimi göçmen dayanışma derneklerinden ve toplumsal ve hukuksal haklarından haberdar olurlar. Zamanla ailenin eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik kurumlarıyla ilişkisinin sürdürülmesi görevi de kadının üzerine kalır. Cinsiyet ve etnik kökene göre ayrımcılık Almanya’da hukuksal olarak giderilmeye çalışılıyor. Ama bu durum göçmen kadınların göçmenlik ve sınıfsal konumlarına eklenen kadınlık konumlarıyla katmerli bir sömürü ve dışlanma mekanizmasından paylarına düşeni almalarının ve eşitsizliklerle karşılaşmalarının önünü almaz. Bu eşitsizliklere karşı mücadele edip gündelik yaşamlarında hayatta kalma stratejileri geliştirmeleri ise Türkiyeli kadınlar arası bilgi akışı sayesinde haberdar oldukları Alman sosyal devlet kurumları ve göçmen kadın dernekleri ile ilişkiye geçmeleriyle başlar.

Rizeliler derneğine çok fazla gidiyorum. Uğrak var. Sırf göçmen kadınların, aile problemi, dil problemi yaşayan kadınların gittiği dernekler var. Ben oraya gittiğim zaman, böyle sıkıntı çekiyorum dediğim zaman kızıyorlar. “Niye çekiyorsun? Bu adamı niye boşamıyorsun?” diyorlar. “Ne yapayım?” diyorum. “Boşayacağım!” diyorum. Gidiyorsun, bakıyorsun. Bu konuda yalnız olmadığımı görüyorsun. Konuşuyorsun, sosyal faaliyetin gelişiyor, çevren gelişiyor. Anlaşabileceğin bir arkadaş buluyorsun. İyi oluyor. Arkadaş aracılığıyla öğreniyoruz, şurada şu dernek var, burada bu dernek var. Kahvaltı varsa kahvaltıya gidiyorsunuz, toplantı varsa toplantıya gidiyorsun. Türklerle daha rahat hissediyorum kendimi.(Yasemin)

Uğrak çok güzel mesela. Dışarlara gidiyoruz, eğleniyoruz. Kahvaltı oluyor, insanlar sohbet ediyor, oynuyor. Çok güzel oluyor. Ben zaten Berlin’e geldiğimden beri Uğrak’ı tanıyordum, gidiyordum. Ama önceden oyunlar, sohbetler, kahvaltılar yoktu. Sekiz, on yıldan beri gelişti. Kahvaltılar, sohbetler, oyunlar... Mesela alıp gezmeye götürüyorlar. Yavaş yavaş arkadaş çevresi oluyor. Sokakta görüyoruz birbirimizi, selamlaşıyoruz. Öyle şeyler düzenlemeyi evde de düşünmüştük ama olmadı. Orası iyi geldi. (Hatice)

Akarsu Derneği’ne gidiyorum. Akarsu Derneği kadınlara çeşitli kurslar veriyor, 8 haftalık. Bir ev hanımı mesela tırnak yapmayı öğreniyor. 4 haftalık kurslar var. Yaşlılara bakım veriyor. Ehliyeti olana arabasını altına veriyor. Dikiş kursu var, ahşap boyama kursu var, takı kursu var. Türkiye’den bir bayan gelmiş, takı yapmayı öğretiyor. Emekli öğretmen... Bundan sonraki hayatını ihtiyacı olanlara yardıma adanmış. (Aysel)

Derneklere gidiyorum. Benim elimden gelse her şeyi yaparım. Geziyorum da, toplantıya da gidiyorum. Kürtlerin derneği var, oraya da gidiyorum. Ben bu göçmen şeylerine de gidiyorum. Nizami yerlere gidiyorum. Yani gidiyorsun, biraz konuşuyorsun, dertleşiyorsun, senin kafadaki sorular gidiyor. En iyisi o valla. Ben Almanca bilmediğim için hep Almanlardan uzak kalıyorum. Türklerle, Kürtlerle... Öyle... (Ayşe)

Yaşadıkları kente tutunamayan ve onunla bütünleşemeyen Türkiyeli ithal gelinler için toplumsal ayrımcılık, dışlanma ve yoksulluğun kent içinde coğrafi olarak yoğunlaştığı Türk mahalleleri içlerinde yer alan kadın dernekleri ve bu derneklerin sundukları imkanlar sayesinde aynı zamanda dayanışma mekanlarıdır da.

Herhangi bir şeyde Türkler gerçekten birbirine sahip çıkıyor. Tabii ki dernekler de var bunların arkasında. Kiracılar derneği aktif kirayla ilgili konularda. Kulaktan kulağa yayılıyor. Mesela Akarsu var. Çok dernekler var. Göçmen dernekleri var. Elişi Evi var, Türkiye’den gelen göçmen kadınları ilgilendiren bir dernek. Türkiye’den ve başka ülkelerden gelen göçmen kadınlara yardımcı olunuyor. Dil kursları veriliyor, spor faaliyetleri var. Çok yardımcı oluyorlar ve yönlendiriyorlar insanları. Kreşe gidiyorlar, kadınları kreşte buluyorlar. Okullara gidiyorlar. Aile kafesi var, oraya gidiyorlar. Örgütüyorlar öyle, bildirileri dağıtıyorlar. Ya da ulaşıyorlar bir şekil. Güçlü hissettiriyorlar o dernekler. Kadınları yalnız bırakmıyorlar. Ben öyle öyle geliştirdim kendimi. (Sevgi)

Mesela ben iş bulmak istesem sosyal haklarımdan haberdarım. Burada her türlü hak var. Günden güne seneden seneye sosyal haklar artıyor. Burada son iki senedir insan haklarıyla ilgili çok yerler açıldı. Avukatlar var, şikayet hakkımız var. Geçenlerde form dağıttılar, ‘Burada neler yapılmasını istiyorsunuz?’, ‘Yabancılara karşı nelerden memnunsunuz, nelerden değilsiniz?’... ,Sosyal faaliyetler için kurslara katıldığım zaman duyuyorum. Elimden geldiğince toplantılara gidiyorum. Şurada yuva var, orada bir yer açıldı. Sosyal faaliyetler var orada. Mesela dikiş kursu açıldı. Şurada br yer var, hemen eve yakın. Devlet tarafından açılan yardım amaçlı bir yer. Kadınlar haftada bir kere kahvaltı yapıyoruz çarşambaları. İletişim, ilişki olsun diye... (Özlem)

Üçüncü dünya ülke kadınlarının kamusal alan/özel alan ayrımı bağlamında çifte dışlanma yaşadığı söylenebilir. Çoğunlukla kırsal alandan gelen göçmen kadınlar Türkiye’de kamusalıktan tamamen soyutlanmışlardı. Berlin’de Türk mahallelerinde yer alan kadın dernekleri ise kamusalıklarına zemin oluşturur. Kadınların bir araya gelebildiği bu dernekler onlar için hayata açılan birer penceredir.

İlk defa burada derneklere geliyorum. Türkiye’de dernek mi vardı? Türkiye’de zaten köyden başka bir şey bilmiyorduk. Burada katılmıyorum dersem yalan olur. Bir gün kahvatı yapıyoruz, bir gün mağazaya gidiyoruz. Böyle bir şey kuruyoruz kendimize. Bir kez bir dernek tiyatroya götürmüştü. Ben bayılmıştım. (Hacer)

Sosyal haklarla ilgili okullarda sosyal pedagoglarımız var. Onlardan bilgilenmeyi alıyoruz. Okulda veliler odası var. Orada bizim sosyal pedagog arkadaşlarımız var. Sağlık açısından olsun, herhangi bir bilmediğimiz konu olsun, biz onlardan gerekli bilgileri öğreniyoruz. Onlara da gerek yok. Mesela ‘Akarsu’u var burada. Aile çay bahçesi var. Kadın haklarını, bütün haklarını orada arayabilirsin. Akarsu bir proje, bayanlara yönelik. Sıkıntılı olan bayanlara iş buluyorlar. ‘Heim’a gitmek isteyeneye yardımcı oluyorlar. Kadın sığınma evleri yani... Biz derneklere gidiyoruz, kahvaltılar yapıyoruz, görüşüyoruz. Aile çay bahçesi ihtiyaç duyan bayanlar için çok iyi. Benim çocuğumun gittiği yuva orası. Mesela kadınlar için gayet güzel programlar oluyor. El işi olsun, takı olsun... Aslında oraya gidip çok güzel bilgiler edinebilirsiniz. Akarsu ve aile çay bahçesi... Bunların ikisi kadın kolları. Arkadaşlarımız var orada. Gidip konuşuyoruz. Sizin gibi Türkiye’den gelmiş sosyal pedagoglar var. Çarşamba günleri gelerseniz kahvaltılarımız oluyor. Çok güzel ve yararlı benim için. Öyle şeyleri çok seviyorum. (Emine)

Anlatılardan anlaşılacağı üzere, ithal gelinler Alman toplumu ve kurumlarıyla hayatta kalma stratejilerine uygun olarak seçici bir ilişki kurarlar. Türkiye’den göç eden kadınlar için bir buluşma ve dayanışma noktası olarak işlev gören derneklere giderler ya da

hemşehrilik üzerinden örgütlenen daha şoven ve Türkiye odaklı derneklere vakit geçirirler. Mahalle kadınları arasındaki yoğun iletişim ağı bu derneklere ulaşımı kolaylaştırır. Kadın dayanışması güçlendirir ve özgürleştirir. Kadınlar birbirlerinin hayallerine destek ve ortak olurlar. Aysel, bu destek ve dayanışma sayesinde “zorlukları zorlaya zorlaya” aştığını söylüyor:

Uğrak diye bir dernek var. Ben yalnız yaşıyorum şimdi. Misal kağıt işlerim olduğu zaman oraya gidiyorum. Almanca bilmeyenlerin evraklarını dolduruyorlar. Sırf bayanlar üzerine ama! Bir tane Alman kadın var, bizden çok güzel Türkçesi var. Bir de Ülker Hanım var. Ama çok netler, çok iyiler, çok güzel yardım ediyorlar. Kocamdan ayrıldım. Bütün bürokratik işleri Uğrak yaptı. Sırf kadınlar... Erkekler girmez, erkek sinek dahi giremez. Parasız yapıyorlar. Ben bir Rizeliler Derneği'ne gidiyorum, bir de oraya. Misal ben size şunu örnek vereyim. Kendi memleketime gidiyorum, kendi aileme gidiyorum. İki sene önce hastahaneye gideceğim. Ablam, kardeşim “Seni yalnız gönderemeyiz!” diyorlar. Ben şimdi böyle de gidemeyeceksem... Sen burada beni göndermiyorsun ama Almanya'da her işimi kendim görüyorum. Sen beni bu kadar pasif şey etme artık! (Aysel)

Öte yandan ithal gelinler, içinde Almanların daha aktif olarak yer aldığı ve Alman toplumunun yaşam biçiminin bir parçası olan, dolayısıyla da toplumsal yaşamda devingenlik sağlayan sivil toplum örgütleriyle ilişki kurmaz. Hukuksal ve ya psikolojik danışmanlık alabilecekleri, ailevi bir sorun yaşadıklarında –söz gelimi cinsel şiddete uğradıklarında- geceleyebilecekleri, birbirleriyle sosyalleşebilecekleri mekanlardır gittikleri dernekler. Aynı zamanda da bu dernekler aracılığıyla geleceğe yönelik planlamalar yapmalarını kolaylaştıracak iş hayatına hazırlık ve mesleki formasyon kurslarına katılırlar.

Bilgisayar kursları falan aldım. Bilgisayar öğrendim. Yazmasını, çizmesini. Her şeyini öğrendim. Almanca gidiyorum. Kendimi geliştirmek için çabalar gösteriyorum. İyi bir insan olmak için, daha güzel yerlere varmak için... Çocuklarıma faydalı olmak için, kendime faydalı olmak için kendimi geliştirmeye çalışıyorum hep. Hala da çalışıyorum. Almanca kursunu bitirince de İngilizceye başlayacağım. (Hatice)

Almanca kursuna gittim, dikiş kursuna gittim, ehliyetimi aldım. Yani bir arkadaşın sayesinde buldum, yoksa bilmezsin ki... Almanın yok, hiç bir konuda bilgin yok. (Emine)

Fırsat var burada kadınlar için. Meslek yapabiliyorsun. Türkiye'de öyle değil, meslek sunulmuyor. Hasta bakımı falan yapabiliyorsun burada bir sene eğitim alırsan. Kursu gidip belgeni alıyorsun. Devlete gidip benim bütçem bu kadar diyorsun. Devletin meslek yapmak isteyenler için meslek okulları var. Hem dil öğreniyorsun, hem meslek öğreniyorsun. Kursunu yaptıysan iş bulmak daha kolay burada. Almanya'da olanaklar daha fazla bence. (Derya)

Almanca kursuna gittim. Haftada 2 defa 3 saat... Sadece başlangıç kursu gibiydi. Çokşey öğrendim öğretmenden, arkadaşlardan. Kelime hazinem olsun, gramerim olsun bayağı ilerlemişti. Bir de meslek yapayım diye düşündüm. Burada boş boş oturuyorum. Benim okumuşluğum var. Kendimi geliştirebilirim diye düşündüm. O sırada kızımı etüt merkezine götürüyordum. Çocukların derslerine yardım ediyorlar. Bedava kızlar için dans saati vardı, hikaye anlatma saati vardı. O sırada kızımın öğretmeniyle tanıştım. Ben de anaokulu öğretmeni olmak istiyorum dedim. 'Seni meslek yerine göndereyim' dedi. Hem meslek üzerine, hem de Almanca öğreniyorsun. Bilgisayar da var içinde. Günde 8 saat. Hızlandırılmış. Bir de diploma alıyorsunuz. Bir seneyi tamamlarsanız üç haftada da meslek yapıyorsunuz. Kasiyer olarak, hemşire olarak... İstedığınız yeri bulun, 'ben böyle bir projeden geliyorum' deyin. Size üç haftada not veriyorlar. Okuldaki öğretmenler de not veriyor. İşime zamanında gidiyor muyum? Nasıl bir karaktere sahibim? Kendi başıma ayakta durabiliyor muyum? Bunlara not veriyorlar. Orada bayağı bir şey öğrendim. Matematiğe kadar her şeyi veriyorlar. İnsanın özgüveni geliyor. (Özlem)

Göçmen kadın dernekleri aracılığıyla gidilen mesleki formasyon ve dil kursları sayesinde ithal gelinlerin işgücüne katılımının önü açılıyor. Bu dernekler ve kurslar göçmen kadınları bir araya getiriyor, bu sayede etnik ilişki ağları genişliyor. Dil yetersizliği olan ve iş piyasasından uzak kalan kadınlar, sosyal açıdan dezavantajlı grupları hedef alan ve entegrasyon temelinde şekillenen dernek projelerinden ya da dernekler aracılığıyla haberdar oldukları devlet hizmetlerinden yararlanırlar. Devletin sağladığı olanaklarla ücret ödemedi Almanca öğrenip mesleki formasyon kurslarına katılırlar. Bu da ithal gelinlerin ev dışı alana, üstelik de ücretli emekleriyle çıkmalarının yolunu açar. Dil öğrenmek ve çalışma hayatına atılmak kadınların 'ataerkil pazarlık' gücünü arttırır.

Bu dernekler aracılığıyla kendileriyle benzer sıkıntılar yaşayan başka kadınlarla tanışıp dayanışmak ve dış dünyayla ilişki kurmak göçmen kadınların kendilerine olan güvenlerini ve özsaygılarını arttırır, hayatlarıyla ilgili kararlar almalarını teşvik eder, onları güçlendirir ve özgürleştirir. Nesrin, bu sayede nasıl da kendi hayatının iplerini eline aldığını gülererek anlatıyor:

Akarsu Derneği ve Akarsu Çay Bahçesi aynı yerler. Akarsu Çay Bahçesi benim çalıştığım yer. Oraya gidiyorum, arkadaş çevresine katılıyorum. Akarsu Çay Bahçesinin projeleri var. Mesela, halka yardım etmek. Çoğunlukla bedavadan kadınlara yardım ediyorlar. Sorunlu kadınlara... Hayatım değişti. Evli girdim, bekar çıktım oradan. Kısacası, gözüm açıldı. Yoksa ayrılamazdım kocamdan. Azıcık destek olunca arkamda kendime güvenim geldi. Hep düşünüyordum, ama kendime güvenim olmadığı için sesim çıkmıyordu. Çünkü çalışmıyorsun, yolu bilmıyorsun. Ama sana destek olunca korkmıyorsun. (Nesrin)

Neredeyse hemen hepsi mutsuz evlilikler yapan ithal gelinlerin çoğunun yolu 'heim' adı verilen kadın sığınma evleriyle kesişir; bir kısmı da Nesrin gibi en nihayetinde kocasından boşanır.

Heim denilen yerlere gidiyoruz. Almanlar bize hayır işliyor. Gerçekten o kadar yardımcı oluyorlar ki... Sahip çıkıyorlar bize. Seni anlıyorlar, sana hemen yer gösteriyorlar. Yerini hemen yapıyorlar. Eğer koca tarafın tehlikeliyse dışarı çıkmamanı söylüyorlar. Avukat tutuyorlar boşanmak için, boşandırıyorlar. Seni koruyorlar. Ama kadın kadına. Hiç erkek yok. 20 yaşından sonra oğlun olsa bile bu kapıdan içeri girmeyecek. Kardeşin de olsa, baban da olsa, 20 yaşında oğlun da olsa içeri giremez. Adresini deşifre etsen seni oradan atıyorlar. Başka kadınlara da zarar gelir. Önlemine alıyorlar. Ben kendim gittim. Kadınların buluşma noktası var ve 'zor durumda şu bayan' deniyor, polis alıp sizi götürüyor. Sana da iş veriyorlar, çocukların da okuyor. Ben bir kreşte kadın sığınma evinin telefonunu gördüm. Kocam beni çok dövmüştü. Ben sabaha kadar düşündüm, 'Ne yapsam, ne yapsam!'... Gittim, o numarayı aradım. Şansıma Türk bayan çıktı. Konuştuk, anlaştık. 'Çok büyük kavgalar olursa, polisi arayın. Onlar sizi alır.' dediler. Beni yerleştirdiler. Bir ev. Kimse orayı 'heim' diye bilemez. Çok var. Bizim evin orada da var. Üç bayandık biz. 'Kimse bilmeyecek burayı' dediler. Şu anda kocam ve ben... Bir evde iki insan yaşıyor. Ne ben ona karışıyorum, ne o bana. İkimiz de özgürüz belli bir yere kadar. Bir kere gittim ya... (Sebahat)

Ben eşimi sevdiğim için değil, çocuğum için yanındaydım. Beni dövdü, beni parasız bıraktı. Polis bizi 'gençlik dairesi'ne verdi. Çocuk bunlara şahit olduğu için, çocuğu savunma altına almak için. Çocuk bunlara maruz kalmasın diye eşime uzaklaştırma verdiler, beni 'heim'a gönderdiler. Bana dediler ki 'iş bulacaksın, kursa yazılacaksın, dil öğreneceksin'. Ben oraya gittikten sonra kendimi daha iyi hissettim. Sorunlardan uzak daha iyi hissettim orada. Sorunsuz, problemsiz, sakin bir hayat geçirmeye başladım. Her gün kavga, kavga, kavga... Her gün diken üstünde oturuyordum, bugün ne çıkacak diye... Oraya gidince daha doğru kararlar aldım, çocuğumun daha mutlu olduğunu gördüm. Kendimi daha iyi hissettim. Grup treapilerine gittim, psikologlara gittim, bir sürü arkadaş edindim. Türkiyeli göçmen kadınların hepsi aynı sıkıntıları yaşıyor. (Yasemin)

Dört duvar arasındaki sorunları dağlaşan ve ev içi şiddetle yüz yüze kalan kadınlar talep ettiklerinde polis ve yasaların şemsiyesi altında kadın sığınma evlerine yerleştirilir. İçinde buldukları döngüyü ve şiddet sarmalını kırarak devletin sorumluluğundaki sığınma evlerine yerleşen kadınlar böylelikle kendi ayakları üzerinde durarak kuracakları bağımsız bir hayatın ilk adımını atarlar. Yasal ve sosyal hakları için mücadele ederek geleceklerini kurmak için atacakları sonraki adımlar ise genellikle devletten sosyal yardım alma hakkını elde etmeyi, tek başına oturacağı bir ev ve iş bulmayı, boşanma davası açmayı ve Almanca kursuna yazılmayı içerir. Böyle bir bağımsızlaşma yoluna çıkan kadın kaybettiği özsaygısını da yeniden kazanır.

Çok acı çekiyordum, her gün ağlıyordum, üzülüyordum. Çocuğum başkasının eline kalmasın diye sabrediyordum. Kızım küçüktü, oğluma hamileyken ayrıldım. Eşim bu sefer hiç para getirmeyince, eve bakmayınca, alışveriş yapmayınca, "Senin gibi kocaya ihtiyacım yok benim, Alman hükümeti bana daha iyi kocalık yapar!" dedim. Attım onun kışına tekme, polis çağırdım, attırdım onu evden. Evi otel odasına çeviriyordu. Mesela sabah çıkıp gece geliyordu, alışveriş yapmıyordu. Sürekli "Şöyledir! Böyledir!" falan... İyice delirmiş, kudurmuş bir hali vardı. Beni iyice küçümsüyordu, insan yerine koymuyordu. Her emrini yaptırtmak istiyordu. Ben de tabii ki kaldıramıyordum. O zaman kayınvalide yoktu. Ondan önce on yıl kaynanayla yaşamıştık. Sonunda polisi çağırdım, onu evden attırdım. Polis, "Bu eve giremezsin, 'heim'a git!", dedi bana. Heim kadınların barındığı ev. Huzursuz olup kocasına ayrılan kadınlar oraya gidip bir süre kalıyor. Bütün kadınların barındığı ev. Bir süre sonra ev buluyorlar onlara. Kendi evlerinde yaşamaya başlıyorlar. Ben de gittim oraya. (Hatice)

Önce 'heim'a gittim, orada kaldım. Sonra ev tuttum. Kendimi en güçlü hissettiğim noktalar... Mesela, burada kadın yalnız kaldığı zaman devlet daireleri daha güzel yardım ediyor. Mesela para açısından, sosyal yardım açısından olsun. Uğrak'a gidiyordum. Orada 'Sana bir buchhalter lazım!' dediler. Şu an benim 'buchhalter'im var. Muhasebeci diyorlar. Kağıt kürek işlerimi yapıyor. Devlet verdi. Ondan sonra bütün kağıt kürek işlerinden, sorunlarından kurtuldum. Şu an rahatım, rahat hissediyorum. Buranın devlet daireleri çok güçlü. Çalışsan da çalışmasan da sana para veriyorlar. Kiranı ödüyorlar mesela. Türkiye'de olsa sen çalışmak zorundasın, kendi paranı kazanmak, kendin ödemek zorundasın. Türkiye'de olsa hasta olsan da yardım eden kimse yok. Mesela burada o açıdan çok güçlüsün. Mesela hastane masraflarımı da, avukat masraflarımı da devlet karşılıyor. Hepsini devlet karşılıyor. Paran olmayınca fakirlik sınıfına düşüyorsun. O zaman devlet daireleri yardım ediyor. (Hacer)

Sosyal devlet politikaları açısından Almanya'nın fersah fersah gerisinde olan Türkiye'de olsa boşanmaları belki de imkansız olacak bu kadınlar, ayrılmak istediklerinde önce devlet destekli sığınma evlerine yerleşir, daha sonra da bir kısmı boşanıp kendi evlerini ve hayatlarını kurar. Boşandıktan sonra da devletten maddi destek almaya devam ederler. Evin sınırlarını aşarlar, adını duydukları ama hiç görmedikleri yerlere adım atarlar, aile ve akraba çevresinde tanışabileceklerinden daha farklı kişilerle tanışır ve kendilerine benzer hayat süren başka kadınlarla ilişkiye girerler. Adeta çatışma içinde oldukları yazgılarını bin bir güçlüğe rağmen alt etmeyi başarırlar. Onların kendilerine ait bir odaları, arkadaşlarını davet edecekleri bir evleri olması bile başlı başına ezber bozan, kalıplaşmış göçmen kadın algısını yerle bir eden bir durum.

3.2.3 Entegrasyonun Kültürel Boyutu

Berlin farklı kültürel grupların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir metropol. Aynı kentin sınırları içinde yaşayan farklı kültürel grupların hem kültürlerarası etkileşime açık olarak bir arada yaşamalarını hem de kendi kültürlerini korumalarını sağlamanın yolu entegrasyon gibi görünüyor. Bu bölümde kültürel entegrasyon baz alınarak Türkiyeli ithal gelinlerin kendi benlik ve kimlik algıları ve kendi toplumlarının etnik kültürünü koruyup devam ettirme düzeylerinin yanı sıra yeni toplumun kültürünü benimseme düzeyleri araştırılmak istenmiştir.

3.2.3.1 Kimliğin Farklılıklar Üzerinden İnşası : ‘Ev’in Rolü

İnsanlar çoğunlukla ait oldukları gruba dair olumlu bir toplumsal kimlik algısı geliştirme ve kendi grubunu diğer gruplardan üstün görme eğiliminde. Bunun nedeni diğerlerinden farklı bir gruba ait olmamız ve kendi grubumuza dair olumlu bir öz-değerlendirme yapma arzumuz. Bu olumlu öz-değerlendirmeye üstün gördüğümüz kendi grubumuzla özdeşleşerek ulaşıyoruz. Bu noktada sosyal kimlik kavramı karşımıza çıkıyor. En kapsamlı biçimde Tajfel ve Turner (1979) tarafından ele alınıp geliştirilen ‘sosyal kimlik kuramı’, gruplar arası ilişkilerle -özellikle de eşitsiz iktidar ilişkilerine tabi gruplar arası ilişkilerle- ilgilenir. Bu kurama göre insanlar, kendi gruplarıyla özdeşleşim kurmaya ve diğer grupları daha değersiz bulmaya meyillidir (Taylor ve Moghaddam, 1994). Yine kurama göre sosyal kimlik, bireyin benlik algısının sahip olduğu sosyal grup üyeliğine atfettiği değer ve duygusal anlamca belirlenen kısımdır (Taylor ve Moghaddam, 1994). ‘Biz’ ve ‘diğerleri’ ayırımına farklı bir bakış açısı getiren kurama göre birey hissettiği grup aidiyeti sayesinde benlik saygısını yüceltir. Söz gelimi, bu grup bir futbol takımı ya da bir etnik topluluk olabilir.

Grup içi benzerlikleri ve gruplar arası farklılıkları abartma eğilimi gösteririz. Görüştüğüm ithal gelinler de ait oldukları grubun ayırt edici ve olumlayıcı özelliklerini vurgulamak için kendileri ve Alman kadınlar arasında toplumsal karşılaştırmalara giderler. Değerler, tutumlar, görüşler, inançlar ve kalıp yargılar bu noktada devreye girer. Grup üyeliği birliktelik, bizlik ve ait olma duygularını içine alır. Bu ‘bizlik’ hissi, ötekenden farklı özelliklere sahip bir gruba ait olma arzusu tarafından pekiştirilir.

Alman kadınları çok özgür, aşırı özgür. Türk kadınları öyle değil, ailelerine daha düşkünler. Sadakatliyiz diyelim. Alman kadınları öyle değil. Evli olsa bile, bir flörtü oluyor. Türk kadınları öyle değil. Alman kadınları iş yönünden, gezme yönünden özgürler. Çocuk zaten umursamaz, çocuk kendi halinde büyür. Ama bizimkiler öyle değil, biz çok üstüne gidiyoruz çocukların. Onların kültürlerini bizim kültürle kıyasladığımız zaman çok ters kültürler. Burada Alman kadınlar ailelerine karşı pek saygı duymuyorlar. Yani saygılılar kendi çapında, ama bazı yerlerde büyüğü büyük olarak görmüyorlar. Ama Türklerde öyle değil. Mesela anne, babayı büyük olarak görüyorsun. Bacak bacak üstüne atamazsın yanlarında. Bizim kültürler farklı. Ben kendimi seviyorum, kültürümü seviyorum. (Derya)

Alman kadınlar ve Türk kadınlar arasında çok fark var. Nasıl anlatayım... Mesela Alman kadını evcimen değil. Yani Türk kadınları evine, yuvasına daha bağlı, daha çok uğraşan... Türk kadınları daha fedakar. Ama Alman kadınlarını da fazla içine girmedim için tanımıyorum. Ama bizim gibi değiller. Onların kültürü daha farklı. Bazı kişiler bizim Türk kadınlarından öğreniyor gerçi. Sonra kendilerine özen göstermiyorlar. Bana cazip

gelmiyor. Kendilerine baktıklarını düşünmüyorum. Ben açık olsam kendime daha güzel bakardım. (Hacer)

Tabii ki ben kendimi farklı hissediyorum. Alman geziyor, kaliteli giyiyor, yiyor. Biz kendi evimizde ne yaparsak onu yiyoruz. Bir gün demiyoruz ki dışarıda bir şeyler yiyelim. (Derya)

Şimdi ben bir Alman olsaydım eşim de bana bu eziyeti yapmazdı, yabancılar da bana bu eziyeti yapmazdı. Niye Alman kadın benden daha mı iyi de beni üç çocukla evde bırakıyor, akşama kadar Alman kadını arabaya bindiriyor, yediriyor, gezdiriyor. Onun nesi fazla? Ha benim eşim, ha başkası... Benim yaptığımı kimse yapmaz. Hadi bir Almanı eve götür. Bir iğne yapmaz, hiç bir şey yapmaz, çamaşır yıkamaz. Çamaşırını böyle atar. Ben öyle yapmadığım için o kıymetli. (Ayşe)

Buradaki Türk kadınları Alman kadını şey olarak görüyor. Çok affedersin, orospu olarak görüyor. (Handan)

İthal gelinlerin anlatılarına baktığımızda kimlik nosyonlarının benzerlik ve farklılık kriterleri üzerinden kurulduğunu görüyoruz. Sık sık Alman ve Türk kadınlarını kıyaslıyorlar ve kendi gruplarına atfettikleri özelliklerin onaylanmasını bekliyorlar.

Almanlar bence çok rahatlar. Kadınlar da yaşamak istedikleri hayatı yaşıyorlar, erkekler de. Sanki öyle... Tatillerini mutlaka planlıyorlar. Her şeyleri keyif üzerine kurulmuş. Evleri de öyle... Hani bizim gibi koltuğum şöyle olsun falan yok. Yani onu göremiyorsun. Dert de etmiyor bunu kendilerine kadınlar. Sanki daha rahatlar. Belki bizim yetiştirilişimiz de öyle. Şimdi benim annem babamın yatağını açar, annem yatağı açmadan babam yatmaz. Bizimki o kadar değil, biraz daha modernize edilmiş biçimi ama yine de Türk aile tipinin örnekleri mevcut. (Yeşim)

Alman kadınlar çok içtikleri için çocuklarına iyi bakamıyorlar. Dışarıda görürsün ki ayı ne güzel giyinmiş falan... Ama bilirim çok içki içerler, çoluğuyla çocuğuyla ilgilenmezler. (Emine)

Farklı iki kültür oluyoruz. Bir farklılık oluyor. Onlarla aramızda kültür farkımız var. Bir sürü şey var bizi onlardan ayıran aslında. Mesela çocuklarına belli bir yaştan sonra çok sahip çıkmıyorlar. Çocuklarımız için üzülüyoruz. Oğlum 25 yaşında, hala bizimle. Ona bir şey olsa üzülüyoruz. Almanlarda şöyle bir durum var. 18 yaşına bastığı zaman, reşit olduğu zaman, 'ben kurtuldum, git başımdan!' Öyle bakıyorlar. (Gökçen)

Biz Almanlar gibi değiliz. Almanlar çalışıyor. Aldığı parayı kendi üstüne, başına harcıyor, yiyor, geziyor. Ben diyorum ki çocuğuma bunu yapayım, çoluğuma bunu yapayım, evi geçindireyim. Almanlar soğuklar. Sen yakın davransan da soğuk davranıyorlar. Mesela bir şey sorduğun zaman hayır diyorlar. Her şeye hayır deyince sen nasıl iletişim kurabilirsin ki... Öyle insanlar onlar. Genel olarak öyleler. Yani Türk olduğun için değil, birbirlerine de öyleler. Bizim gibi değil. (Hatice)

Bu çalışmada görüşülen kadınlar, Türkiyeli kadınlar ve Alman kadınlar arasındaki farklılıklara değinirken toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün biçimlendirdiği eşlik ve annelik rollerini nasıl da içselleştirmiş olduklarını göz önüne sererler. İthal gelinlerin hemen hepsi kadını aile ve ev içine hapseden egemen görüşe

uygun olarak kendilerini sadık bir eş ve fedakar bir anne olarak tanımlarlar. Toplumsal değer yargılarına uygun kadın imgesini yüceltirken, bir yandan da var olan ataerkil değerlerin olduğu gibi kabul edilip yeniden üretilmesine katkıda bulunurlar. ‘İyi anne’, ‘sadık eş’ sıfatlarını sahiplenirken Alman kadınları ailelerine ve yuvalarına karşı görevlerini yerine getirmeyen ‘sorumsuz, namussuz, vicdansız kadın’lar olarak kendilerinin tam karşısında konumlandırılır. Böylelikle, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkil sosyo-kültürel değerlerin etkisinde kendilerini daha üst bir konuma yerleştirirken Alman kadınları daha aşağıya çekerler. Evli ve çocuklu kadınların asıl alanının ev olduğuna dair egemen norm sorgulanmazken bu normdan sapanlar da öteki kadınlar olarak addedilir. Eş ve anne olmanın önemini altı çizilirken annelik kutsallaştırılır ve zamanının bir bölümünü ev dışında geçiren Alman kadınlar kutsal anne miti üzerinden eleştirilir. İthal gelinlerin hemen hepsi anneliği idealize ediyor ve Türkiyeli kadınları en iyi, en verici anne ve eş olarak tanımlıyorlar. Kadınlar her ne kadar erkek egemen sistem içinde ikincil konuma itilseler de bir ayaklarıyla sistemin içindeler ve erkeklerce sınırları belirlenmiş ‘ideal kadın’ tanımının dışına itilmemek, belki talep dışı kalmamak için bu tanımın kemikleşip yaygınlaşmasına katkıda bulunuyorlar. Sistem içinde yer alıp bir hiyerarşi oluşturuyorlar ve kendi gruplarından olmayan kadınları erkek egemen bakışa göre yargılıyorlar.

Eşim, ‘14 saat çalışıyorum ben’ diyor. Onlar 10-14 saat çalışıyor ama bizim öyle mi... 7 gün 24 saat annelikten izin alma hakkım var mı benim... Yani ben 7 gün 24 saat anneyim, bu evden sorumluyum. Gecenin yarısı da kalkarım, sabahın köründe de. Ben anneyim. Çok affedersin gecenin ikisinde, üçünde gelir, ‘hadi kalk!’... Haftada bir gün izin hakkı var. Gelir, kafasını koyar, yatar. Benim böyle bir şansım yok. Evin bütün alışverişi, genel temizliği, her şeyinden ben sorumluyum ve elimden geldiğince yerine getirmeye çalışıyorum. Tabii ki yıpratıcı ama insan severek yapıyorsa, evinde mutluyorsa, huzurluyorsa mecburiyet değil, pek yıpratmıyor. Çok şikayetçi değilim, pek fazla koymuyor. Erkekler dayanamıyor, yapamıyorlar. Çocuk ağlıyor, eşim hemen ‘gel!’ diyor. (Gamze)

Beyimin elinden temizlik, yemek gelmez. Kocam bulaşık da yıkamaz. Ona da hak veriyorum. Sabahleyin 5’te kalkıp işe gidiyor, akşam 5’te geliyor. Zaten bitmiş oluyor. (Hatice)

Evde ev işleri tamamiyle bana ait. Eşim ihtiyacım olmadığı müddetçe, ya da ben istemediğim müddetçe yardım etmez. Onun dışında bu kağıt işleri, çocukların doktor randevuları, okul işleri her şeyle ben ilgileniyorum. O bir tek çalışıp para kazanmakla mükellef. (Handan)

Evin tüm işleri benim üstümde. Ama ev içinde daha özgür hissediyorum. Sırtımdaki yükü isteyerek aldığım için pek şikayet etmiyorum ama... Günlük konuşmalarımızda şikayet ederiz, ama severek yapıyorum. Kimse bana, eşim bana ‘yapmak zorundasın’ demediği için gocunmuyorum. Eşim ‘zorundasın’ deseydi, bana yük olarak gelebilirdi. Ama benim çocuklarım sonuçta. O eve para getirmek zorunda, ben de evle ilgileniyorum, parayı harcıyorum. (Yasemin)

Gamze, Hatice, Handan ve Yasemin'in sözlerine kulak verdiğimizde, ev ve bakım işlerinin evin kadını tarafından yapılmasının nasıl da doğallaştırıldığını çok net görüyoruz. Üstelik bu kadınlar ev ve bakım işlerini hayatlarındaki erkekler ve çocukları için yaptıklarını vurgulayarak bu durumdan şikayet etmediklerini özellikle vurguluyorlar. Bir yandan da kadının evde çok büyük bir emek ve zaman harcadığı bu işleri erkeklerin zaten doğaları gereği beceremeyeceklerini ima ediyorlar. 'Eve ekmek getiren erkek' ve 'yuvayı yapan dişi kuş' rollerini sorgulamadan benimseyerek içselleştirmiş görünüyorlar. Bir başka öne çıkan nokta da kadınların yaptıkları bu işlerin sevgi ve şefkatle örtülüp görünmezliğinin iyice artması. Kadınlar hayatlarındaki erkekler ve çocukları için harcadıkları emeği karşılık beklemeden sevgiyle ortaya koyduklarını belirtiyorlar. Kocalar ve çocuklar için harcanan emek bir nevi sevgi ifadesi olduğundan görünmezleşerek ev içindeki sömürü ve ezilme ilişkilerini de flulaştırıyor.

Acar-Savran (2009:91), "görünmeyen emek"i "kadınların özellikle evlilik ilişkisi içinde, ama onun da ötesinde sevgilileri, uzak/yakın erkek akrabaları ile ilişkilerinde harcadıkları, adı konmayan, emek diye düşünülmeyen, karşılıksız emek" olarak kavramsallaştırır. Konuştuğumuz kadınların gündelik deneyimleri ve söylemleri aracılığıyla inşa ettikleri öznellikleri ev içindeki görünmeyen emeklerinin izlerini taşır. 'Anneler yemez yedirir, giyemez giydirir', 'analık hakkı ödenmez' gibi klişeleşmiş sözler konuştuğumuz kadınların cümlelerinde çok net karşılık bulur. Ev içi emek görünmez olduğu kadar, doğallaştırılır ve bu tür söylemler aracılığıyla yüceltilir de.

Ev ve çocuk bakımı işlerinin ithal gelinlerin kendi kimliklerinin inşasında tam merkezde durduğunu görmek oldukça çarpıcı. Kendilerini öteki karşısında konumlandırırken ataerkinin biçtiği rolleri ve kimlikleri, toplumun dayattığı cinsiyetlendirilmiş davranışları ve söylemleri nasıl da benimsemiş oldukları, dolayısıyla ataerkinin gündelik hayat içinde daha da kök salıp yeşermesine nasıl da katkıda buldukları aşikar. Kadınlar kendilerine dayatılan rolleri reddetmek şöye dursun, bu rolleri öğrenerek içselleştiriyorlar.

Kadınlık nasıl erkeklik karşısında konumlandırılabilir bir kimlik olarak karşımıza çıkıyorsa farklı kadınlıklar da birbirleri karşısında konumlandırılabilir. "Erkeklik, egemen bir konum olarak kadınlıktan farklılaşarak kurulurken ve erkekler arasındaki hiyerarşi kadınlığa mesafeye göre (de) belirlenirken, kadınlık, kendini "erkek olmayan" olarak değil, "cahil olmayan", "iffetsiz olmayan", "bedensel olmayan" gibi başka

kadınlardan ayıran farklarla kurar” (Bora, 2010: 47). Norm olan erkeklik olduğu için erkek ‘ben’dir, kadın ise her daim erkeğin ‘öteki’si. Woolf (2010:40), kadınların “yüzyıllardır, erkek görüntüsünü gerçek boyutlarının iki katında gösterebilen enfes bir güce sahip büyülmüş birer ayna görev” ini yerine getirdiklerini söyler. Kadınların bu ‘ayna’ ve ‘büyüteç’ işlevi onların erkeklere göre aşağı konumunu ve erkekler için gerekliliğini açıklar. Kadınlar ise kendilerini erkeklerden farklılıkları üzerinden değil, ama başka kadınlardan farklılaştırarak kuruyorlar. Örneğin, Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınlar kendilerini anlatırken hep başkasıyla karşılaştırmaya giderler. Başkası/ öteki kendilerinden olmayan kadınlardır. Öteki kadınlarla aralarında hem sınıfsal hem de etnik fark vardır. Yekpare bir kadınlıktan söz etmemiz mümkün değil. Yuval-Davis’in (2003:29) de vurguladığı gibi cinsiyet, etnisite ve sınıftan bağımsız değildir, bunlarla birlikte kurulur:

Farklı ontolojik temelleri ve söylemleri olsa da, toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıf kavramları somut toplumsal ilişkiler içinde birbirinin içine geçmiştir ve birbirleri tarafından eklenmektedir. Bunların hiçbirini diğerine ek (*additive*) olarak düşünülemez ve soyut bir şekilde öncelik kazanamaz.

Cinsiyet, etnisite ve sınıf birbiriyle kesişir. Ne var ki Alman kadınların Türkiyeli göçmen kadınlardan farkı sadece etnik ve sınıfsal değil, aynı zamanda kadınlıkla ilgili bir farktır da. İthal gelinler kendilerini Alman kadınlarla kıyaslarlarken ‘daha namuslu’, ‘daha fedakar’, ‘daha becerikli’, ‘daha sadık’, vb. olduklarını öne sürerler. Böylelikle aslında kadının esas yerinin aile ve ev olduğuna ilişkin erkek-egemen ideolojinin tarif ettiği ‘makbul kadın’ tanımınca belirlenen kadınlık görevleri ve değerlerine gönderme yaparlar. Kadın tüm gün evi ve çocukları çekip çevirmekle uğraşır, bu uğurda adeta saçını süpürge ederek fiziksel bir emek harcar. Üstelik bu hizmeti şikayet etmeden sevgiyle yapması beklenir. Başka bir deyişle, devasa bir duygusal emek de ortaya koyar. Gece olduğunda ise Yasemin’in belirttiği gibi başka tür bir kölelik başlar. Fiziksel ve duygusal hizmetin yanı sıra kadının koşulsuz bir cinsel hizmette bulunması beklenir.

Türkiyeli göçmen kadınların hemen hepsi aynı sıkıntıyı yaşıyor. 42 yaşında bir arkadaşım var, Ümran. Aynı şeylere ben de maruz kaldım. Kocasını sapık sapık iç çamaşırları getirmiş. Hadi ben gencim neyse, hadi ben açığım neyse... Kapalı kadın... Bu tangaları giymemiş diye var ya kadını evire çevire dövmüş. Böyle bir sapıklık olabilir mi... Öyle erkekler var burada. Ama Türkiye’de yok mu diyeceksin böyle. Ama bizler burada yalnız olduğumuz için... Bu erkekler de bunun farkında. ‘Bu kadın yapamaz, yol bilmiyor, yordam bilmiyor, kendi ayakları üzerinde duramaz, mecbur beni çekecek’ diye düşünüyorlar. Neden, niçin

bana da aynısını yaptı kocam! Bana da geldi, getirdi değişik değişik çamaşırlar, bana hiç uymayan bir şeyler. Beraber alırsın di mi? Ben senin kölen miyim? (Yasemin)

Konuştuğum kadınlar bu iki tür kölelik halinden özellikle geniş aile içinde yaşadıkları dönemi referans göstererek söz ederler. Ataerkil geniş ailenin belirlediği sınırlar içerisinde elleri kolları bağlıdır. O evlerden çıkmadıkları sürece hep gelin olmak zorundadırlar, kendi evlerinin hanımı olamazlar. Eşleriyle birlikte kendi evlerine çıkıp ‘evlerinin hanımı’ olduktan sonraki dönemden söz ederken ise ev içi rollerine ilişkin algılarının farklılaştığı göze çarpıyor. Böylelikle kendilerini ‘ev hanımı’ olarak tasarlarlar ve ‘ev hanımlığı’ bir ideal olarak öznelliklerinin inşa edilmesinde kilit rol oynar. Ev ve ev işleri ile kadın öznelliğinin arasındaki ilişkiyi çözümlediği çalışmasında Bora (2010) da, evin kadın öznelliğinin inşasında çok temel bir rol üstlendiğini belirtir. Erkeklerin yeri ise ev dışıdır, ev içinde yerleri elbette vardır ama esas itibarıyla evle değil de dışarıyla ilişkilendirilirler. Anlatılarda erkeklerin daha çok işte, kahvede ve ya sokakta oldukları vurgulanıyor. Kadınlar, kendilerinden söz ederken ise yemek pişirme, evi düzenleme ve temizleme, çocuk bakımını üstlenme gibi faaliyetleri nasıl da alınlarının akıyla kotardıklarını anlatıyorlar. Anlatıların temeli ev yaşamı. Konuştuğum kadınlar hayatlarının büyük bölümünü evin içinde yemek pişirerek ve temizlik yaparak geçiriyorlar. Bununla beraber ev sadece ev içi emeği akla getirmez, aynı zamanda kadınların namusuyla da ilişkilendirilir. İthal gelinler, Türkiyeli kadınların Alman kadınlardan yalnızca daha evcimen ve daha temiz olduklarını değil, aynı zamanda daha namuslu, daha ahlaklı ve daha sadık olduklarını da vurgularlar. Bu farklılıklar bir kimliğe ve grup olma haline denk düştüğü için ‘biz’ haline ve ‘öteki’ karşısında bir konumlanışa işaret eder. Bu konumlanış, kadının dışı kuş işlevi üzerinden kurulur ve bir yandan uygun kadın davranışlarının sınırlarını gösteren çizgiler deneyimle ve söylemle somutlaştırılır. Ancak, pek tabii, aslında bu çizgiler en başta erkek egemen sistemce çizilmiştir. Ne yazık ki kadınlar erkek egemen sistemin kadınların omuzlarına yüklediği rolleri ve açmazları sorgulamak yerine kendi gruplarından olmayanlar için kullandıkları farklılaştırıcı ve dışlayıcı bir dille bu sistemin ürettiği değerler üzerinden birbirilerini sorguluyorlar.

3.2.2.2 Etnisite

İthal gelinler kendilerinden söz ederken ‘kadın’ kimliğini öne çıkarıyorlar. Hemen ardından etnik kimlikleri geliyor. Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınlar, büyük ihtimalle sokakla temasları neredeyse yok denecek kadar az olduğu ve zamanlarının çoğunu evde geçirdikleri için etnik kimliklerinden daha çok kadın kimliklerine vurgu yapıyorlar. Ama gene de kendi kadınlıklarını en başta etnik olarak kendilerinden farklı kadınlarla –Alman kadınlarıyla- farklılıkları üzerinden inşa ettikleri rahatlıkla söylenebilir. Kadın olmak, Türk ya da Kürt olmak, her biri ayrı bir hikayede somutlaşarak karşımıza çıkıyor. Her kimlik, bir hikaye aynı zamanda.

Weber’e (1968:389) göre, “Fiziksel görünüş ya da gelenekler, ya da her ikisindeki benzerliklerden veya sömürgeleşme ve göçle ilgili anılardan dolayı ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarını ‘etnik gruplar’ olarak adlandırabiliriz; bununla beraber, nesnel bir kan bağının olup olmamasının bir önemi yoktur”. Bu tanımda ortak köken ve geçmişe dair olan inanç öne çıkıyor. Fiziksel benzerlikler, kültürel özellikler, dil, din ve tarih ortak köken ve geçmiş inancını yaratır. Bunlar, göçmen kadınların anlatılarında da sık sık karşımıza referans noktaları olarak çıkıyor. Etnik kimliğin daha ziyade azınlık statüsündeki gruplarca referans noktası olarak ele alındığı ileri sürülebilir. Görüştüğüm kadınların anlatılarına bakıldığında sıklıkla grup içi benzerlikleri ve gruplar arası farklılıkları abarttıkları, grup içi farklılıkları ve gruplar arası benzerlikleri ise görmezden geldikleri görülüyor. Etnik kimlik kültürel farklılıkla ilişkilendiriliyor.

Alman kadınlarla kendilerini ev ve ev temizliği pratiği üzerinden karşılaştıran ve kendi ev hanımlığı rollerini en başta bu karşılaştırma üzerinden kuran ve anlatan Türkiyeli ithal gelinler, kendi gruplarını iyi olanla özdeşleştirirken yabancıyı kötü olarak lanse ediyorlar. Onlara göre Almanya’nın yabancıları Türkiyeliler değil; Araplar, Afrikalılar ya da Doğu Avrupalılar. Araplardan ya da Doğu Avrupalılardan söz ederken adeta Almanlaşıyorlar. Hiç şüphe yok ki bunda Almanya’daki en büyük azınlık grubuna mensup olmalarının ve Almanya’ya diğerlerinden daha önce göç edip yerleşmelerinin payı büyük. Sınıf etnisiteyle birlikte kuruluyor. Almanya’ya daha önce geldikleri için daha avantajlı bir konumda olan Türkiyeliler, kendilerinden sonra gelen ve sınıfsal olarak da daha aşağı konumda bulunan Doğu Avrupalıları beğenmezler. Bu tavrın arkasında yatan güç meselesi. Tıpkı bir zamanlar Türkiye’de inşaat sektöründe en düşük konumda

çalışan Kürt işçilerin yerini Suriyelilerin alması gibi, Almanya’da da en kötü ve sağlıksız koşullarda çalışan Türkiyeli işçilerin yerini Avrupa Birliğinin kurulmasıyla birlikte artık Almanya’nın en yoksulları olan Doğu Avrupalılar almıştır. Türkiyeli göçmenlerin diğer azınlık grubu mensuplarına göre çok daha girişken olup göçmen mahallelerindeki dükkanların hemen hepsine sahip oldukları, öte yandan diğer azınlık gruplarından göçmenlerin çoğunlukla inşaat ve temizlik sektörlerinde istihdam edildikleri dikkat çekiyor.

Dışarıdan gelenler burayı mahvetti. Bulgarlar, Polonlar, Romanlar...Euro’ya geçişi... Yabancılar... Savaş olan ülkelerden gelenler... Açıldı ya buranın kapıları... Allah o kapıları kapatsın! Affedersiniz, bu konulara girdiğim zaman terbiyemi de, ağızımı da çok bozuyorum. Bizimkiler hala Avrupa Birliği’ne girelim diyorlar ya... Onlar girsinler birbirlerine inşallah! Önceden çok güzeldi gerçekten! (Aysel)

Kendi kültüründeki, kendi dilindeki insanlarla daha rahat oluyorsun. Kreuzberg’de, Neuköln’de sade Türkler yaşamıyor. Başka başka insanlar da yaşıyor. Değişik kültürlerden insanlar var. Maalesef uyuşturucu, çok fazla alkol, çok fazla sorun... Daha fazla Araplar var, Japonlar var. Bir sürü çeşit insan var. Tabii büyük çoğunluk da Türk. Almanlar azınlıkta kalıyor. Biz çocuklarımızın geleceği için her yönden savaşıyoruz. Türkiye gibi değil burası. Bütün gençlerin elinde esrar var. Her köşede alkol alan bir grup vardır. (Handan)

Duvar vardı, farklıydı durumlar o zaman. Her şey değişti duvardan sonra. Daha çok işsizlik büyüdü. Paramızın değeri azaldı, eşim işsiz kaldı. Oralardan gelen işçiler ucuz çalışıyorlardı. Üç Euro’ya falan çalışmaya başladılar. Bulgarlar, Polonyalılar geldi. Düşük ücretle çalışmaya başladılar. (Gökçen)

Türlere karşı ayrımcılık oluyor. ‘Türkler Almanya’yı sömürüyor’ diyorlar. Ama gurbetçileri istememelerinin sebebi var. Sadece Türkler yok burada. 30 tane ülke var. Ruslar var, Polonlar var, Yugoslavlar var, Araplar var. Türkler girişken olduğu için, çalışkan olduğu için pek sevilmiyor. Dükkanlar hep Türklerin elinde. Bu Berlin’de yüzde yetmiş dükkan sahipleri Türk. Geri kalan Arap. Asıl Araplar ortalığı karıştırıyorlar. Pis işlerdeler. Eroin, esrar, kırma dökme şeyleri var. (Özlem)

Bu Almanya Türkler sayesinde ayakta kaldı. Onu da bilmiyorlar. Göçmenler burada daha çok çalışıyor. Alman gençlerinden çalışkan Türk gençleri. Çoğunluğu Alman ve Arap gençler sokakta bira içerler, haşhaş içerler. Türklerde olmuyor. (Gamze)

Türkiyeli göçmenlerin Romanya ve Polonya gibi ülkelerden gelen göçmenlere dönük tepkilerinin başlıca nedeni sınıfsal. Doğu Avrupalı göçmenler kendilerinden daha yoksuldur ve inşaat başta olmak üzere pek çok iş kolunda çok daha ucuza çalıştırılmaları var olan rekabet ortamını Türkiyelilerin aleyhine derinleştirir. Türkiyeli göçmenler, Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlerin ücretlerin düşmesine ve işsiz kalmalarına ya da daha zor iş bulmalarına neden oldukları için onlara karşı düşmanca bir tavıra bürünürler. Bununla beraber, yabancıya karşı olan düşmanlığın ırk ayrımıyla ilgili

olmadığını, daha ziyade yabancı olanın uyuşturucu kullanımı gibi tehlikeli suçlarla ilişkilendirilmesiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi, Araplar, Ruslar ya da Yugoslavlar tekinsizdir; tedirginlik ve korku yaratırlar. Bu korku ve yabancı düşmanlığı hem önyargı ve basmakalıp inanışlara yol açar hem de onlardan beslenir. Yabancıya kaygı verici ve tehlikeli olduğu algısı yaygındır.

Benzer bir düşmanlık kendini ‘modern’ Türk olarak tanımlayan ithal gelinlerin anlatılarında Kürtlere ve ‘modern’ olmayan Türklere karşı ortaya çıkar. Onlara göre Türkiye’den gelen göçmen kadınlar içerisinde ‘Kürtler’, ‘cahil tipler’ ya da ‘başı kapalı’ antimodern unsurlar taşırlar ve bu nedenle Almaya’ya uyum sağlayamazlar.

Türk demeye de bin şahit lazım. Çoğu zaten Kürt, başı kapalı, cahil tipler... Onlarla zaten işimiz olmuyor fazla. Evlerini affedersin, pislik götürür. Bizim evi görüyorsun, gayet temiz. Diğer Türkler saçma sapan, çocukları bağırsız çağırış... Buralarına kadar kapalı. Genelde çoğu Kürt buradakilerin. (Aysel)

Almanlar, ‘Türk’ dediğin zaman duruyorlar. Başı açık Türk olmaz sanıyorlar. Bütün Türklerin başı bağlı değil ki...Başı bağlı olanlar köylüler, Anadolu’dan gelenler, Kürtler. Biz modern Türküz! (Gökçe)

Festivaller, bayramlar oluyor. Bir tane Türk göremezsin. Ben eşimle izliyorum. Ben Türklere sorduğum zaman, ‘Neden festivale gitmiyorsunuz?’ diye, ‘Aaa içen var, sıçan var, iç çamaşırı giymeyen var’, falan filan... İşte bu şekilde. Onlara da saygı duyuyorum. Ama ben uyum sağlıyorum. Bana diyorlar ki, ‘Sen hiç Türklere benzemiyorsun, gayet modern gözüküyorsun’. (Yasemin)

Almanların önyargıları var. ‘Çocuklarınızı dövüyorsunuz, eşlerinizi dövüyorsunuz!’ diyorlar. Kaç kişiden duydum bunu. Ama biz modern bir Türk ailesiyiz. (Yeliz)

Burada da gene karşımıza ‘ev hanımlığı’ ve ya ‘kılık kıyafet’ üzerinden yapılan keskin bir karşılaştırma ve dışlama mekanizması çıkıyor. Türkiyeli göçmen kadınlar arasında kendilerini ‘modern Türk kadını’ olarak tanımlayan bazı gelinler Kürt, köylü, Anadolu’ya da kapalı olduğu gerekçesiyle Almanya’daki Türkiye toplumu içerisindeki kimi kadınları kendilerinden ayırırlar ve söz gelimi beğenmedikleri Kürtlerin işlediği suçların tüm Türklere mal edildiğinden şikayet ederler.

Almanya’da şöyle PKK’cılar tutuyorlar. Pasaportta Türk diye geçiyor ya Kürtler. Kürtler iyi bir şey yaptı mı Kürt oluyor, kötü bir şey yaptı mı Türk oluyor. O hala var. Güzel bir şey yaparsa ‘Kurdische familia’... Arap olsun, Türk olsun... Ama Kürt asıllı kötü bir şey yaparsa Türk oluyor. Çünkü pasaportunda Türk yazıyor. Çünkü biz Osmanlı zamanında Viyana’ya geldik. Neredeyse Berlin’i aldık. Unutmuyorlar bunu. Müslümanız. (Hacer)

Türkiye özleminden ötürü milliyetçiler buradaki gençler. Ben de özliyorum oradan geldiğim için. Bayrak asmak istiyorum, çekiniyorum ama. Ne olur ne olmaz! Türk olduğunu göğsünü gere gere söyleyemiyorsun. Yabancı düşmanlığı var. (Gökçen)

Vakt-i zamanında Türkler Viyana kapılarına dayandığı için böbürlenmiş Hacer ve göğsünü gere gere Türk olduğunu söyleyememekten dem vuran Gökçen Almanya'nın ötekileri olarak görüldükleri için yaşadıkları sıkıntıları paylaşırken, bir yandan da Kürtleri ötekileştirmekten geri durmazlar. Kürtlerin ve Anadolu'nun cahil, pis, kapalı ya da gelenekçi oldukları için Almanya'ya uyum sağlama konusunda problemlerini öne sürerler. Bir yandan Türklerle ilgili kalıplaşmış yargılardan şikayet ederken, öte yandan da Kürtlerle ilgili genelleştirmelere varmaktan çekinmezler. Bu genelleştirmeleri yaparken de kendi betimleme çerçeveleri içinde sıklıkla geçen 'temizlik', 'kötülük' gibi kavramları kullanırlar. Anlatılarda en sık karşımıza çıkan 'temiz' ve 'pis' kategorileri Almanya'daki ithal gelinlerin dünyası hakkında bize önemli ipucu verir. Kendilerini 'temiz' olarak niteleyerek daha üst bir yere koyarken, kendilerinden olmayan kadınları ise 'pis' olarak niteleyerek değersizleştirirler. Ayrımcılık özellikle bu tür bir kategorizasyon üzerinden işler. Çünkü Almanya'da günlerini ev içinde temizlik yaparak hayatın geri kalanından kopuk bir şekilde geçirirler. Bununla beraber, anlatıların tümünü göz önüne aldığımızda Almanya'daki Türkiye toplumu içinde yer alan ithal gelinlerin bir ikisi dışında Türk-Kürt ya da köylü-kentli ayrımını vurgulayıp Türkiye toplumu içindeki farklılıklardan söz eden olmaz. Tam tersine oradaki Türkiye toplumundan yeknesak bir bütünmüşçesine bahsederler.

İthal gelinlerin kendilerinden olamayanlara karşı önyargılara sahip olduğu anlatılarda ayyuka çıkıyor. Görünen o ki kendimizi özdeşleştirdiğimiz gruba karşı olumlu, hoş önyargılar barındırma eğilimine sahipken, diğerlerine karşı olumsuz önyargılar geliştirmeye meyilliyiz. Önyargıların stereotipik bir düşünce tarzının dayandığı sabit ve değişmez kategoriler üzerinden işlediğini görüyoruz. Bu tür bir düşünce tarzı öfkeye ve düşmanlığa yol açıyor. Görüştüğüm kadınlar farklı olanı günah keçisi ilan edip içlerindeki düşmanlığı ve öfkeyi açığa vuruyorlar. Öte yandan Almanya'da dezavantajlı bir etnik grubun üyeleri olarak günah keçisi ilan edilip ayrımcılığa uğramaktan kendilerini kurtaramıyorlar. Sanki ülkede kötü giden ne varsa göçmenlerden biliniyor; topluma huzursuzluk verdikleri ve istenmedikleri – Hacer'in ifadesiyle 'düşük ayarda' oldukları- her fırsatta yüzlerine vuruluyor. Önyargı elbette doğrudan ayrımcılığa yol açmasa da çoğu zaman ayrımcılığın temelini oluşturuyor. Bir

grup, diğer grubun sahip olduğu fırsatlara erişemediğinde –söz gelimi bir kimse Türkiyeli bir göçmen olduğu için iş başvurusu reddedildiğinde ya da bir devlet hizmetinden herkesle eşit bir şekilde yararlanamadığında- ayrımcılık ortaya çıkıyor.

Belediye dairesine gittiğin zaman kimlik istiyorlar. Çıkarıp Türk pasaportunu önlerine koyduğunda sana bakışları insiyatif kullanma anlamında daha farklı oluyor. Ama bir Alman pasaportunu koyduğunda insiyatif kullanma açısından daha farklı davranıyorlar. Anne babalardan aşılana bir yabancı düşmanlığı var. (Yasemin)

Türk olduğunu sürekli hissediyorsun. Her yerde... Doktorda, hastahane, iş yerinde, devlet dairesinde, ne bilim... (Gamze)

Türk olduğun zaman düşük ayardasın. Alman olduğunda büyük ayardasın. Senin dilin olacak, okuman olacak, gelirin olacak Alman vatandaşı olmak için. Bizde hiç bir şey yok. (Hacer)

Din ve etnisite üzerinden tanımlanan bir ‘yabancı’ kavramıyla karşı karşıyayız. ‘Yabancı’ kavramı, en başta Türkiyeli ithal gelinler için Türk ve Müslüman olmayana, Alman toplumu içinse Türk ve Müslüman olana işaret eder. Ama aslen yabancı olarak inşa edilen ve yabancı denildiğinde ilk akla gelen kendi anayurtlarını terk eden göçmenlerdir. Anayurdunu terk ederek ‘yabancı’ haline gelen bir kimse, aynı deneyimi yaşayan diğer kimselerle ortak bir bağ oluşturur. Bu bağ yeni bir yabancılar topluluğunun ilmeğini atar. Almanya’daki yabancılar topluluğunun birer üyesi olan ithal gelinler, adeta hayatlarının neredeyse tamamını geçirdikleri Türk mahallelerinden burunlarının ucunu çıkardıkları anda etnik temelli ayrımcılıkla yüz yüze kalırlar.

Burada da yabancısın sonuçta. Seni tanıyanlar seni biliyor zaten. Ama tanımayanlar... Sanki biz Türkiye’de açlıktan ölüyorduk, yiyecek ekmeğimiz yoktu da o yüzden buradayız, aç karnımızı doyurmaya geldik gibisinden... Şimdi senin geniş yerin var, rahatça oturuyorsun, ama ben gelince hareketlerin biraz kısıtlanmak zorunda, değil mi? Bu saatte Alman görüyor musun? Hepsi evinde, yemek saati. Biz burada, avluda vır vır konuşuyoruz. Rahatsız oluyorlar, bundan çok eminim. Girip çıkıyorlar, bakıyorlar. ‘Bunlar ne konuşuyorlar?’ diyorlar. (Emine)

Rahatsızlık duyuyorlar Türklere, ‘auslander’ (yabancı) diyorlar. Bakışlarından belli. Genelde fazla çocuğa çok tepkililer. Ben bunu çok yaşadım. Şimdi bakıyorlar bana. Ben çocuklarımı alıp çıkıyorum dışarı. ‘Eins, zwei’ (bir, iki) diyor, sayıyor. ‘Niye bu kadar çocuk yaptın?’ , ‘Çocuk parası için yaptın!’ diyor. Genelde çocuklu olanlara, yabancı olanlara kesinlikle ev vermek istemiyorlar. Bazen açıkça söylüyorlar bile, ‘Biz sana ev vermek istemiyoruz!’. Sen yabancı olduğun için, bir de ‘job center’ dan (iş bulma kurumu) düşük para aldığın için güvenemiyorlar. (Yeşim)

Bir kere bu kanalın kenarından gelirken... İki tane insan içmişler. Bir tanesi ne diyor, ‘Gidin Türklere!’, ondan sonra ‘Pis Türklere!’ diyor. Hem korktum, hem nefret ettim o gün buradan. Var ya o gün Almanya’dan nefret ettim. Nereden geldim... Böyle bir şeye maruz kalıyorsun. (Nesrin)

Türkleri istemiyorlar canım ya. Hissediyoruz tabii. İkinci sınıf vatandaş gibiyiz. Mesela bazen burada yürüyüş yaparken bile göz göze geliyoruz ya bazı Almanlarla... Adam resmen istemediğini belli ediyor bakışlarıyla. Çok üzülüyorum, cevap veremiyorum,

ama çok içleniyorum. O anda terk etmek istiyorum. Yani o eziklik var. (Ayşe)

O kadar da tahsil yapan Türk var ki... Mesela bizim burada Türk doktorlarımız var, bütün şeylerimiz var. Ona rağmen diyorlar ki, 'Türkler burada ne yaptı ki!', 'Sadece sebzeçilik yapıyorlar'. Sadece diyorlar ki, 'Türkler burada hiç bir şey yapmamış', 'Türkler sadece sebzedden ve meyveden anlıyor'. Almanlara göre öyle. (Handan)

Görüştüğüm kadınlar sokakta dışlanmaya ve yabancı düşmanlığına maruz kalıyorlar. Bir kimlik olarak Türklük sokakta sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla karşılaşılır. Almanya ile ilgili bambaşka hayallere sahip olan ama geldikleri anda ekonomik sıkıntılar, geniş aile içinde yaşamının getirdiği güçlükler ve baskılar, dil bilmeme gibi sorunlar yumağının tam ortasına düştükleri için sosyalizasyonu kesintiye uğrayan ve adaptasyon sorunu yaşayan ithal gelinler tüm bunlara ek olarak yaşadıkları bu travmatik deneyimlerle ve hissettikleri güvensizlikle baş etmek zorunda. Temel güvenlik hissinden yoksun oldukları için adeta açta açıkta hissederek. Öyle bir ruh hali ve tedirginlik...

İthal gelinlerin içinde yer aldığı yabancılar topluluğunun mayasını tutan şey sosyo-kültürel bağlar. Bununla beraber ortak bir kökene ve tarihe referans verdikleri noktada etnik bağların ne kadar belirleyici olduğu gün yüzüne çıkıyor. Berlin içinde farklı ülkelerden göçmenleri barındıran çok kültürlü bir metropol. İlk bakışta göçmenlere kucak açmış bir şehir izlenimi verse de gerçek hayatta farklı uluslardan insanların kaynaştığından, etnik-kültürel farkların bir potada eridiğinden söz edemeyiz. Hatta tam tersine yeni geldikleri ülkede göçmenlerin etnik-kültürel farklılıklarına daha da çok sarılmış oldukları ve kendilerine bir seçim hakkı verilse hiç düşünmeden kendi etnik gruplarını tercih edecekleri aşikar. Örneğin, ithal gelinlere Alman vatandaşlığı için başvurup başvurmadıklarını sorduğumda pek çoğu vatandaşlık için başvuruda bulunmadığını, dahası başvuru yapmayı da düşünmediğini söylüyor. Hatta bunun 'dinimizde haneye tecavüz' olarak nitelendirilebileceğini ve Alman vatandaşlığı da alsalar 'kara kafa' oldukları sürece ikinci sınıf olarak görülmeye devam edeceklerini hararetle savunuyorlar. Vatandaşlık mevzusunu 'Türkiye'ye bağlılık' üzerinden tartışıyorlar ve bu bahaneyle anavatanlarına olan bağlılıklarını da dile getiriyorlar.

Alman vatandaşlığı almadım. Hiç öyle bir şeye ihtiyaç duymadım. Türk vatandaşım ben.
(Derya)

Kocam Alman vatandaşı değil. Soruları yanıtlayamadı. Gelmişini, geçmişini... 2000 yılından sonra doğanlar direk Alman vatandaşı oluyor. Kocam istemedi. 'Bu bizim dinimizde haneye tecavüz' dedi. Sordun mu, çocuğumu Alman vatandaşı yapıyorsun! Anne, baba Alman değil. 18 yaşında kendisi karar veriyor. Alman vatandaşı da olsan yine de kara kafasın. Bu kimliğe güvenme, sen yine de yabancısın!' diyorlar. Devlet dairelerinde değil de... Çok sinirlenmiş bir Alman bunu söyleyebiliyor. (Hacer)

Alman vatandaşlığı istemiyorum geldiğim ilk zamandan beri. Benim için Alman vatandaşlığının bir önemi yok. Ben Türk vatandaşım. Hiç öyle bir hevesim olmadı. Mutlaka fark yaratıyordur. Ama sonuçta kimlik değil bence insanı anlatan. Alman vatandaşı olan pek çok Türk asıllı var. Onlar da sorun yaşıyordur. (Yeliz)

Vatandaşlık istemiyorum. Türk vatandaşı olmayı tercih ediyorum. Ben Türkiye'ye bağlı olduğum için düşünmüyorum. (Özlem)

Yurttaşlık için başvurmadım. Çünkü burada 10 yıl çalışmam gerekiyormuş. Almanca biliyor olmam gerekiyormuş. Sınava girmem gerekiyormuş. Ama Alman vatandaşlığını istemezdim zaten. Çünkü ben buraya ait değilim. Sana yemin ederim Elif, öyle bir soru sordun ki tam yani böyle yüreğime bastın. Yemin ederim ki her gün memleket hayaliyle yaşıyorum. (Yasemin)

Öyle görünüyor ki ithal gelinlerin Alman vatandaşlığı için başvurmayı düşünmemelerinin nedenleri prosedürün zorlayıcı olması, ne olursa olsun maruz kaldıkları ayrımcılığın devam edeceğine inanmaları ve kendilerini Türkiye'den başka bir ülkeye ait ve bağlı hissetmedikleri için her koşulda Türk vatandaşlığını sürdürmeye devam etmek istemeleri.

Vatandaşlık genellikle politik ve coğrafi bir topluluğun bir parçası olmak şeklinde tanımlanır. Çoğu zaman bir ülke olan bu politik ve coğrafi topluluğa vatandaşlık bağı ile bağlanan insanlar bu sayede yasal statü, haklar, siyasal katılım, aidiyet hissi gibi ayrıcalıklar elde ederler. Bu yönüyle vatandaşlık kavramı ev sahibi toplumun göçmenleri ne kadar içine alıp almadığını anlamamıza imkan verir. Hammar (1989:85), vatandaşlığın bir 'ulus üyeliği' anlamına geldiğinde toplumsal ve kültürel boyutları olduğunu; ama aynı zamanda da 'kimliğin dışavurumu' olduğu hesaba katılırsa psikolojik bir anlam da içerdiğini belirtir. Diğer taraftan, vatandaşlığın haklar, üyelik ve etkinlik olmak üzere üç temel boyutu olduğu aşikar. Bu çerçevede vatandaşlık, politik ve kültürel bir topluluğa ya da bir ulusa üyelikten ziyade yasal statüye ve devletle birey arasındaki ilişkilere işaret eder. Bu çalışmaya katılan kadınlarca ise vatandaşlık kavramı 'aidiyet' ve 'bağlılık' boyutuyla ele alınıyor. Hiç kuşkusuz vatandaşlığın göçmenler açısından ne anlama geldiği başlı başına bir araştırma konusu olarak ele alınıp detaylıca incelenmeyi de hak ediyor.

Vatandaşlığın temel bileşenlerinden birinin ‘üyelik’ olduğunu vurgulayan Brubaker’e (1994: 21) göre, modern çağ vatandaşlığı kapsayıcıdır, çünkü yalnızca yabancıları, yani başka devletlere üye olanları dışlar. Ona göre “modern devlet basitçe belirli bir ülkeye ait bir örgüt değil; fakat bir üyeler topluluğu, vatandaşlar birliğidir”. O halde bir devlet üyeliği anlamına gelen modern zamanlar vatandaşlığı kendi üyeleri ve diğerleri, başka bir deyişle vatandaşları ve yabancılar arasında fark gözettiği için aslında dışlayıcıdır. Bu dışlayıcılık unsuru çalışmaya katılan kadınların anlatılarında öne çıkıyor. Kymlicka ve Norman (1994: 369) vatandaşlığın en önemli boyutlarından birinin ‘kimlik’ olduğunu ileri sürerken vatandaşlığın bir kimsenin politik bir topluluğa üyeliğinin ifadesi olduğunu belirtir. Öyleyse vatandaşlık bir statüden, belirli haklara ve yükümlülüklerle sahip olmaktan çok daha fazlası. Bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olan bireylerin farklı kimlikleri vardır. Kymlicka ve Norman (1994:370) görmezden gelindikleri için siyahların, kadınların, gey ve lezbiyenlerin kendilerini vatandaşı oldukları politik topluluğun bir üyesi olarak ifade edemeyeceklerini öne sürer; onlar dışarıdakilerdir, “yalnızca sosyo-ekonomik statülerinden dolayı değil, ama aynı zamanda sosyokültürel kimliklerinden – ‘fark’larından ötürü”. İthal gelinler de kendilerini ‘dışarıdakiler’ olarak algırlar. Onlar Almanların arasındaki Türklerdir, Almanya’nın ‘kara kafa’larıdır. Büyük olasılıkla Türkiye’de yaşarken kendilerini ‘Türk’ kimliğiyle ifade etmeseler de, Almanya’ya geldiklerinde bu kimlikleri öne çıkar. Kısacası, vatandaşlık dediğimizde aslında bir ulusa tabiiyetten ya da toplumdaki hakim kültürel gruba üye olmaktan söz ediyoruz. İthal gelinler hem başka bir ulusa –Türkiye’ye- bağlılıklarını öne sürerek hem de vatandaşlık alsalar da Alman olmadıkları –yani hakim kültürel gruba ait olmadıkları için eskisi gibi toplumun ötekileri olarak dışlanıp ikinci sınıf görüleceklerine inandıklarını vurgulayarak neden vatandaşlık başvurusu yapmayı düşünmediklerini açıklıyorlar.

3.2.2.3 Dil Becerisi ve Kullanımı

İthal gelinlerin ilk bakışta göze çarpan ortak özellikleri dil bilmeme ve eğitim düzeyi düşüklüğü. Almanca öğrenmek pek çoğunun içinde kalan bir ukte. Hemen hepsi dil bilmedikleri için çok ezildiklerini vurguluyor ve en çok bu yüzden ayrımcılığa

uğradıklarını belirtiyorlar. Dil bilmemek anlatılarda yaşanan en büyük problem olarak sıklıkla karşımıza çıkıyor.

Dil bilmemek beni çok eziyor, çok eziyor. Keşke Türk televizyonları olmasaydı, gazeteleri olmasaydı... Keşke Türk marketleri olmasaydı... Keşke olmasaydı onlar... Alman gazetesi okumuyorum bir gün. Bir gün Alman televizyonu izlemiyorum. İstedim gazete okuyayım, en azından televizyonu açayım. Çünkü çok söyleyen oldu. Biz burada yaşıyoruz, onların kanunlarını bilelim. Yok olmuyor. Kursu da gittim. Şuradan giriyor, buradan çıkıyor. Artık gelmişim 60 yaşına. Çok eziliyorum bu konuda. (Aysel)

Hiç bir hakkını savunamıyorsun, derdini anlatamıyorsun. O kadar zor ki... Gerçekten bir şeyleri söylemek istiyorsun ve söyleyemiyorsun. Dilsiz gibisin. (Emine)

Türkiye’de rahatım ben. En azından orada bir belediyeye gitsen kendi dilinde rahatça konuşuyorsun. O korku yok yani... Burada herhangi bir şey olduğu zaman bilmiyorsun. Körsün yani... Kör bir insan ne kadar bir şey yapabilir ki... (Sevgi)

Dil bilmemek yüzünden kendimi dağdan inme, cahil, aptal bir köle gibi hissettiğim çok oldu. (Handan)

Dil bilmemek Berlin’deki göçmen kadınların toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunların başlıca nedeni. Dilde zorluklarla karşılaşmak toplumsal hayattan geri çekilmelerine yol açıyor.

Böyle daha sessizleşiyorsun. Cesaret edemiyorsun. Türkiye’de o kadar modernsin, kendini aşmışsın, her şeyinden sen sorumlusun. Ama buraya geliyorsun, kendi başına bir şey yapamıyorsun. Aman birisi sana bir şey diyecek, başın belaya girecek diye korkuyorsun. Birisi bir şey dese, nasıl cevap vereceksin ki... Onun paniğini yaşıyorsun, korkuyorsun. Hep böyle korku içindesin, tetiktesin. Başına bir şey gelse, nasıl cevap vereceksin, ne yapacaksın? Öylesin yani... Çok zor bir durum, çok zor... Cevap veremeyince sessizleşiyorsun. Karşıdaki seni görüyor, ama konuşamıyorsun, cevap veremiyorsun. Karşıdaki daha farklı düşünüyor senin hakkında. Seni ezmeye çalışıyor, kendine güvenin olmadığını düşünüyor. Almanca bilsem konuşurum. Almanca bilmemek insanı daha çok agresifleştiriyor. Cevap veremediğin için sorunun karşısında daha çok sinirleniyorsun, kendini yiyip bitiriyorsun. Mesela yabancı bir yerdesin, yapamıyorsun, anlayamıyorsun. Sana da olmuştur, bir yerde sen de göçmen oldun. Bizleri anlayabilecek durumdasın. (Yeşim)

Dil çok büyük bir problem. Dille aşılabilecek bir duyguyu yansıtamıyorum. Ne kadar dili öğrensem de Türkçede olduğu gibi Almancada sempatik olamıyorum. Söyleyeceğimi direk söylüyorum. Mesela böyle kıyıda çevirip arkadan gönder falan yok. O duyguyu katamıyorum. O yüzden Türkçedeki gibi rahat da değilim. En büyük eksikliğim dil problemi burada benim için. (Yasemin)

Bir gün eşimle kadın doğum uzmanından randevu aldık. Ama eşim çalıştığı için yalnız gitmek zorunda kaldım. Kadın bana sorular sordu, anlamadım. Eşime telefon ettim. ‘Anlamıyorum!’ dedim, ‘Yardımcı olur musun?’. Telefonu kapattım. İkinci bir soru sordu. Tekrar eşimi arayacaktım, beni engelledi. ‘Çıkarken de kapıyı kapat!’ dedi. Bir tek ‘kapıyı kapat’ demesini anladım. Orada kendimi çok aşağılanmış hissettim. Konuşabilirsin, ama konuşamıyorsun. Neler dediğini tahmin etmeye çalışıyorum. Çok kötü hissettim kendimi. (Gamze)

Kadınlar, dil bilmedikleri için kendilerini ne kadar aşağılanmış hissettiklerini vurgulamak için ‘dağdan inme’, ‘dilsiz’, ‘kör’, ‘cahil’, ‘aptal’ ve benzeri kelimeler kullanıyorlar. Evlenip tanımadıkları ailelere gelin gelen bu kadınlar, genç ve yabancı konumları nedeniyle ev içinde hiyerarşinin en altına itiliyorlar. Diğer taraftan, ev dışında da yabancı olmanın, ama en temelde de dil bilmemenin getirdiği zorluklar yabancılaşma hissini daha da arttırıp pekiştiriyor. Sokakla ve tanıdık olmayanla karşılaşma anlarında adeta dilsizleşip sessizliğe gömülüyorlar. Bu karşılaşma anlarında göçmenlik ve yabancı olma halinin yanı sıra dil bilmeme üzerinden ayrımcılığa, hatta ırkçılığa varan bir dışlama mekanizmasının işlediğini görüyoruz. Bu karşılaşmalar gündelik hayatın içinde öngörülemez ve kontrol edilemez olduğu için göçmen kadınlar hemen her an ‘korku’ içinde ve ‘tetik’te oldukları bir şehir deneyimi yaşarlar. Bu bireysel korku onları dilsizleştirip sessizleştirir, dilsizleşmek ise ihtiyacın karşılanmasını engellediği için kimi zaman öfkelenendirir.

Yani hareketleri olsun, şeyleri olsun... Almanlar aksi, biz Türklere uymuyor. Nasıl anlatsam, biz her şeyi göz ardı alabiliyoruz, ama onlar alamıyor. Mesela ben geldim buraya, ilk zamanlarda ‘Niye almanca bilmeden geldin?’ çok dediler. Mağazaya falan gittiğimde, bir şey sorduğumda, sormadığımda ‘Almanca bilmiyor musun?’, ‘Niye öğrenmeden geliyorsun?’ diyorlardı Almanlar. Dışlayanlar oluyordu. (Derya)

Çok hassas olduğum bir nokta. Baş edemiyorum dil konusuyla. Almanlar diyor ki ‘Mecbursun Almanca öğrenmeye!’. Ben o eksikliği yaşıyorum, o eksikliği de suratıma vuran birileri çıkıyor. Almanya’dayım, dili konuşamıyorum ve böyle bir problem benim yüzüme vuruluyor. Bir kez bir adam derdimi anlatmaya çalışırken gülmeye başladı ve bana mesela ‘Ich bin Berlin’, ‘Ben Berlin’im! Ben Berlinliyim!’ dedi. Dünyam başıma yıkıldı. Napalım sen Berlinliysen, ırkçı bir tavır bu. Zaman zaman arkadaşlarım da yaşıyor, bir şekilde bu karşına çıkıyor. (Yasemin)

Almanca iyi değil. İletişim kurmayı istedim, ama soğuklar, sertler Almanlar. Mesela çok ezildim toplum açısından da, aile açısından da. Ezile ezile bu hale geldim. Mesela Almanlar Almanca bilmediğim için dışlıyorlardı. Bağırıyor, çağırıyorlardı. Sert konuşuyorlardı. Mesela devlet dairesine gittiğim zaman sert davranıyorlardı. (Hatice)

Biraz önce otobüs durağında beklerken Almanın biri geldi. Çarptı, bağırды. Ahh bir dil bileydim! Vurdu, geçti. Ahh dil bileydim de ben de orada onu bir güzel... (Yeşim)

Dil bilmemek kadınları kırılğanlaştırdığı ve savunmasızlaştırdığı için kolaylıkla şiddetin hedefi haline getiriyor. Dil bilmemekten kaynaklı etrafta neler olup bittiğini tam takip edemedikleri için sürekli bir tedirginlik hali ve bazen de suçluluk ve kızgınlık duyguları içindeler. Dil bilmemek korkuyu ve öfkeyi arttıran bir faktör.

Dışarıda Almanca bilmemek yüzünden bayağı zorluklar yaşadık. Dışlanıyor Türkler, resmen dışlanılıyor. Mesela Almanca kursuna gidiyordum. Öğretmenin resmen Türkleri aşağıladığını görüyordum. ‘Siz devletten yardım alıyorsunuz. Mecbursunuz buraya gelmeye!’ diyordu. Hani bir gün gitmesen de ‘Mecbursunuz!’ diyor, dışlıyordu. (Emine)

Bir gün barbekü yapıyorum. Kömürde yasak, ama elektrikli yapmaya hakkım var. Komşum geldi, ‘Sen burada grill (mangal) yapamazsın! Yasak!’ dedi. ‘Hayır!’ dedim, ‘Yasak değil!’. Suratına kapattım. O tepkiyi beklemeyince kapımı tekmeledi. Adama , ‘Ne oluyor?’ dedim Almanca. Kaçtı. Ev bürosunu aradım. Şikayet edecektim, ama edemedim. Yeterli dillim olsaydı yapacaktım. Dilim yok, anlatamıyorum çünkü. Çocuklarım şahit ama. Kendimi ifade edemediğim için dedim, ‘Allahından bul!’. Okudum, üfledim biraz. (Gamze)

Ayrımcılık olmuyor ama dil bilmemek yönünde oluyor. Bir kere hastahanedeydim. Normalde dolmetscher (tercüman) getiriyorlar, dil bilmeyip az süreli burada kalanlara. Türkçesi tercüman oluyor, değil mi? Demin çıkaramadım. 14 yıl burdayım diye tercüman getirmediler. Ayy dil bilmediğim için 2000 yılında 6 saat bir sandalyenin üzerinde oturmak zorunda kaldım, ayağım kırık halde röntgen çekilmek için. Ben de Almanca bilmiyorum, burada kaç saat bekliyorum diyemiyorum. Ayağım kırık. Gelip geçenler beni fark etti. ‘14 sene buradasın, niye Almanca öğrenemedin?’ diye tercüman vermediler. Doktora gittiğim zaman doktorun ne dediğini anlıyorum. Ama sen kelimeyi yanlış kullanırsın diye cevap veremiyorsun. (Hacer)

Bir gün çocuklarla yürüyoruz. Daldım, bisiklet yolundan yürüyorum. Bisiklet yolu ayrı, yaya yolu ayrı. Bisiklet yolundan gidemezsin. Karşıdan bir Alman geliyor, bisikletli. Korna çal, değil mi? Ben çekilirim yoldan. Ama bu bastı küfürü. Almanca küfürler ediyorum. Anlıyorum ama cevap veremiyorum. İçim içimi yedi. Ben normalde çok tepki gösteren biriyim. Direk cevabımı veririm küfürlü olarak, o derece... ‘Allahım!’ dedim, ‘Yarabbim!’...Bu dil bilmemek ne kadar kötü... Cevap veremiyorsun. İtsen, bisikletten düşse sen suçlu olacaksın. (Derya)

Evde başlayan, ama sokaktaki karşılaşmalarla katmerleşen yabancılaşma hissi, bir yandan kadınların omuzlarına karabasan gibi çöküp onları ruhsal olarak yıpratırken, öte yandan da kocalarına daha da bağımlı hale getirir. Dış dünyanın içine dalıp işlevsel olabilmek için gerekli kaynaklara sahip değilllerdir. Kendilerini yetersiz hissederler. Bu yetersizlik hissi ve yarattığı düşük öz saygı bağımlılığın ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkıyor. Evlilik göçü sonrası kadınlar için sokakta tek başına –kocaları olmaksızın- var olmanın zorluğu onları dış ortamdan uzaklaşmaya, hatta toplumsal cinsiyet rol kalıplarına uygun olarak ‘ev kadını’ rolüne daha da yapışıp eve kapanmaya kadar götürür. Kocalarıyla olan ilişkilerinde daha aşağı bir konumda olmayı kabul ederler, hatta bu bağımlı rolde sıkışıp kalırlar. Bu sıkışmışlığı ve bağımlılığı ‘Almanca bilsem ben beyimden boşanmıştım’ diyerek özetler Sevgi. Söz konusu kısırılmışlığın kökeninde dil bilmemenin yol açtığı çaresizlik hissi yatar.

En büyük ezikliği bence buradaki kadınların dil bilmemeleri. Çünkü bir şekilde kocaya bağımlı kalıyorlar kendilerini ifade edemedikleri için. Bir doktora gidecek diyelim ki nasıl anlatacak derdini... Evde kavga oldu diyelim, nereye başvuracak... Haklarını bilmemek... Burada yaşayan toplumun büyük eziklik şeyi dil bilmemeleri. Dil bilmedikleri için kendileri ezik duruyorlar. (Hatice)

Buradaki erkekler tüm günü kafede geçiriyorlar. Adam burada sabah 8’de işe gidiyor, 6 saat çalışıyor, sonra kahveye gidiyor. Kendine zaman ayırıyor. Çalışan ya da çalışmayan... Çalışmayan zaten çalışmıyor, yıpranmıyor. Burada ağırlık kadınların üzerinde, evde baskı var. İşte kadınlar gelsin, gözünü açsın, gitsin kursa, bir şeyler yapsın. Kendi işlerini yapamadığı için erkekler onları ikinci şeyde tutuyor. Evde otur, çocuk bak, yemek yap, ütü yap. Çünkü kadın kendini geliştirmiyor, gözünü açmıyor, görmek istemiyor. Açıkçası kolayına geliyor, ‘Amaaan!’ diyor, ‘Ben niye uğraşayım ki... Benim dilim yok, adamın dili var’. Adam uğraşıyor, adam gidiyor kağıt işine. (Sebahat)

Göçmen kadınlar için ev kadınlama süreci adeta tökezleyeceğini bile bile bir yola girmek gibi. Kadınlar öğrenilmiş bir çaresizlikle bir kısır döngünün içinde debelenip dururlar. Dil bilmedikleri için maruz kaldıkları aşağılanma, sosyal hayattan dışlanma ve utanma duygusu onları ev ve ev içi rollerin içine hapseder, ama koca ve kayınvalide engelini aşır bir dil kursuna yazıldıklarında da ev içinde yüklendikleri roller ve sorumluluklar, en başta da çocuk bakımı kurstan verim alamamalarına, hatta kursu yarım bırakmalarına yol açar.

Kurslara gitmeye çalışıyorum ama pek verimli olmuyor. Esas sorunum 2.5 yıl, 3 yıl sonra çocuğum doğunca başladı. O zaman ara vermek zorunda kaldım. Çünkü o zaman evde oturmaya başladım. Kızıma bakacak kimsen yoktu. (Yeşim)

İş yerinde öyle ağır konuşuyorlardı ki... ‘Neden burada yaşıyorsun?’, ‘Almanca bileceksin!’... Firmanın şefleri diyordu. O kadar ağırıma gidiyordu ki... O lafi gerçekten çok duydum. Orada kendimden çok utandım, öğrendim. Gerçekten ama ilk önce öğrenmediğim için... Sonra zaten kafa çok doluyor. Meister, ustabaşı, neyse o karın ağrısı, ‘Neden Almanca öğrenmedin?’ dediği zaman Almanca kursuna yazıldım. Kızım 4, oğlum 6 yaşında. Sabah 5.30’da kalkıyorsun, çocuklara, kocana kahvaltı hazırlıyorsun, sobayı yakıyorsun. Benim beyim de ‘erkekler iş yapmaz’cinsindendi. Hiç bir iş yapmazdı. Kursu gittim ama yarım bıraktım çünkü akşama kadar kafa dolmuş. Sabahın 5’inde kalkıyorsun. Eve dönünce iki saat var. Yemek mi, alışveriş mi, çocuk mu...Kursu gidiyorsun, zaten kafa dolmuş, hiç bir şey girmiyor aklıma. Hep yarım kaldı kurslar...(Aysel)

Zor gidiyorsun kursa. Ama eve gelince çantayı kapıya asıyorum. Geliyorum, evi topluyorsun, yemek yapıyorsun. Çocukları gidip alıyoruz, alışveriş yapıyoruz. Yemek yapıyorsun, topluyorsun. Ders çalışmaya vakit kalmıyor. (Hatice)

Kadınların gelinlikten göçmenliğe uzanan öykülerinde ne denli özgürleştikleri ve güçlendikleri bu araştırmanın temel sorularından biri. Tüm bu saydığımız engelleri aşır dil öğrenmekte ısrar ettiklerinde kadınlar bir kuş kadar hafif ve özgür olduklarını duyumsayabiliyorlar. Dil öğrenme, göçmen kadının kendini özgürleştirici ve güçlendirici adımlar atma sürecini hızlandıran en önemli belirleyicilerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Dil öğrenmek, göçmen kadının iş bulup çalışarak ekonomik bağımsızlığını

kazanmasına ve topluma etkin olarak katılmasına yol açıyor. Kadınların toplum içinde kendilerini ifade edebilmeleri ve ekonomik güçlerini kocaları olmaksızın kazanmaları kendilerini daha özgür ve güçlü olarak algılamalarına neden oluyor. Öyle ki dil öğrendikten sonra neredeyse ‘Almanya’da doğup büyümüş’ gibi rahat hissedebiliyorlar. Dil öğrendikten sonra bağımsızlığa doğru adım atarlar ve dış dünyayı keşfetmek için ihtiyaç duydukları özgürlüğe kavuşurlar. Artık kendi başlarına başarabilme becerilerine güvenirlir. Onlara göre Almanca bilen bir göçmen kadının yapamayacağı şey yok; yolları aşar, dağları bile devirir. Dil bilmek pek çok kapının anahtarı.

Benim tek farkım... Çalıştım, kendi birikimim var, biraz dil öğrendim, kendi haklarımı biliyorum. Ben şimdi gidip bir Almanla kendi haklarımı tartışabilirim. Almanca bilirim az ya da çok. Onlar gibi tabii ki konuşamam ama Alman bakıyor, bu haklarının bilincinde. O zaman senin üzerine gelmiyor. Ama dil bilmediğin zaman, haklarını bilmediğin zaman mesela iş yerinde en kötü yerlerde sen çalıştırılıyorsun. (Sevgi)

Bizim en büyük problemimiz çevremde de gözlemlediğim kadarıyla dil problemi. Dil bildikten sonra, Almancayı bildikten sonra her şeyin kapısını açabilirsin. (Yeşim)

Belki biraz şanslıydım. Buraya alışmak kolay oldu benim için. Belki gelir gelmez dil sorununu ortadan kaldırdığım için kendimi burada doğup büyümüş gibi hissediyorum. (Yasemin)

Şimdi ben hastahane çalışıyordum temizlik işinde, kendimi ifade edemediğim için. Çünkü ben iyi dil bilmiyorum. Ya ne zor iş varsa onu bana veriyorlar. Çünkü itiraz edemiyorum, dil bilmiyorum ya... Ya ne diyorlarsa ‘He!’ diyorum. Ama dil bilenler kendilerine bir yer ayarlamışlar. Ama ben dil bilmediğim için hep zorluk çektim. Gene de çalıştım. Bir kadının mesleği olursa, bir kadının dili olursa, bir kadın kendini ifade edebilirse o erkek de o kadını ezemez. (Ayşe)

Göçmen kadınlar dil kurslarına gitmeye başladıkları andan itibaren yaşadıkları pek çok zorluğu aşmaya başladılar. Dil bilmek yaşadıkları topluma karşı duydukları derin yabancılaşmayı azaltır ve özgüveni artırır.

O kadar güvensizdim ki...Almanca’da B1’i bitirdim, B2’ye başlamak istiyorum. Güven problemimi böyle aşmaya çalışıyorum. Alman bir şefle bağlantı sağlayıp kendim görüşebildim ve iş görüşmesi pozitif geçti. Anlattım yaptıklarımı. Orada bir güven kazandım aslında. Ama hala ‘ya olmazsa’ duygusu vardı. Bir yanlış yaptın mı aslında halledebiliyorsun. Her yaptığım işten sonra bunu söylüyorum kendime. İstanbul’da hiç yapmadığım bir şey... Heyecanla anlatıyorum eşime, arkadaşlarıma. Doktora gittiğim zaman bile doktor, ‘Süper anlıyorsun, konuşuyorsun, anlaşabiliyoruz’ dediğinde acayip mutlu bir şekilde ayrılıyorum. Ama sanırım B2’yi bitirip C1’e geçtikten sonra güven sorununun tamamen aşabilirim, yeter ki ona şevkim olsun! (Handan)

Benim tek sorunum Almanca. Kreuzberg dışına fazla çıkmıyorum. Hastanede olsanız, çocuk ağlasa derdinizi anlatamıyorsunuz. O zaman sizi suçluyor doktor, ne anladıysa ona göre tedavi ediyor. Anlatamadığınız için sizinle ilgilenme şansı olmuyor. İkinci çocuğumda kursa gitmişim, rahatlıkla anlatıyordum derdimi. Dil öğrenmek insanın özgüvenini etkiliyor. Kursa gittiğiniz zaman insanlarla diyalogunuz oluyor. Bir Almanla rahat konuşabiliyorsunuz. Bilmediğiniz zaman konuşmaya bile çekiniyorsunuz, konuşmaya cesaretiniz yok. Ben tekrar doktora gittiğimde doktor benimle gurur duymuştu. 'Bak!' dedi, 'Ne güzel konuşuyorsun, anlıyorsun!'. Sevindi, başka hastalara yardım ettirdi. Dil öğrenmek, çalışmak, para kazanmak özgüveninize özgüven katıyor. Almanca öğrenince topluma katılıyorsunuz (Özlem)

İthal gelinler, Almanya'nın son yıllarda evlilik ve aile birleşimi yoluyla göç etmek isteyen göçmenler için şart koştuğu zorunlu Almanca kursu ve testini olumlu bulduklarını ve yeni gelen kuşakların eski kuşaklara göre dile daha hakim oldukları için daha şanslı olduklarını da sözlerine ekliyorlar.

Neye pişmanım, biliyor musun? Geldiğimizde bizi mecbur etselerdi. Şimdi gençleri ediyorlar. Almanca bilerek gelecek ve burada devam edecektik. Bizleri kimse mecbur etmedi. (Aysel)

Şu mecburi kurs çok iyi oldu bence. Üç sene oldu. Keşke başta olsaydı. Almanca yoksa polis oturum vermiyor ya... Mesela kardeşimin karısı biraz öğrenip geldi. Özgüveni oluyor, biz onun yanında konuştuğumuzda anlıyor. (Sebahat)

İlk kuşakta olmuş da... Şimdiki kuşaklarda ezilme, ayrımcılık çok olmuyor gibi geliyor bana. Şimdiki kuşaklar dil biliyor, kendini ifade edebiliyor. Dil bilmek önemli. Dil bilince güçlü oluyorsun. (Nesrin)

Dil zorunluluğu getiren söz konusu yasadan bağımsız olarak binbir zorlukla dil öğrenmeye çalışan farklı kuşaklardan kadınların emekleri elbette çok kıymetli. Buemek kadınların bağımsızlaşma sürecini derinden etkiler ve hızlandırır. Bununla beraber, aile ilişkileri ve ev içi roller her zaman erkeklerin lehine işlediği ve erkekler ev dışında daha çok zaman geçirdikleri için ithal damatların dil öğrenme şansı gelinlere göre pek tabii ki daha yüksek. Buna rağmen, kadınların erkeklere oranla alıştıklarından tümüyle farklı bir çevreye daha kolay uyum sağladıkları ve daha büyük değişimler geçirdikleri rahatlıkla söylenebilir. Kadınların yeni değer ve kuralları daha kolay benimsemeleri, değişime daha açık olmaları yer yer aile içi dengeleri ve kocanın ev içindeki konumunu da sarsar.

Dil öğrenme konusunda erkekler daha şanslı. Çünkü sadece işe gidip geliyorlar, başka bir şey yapmıyorlar. Evin sorumluluğunu alan, çekip çeviren kadın. Mesela ben okuldan geldiğim zaman ders çalışmıyordum, ev işleri oluyordu. Bir de kaynana, kaynıpeder oluyordu. Ama erkek öyle değil tabii. Erkekler için de zordur buraya gelmek... İlk geldiğinde kadın çalışıyor, kadın para veriyor, kadın getiriyor onu buraya. İlk sene çalışmaz, kimse almaz onu iş yerine Almanca yönünden. Türk erkekleri, belki bilirsin,

daha maçolar. Kadınlar çalışıyor, ben nasıl otururum diye huzursuz oluyorlar. Çoğu da geri dönüyor. Kadınlar evde otururum diyor ama erkek öyle değil. İş bulamıyor. Bulursa da hamallık gibi işler buluyor, onu da kaldıramıyor. Bu sefer ailede huzursuzluk çıkıyor. Kadınlar, bana göre kendine güvenen, kendi ayakları üstünde duran kadınlar her şeyi yapabilir. (Derya)

Ben üniversite sınavına böyle çalışsaydım dört yıllık üniversiteyi kazanırdım. İki ay eve kapandım, ehliyet aldım. Dil kursuna gittim, dil öğrendim. Eşim uğraşmak istemiyor, emek vermek gerek. Kadınlar burada bence Türk erkeklerine oranla daha çok emek harcıyor, uğraşiyor. Erkekler sadece işe gidiyor, eve gelince de kafalarını koyup yatıyor. Oysa kadınlar öyle mi...7 gün 24 saat çalışıyorlar. (Gamze)

3.2.2.4 Din

Uluslararası göç, hızlı iletişimin ve ucuz ulaşımın yaygınlaştığı günümüzde dahi travmatik bir deneyim. Göçmenler aşına oldukları seslerin, yerlerin, kokuların gözden uzaklaştığı yeni bir ülkede birer yabancıdır artık. Kendi anadillerini duymadıkları, alışılmış davranış kalıplarına rastlamadıkları, aile ve arkadaşlarının varlığını ve desteğini her an yanbaşlarında hissetmedikleri tuhaf bir yerdedirler. Alışveriş yapmak, çalışmak, boş zaman aktiviteleriyle vakit geçirmek gibi gündelik hayatın rutin eylemleri dahi yabancılaşmayı arttırıcı deneyimlere dönüşebilir. Anavatanı terk edip yeni bir topluluğa ait olmaya çabalamak ama yine de ait olmamak, ait görülmemek pek çokları için kaygılandırıcı. Hirschman (2004:1228), dinin anavatanlarından ve akrabalarından ayrılan göçmenler için kaybın travmatik etkisini azaltıcı ve uyum sağlayamamanın acısını dindirici bir sığınak işlevi gördüğünü ileri sürer:

Göçmenlerin çoğu için ailesinden, dilinden ve topluluğundan ayrılık yeni vatanlarında bir istikrar ve anlam arayışına neden olur. Dinsel katılım ve ritüeller çoğu kez yeni gelenlerin içine düştüğü ruhani boşluğu doldurarak bir adiyet ve cemaat hissi yaratabilir.

Yepyeni bir toplumsal bağlamda göçmenler varoluşsal bir kaygıyla 'ben kimim?' sorusunu yanıtlamaya çalışırken, öyle görünüyor ki, anlam arayışlarına yanıtı geleneklerde ve dini inançlarda bulurlar. Dini inançlar göçten sonra adeta başka bir anlam kazanır. Nestrin ve Gökçen'in vurguladığı gibi, bir kısmı dil bilmeyen, örf ve adetleri Almanlarınkinden farklı olan Türkiyeli göçmenler kendi dil ve kültürlerine Türkiye'de olduğundan daha fazla gereksinim duyarlar. Özellikle dine eskisinden daha

da çok sarılırlar ve Türkiye’de sürdürdükleri geleneksel hayatı mümkün olduğunca devam ettirmeye çabalarlar.

Bizimkiler çoğunukla da kapalı. Artık herkesin kendi tercihi, bir şey diyemiyorum. Önemli olan insanın beyninin aydın olması. Çarşafılara biraz tuhaf tuhaf bakıyorlar. Bu normal. Kapalıları o kadar şey yapmıyorlar, ayırım etmiyorlar. Bizimkilerin hepsi kapalı. Buranın Türk toplumu var ya inan Türkiye’den daha geri, geri! Her açıdan geri. Türkiye’de bizden daha çok ilerlemiş, modernleşmiş insanlar. Burada taş devrinde yaşıyoruz. Gelmiş ya, kültürümüz var ya... O kültüre nasıl sarılıyoruz, biliyor musun! O kültür gidecek, din gidecek, iman gidecek diye... Bak şimdi sen gör, şurada oruç tutanlar Türkiye’den daha çoktur. Ramazan pazarlarda, şurada burada hissediliyor. Gurbette oldukları için, hasret oldukları için örf, adetini burada daha çok koruyor. Daha çok bağımlı Türkiye’ye buradakiler. (Nesrin)

Anadolu’dan gelme Türkler gelmişler buraya 30 yıl önce. Burada sürekli o şeyden kopmuyorlar. Dinden, gelenekten... Hala aynı yerde... Ne bileyim... Tokat’tan gelmişler, Kırşehir’den... Şuradan buradan gelmişler... Mesela oradaki insanlar belki ilerledi. Ama hala o geleneği sürdürüyorlar. Aynı zannediyorlar oraları. 30 sene, 40 sene önceki kafayla gidiyorlar. Öyle zannediyorlar. Ama aslında memleketleri de değişiyor. (Gökçen)

Göçmenler, öyle görünüyor ki, içinde buldukları çoğunluk toplumuna kendi kültürleriyle eklenerek ait olmaya çalışırlar. Böylelikle, toplumsal mekanın kendi kültürel değerlerini yansıtmadığı bir ortamda kendi adetlerini sürdürerek ve iç bağlarını pekiştirerek toplumsal mekanı sembolik olarak sahiplenirler. Azınlık kimliğini sürdürmenin bir yöntemidir bu. Göçmenlerin çıkardığı kültürel sesler, mümkün olduğunca geleneksel ve otantik olarak kurulur. Böylelikle de çoğunluk kültüründen alabildiğince uzak durulur.

Göçmenlerin azınlık oldukları ülkelerde kendi kültürlerine dört elle sarılmaları, örf ve adetlerini korumanın yanı sıra gelecek kuşaklara aktarma çabalarını da içerir. Juteau-Lee’den aktaran Bilge (2007:321), “Etnik farklılık bilinci” nin tüm azınlık konumlarında, özellikle de kamusal mekanda çoğulculuğa yer verilmeyen siyasi sistemlerde, aile içinde, özellikle anneler tarafından gerçekleştirilen toplumsallaşma (*socialization*) süreci içinde aşılana bir aidiyet duygusu” olduğunu vurgular. Anneler, geleneklerin kuşaktan kuşağa taşıyıcısı ve aktarıcılarıdır. Gamze ve Özlem’in anlatılarında da annelerin ‘geleneklerin aktarıcısı’ rolü göze çarpar. Kültürün sürekliliği anneler aracılığıyla sağlanır.

Elimden geldiğince çocuğuma Allah’tan bahsediyorum, peygamberden bahsediyorum. ‘Oruç nedir? Bayram nedir?’, elimden geldiğince bize ait olan kültürden anlatmaya çalışıyorum. Mesela biz domuz yemiyoruz. Bunu anlatana kadar çok büyük zorluklar yaşadım. Bizim için yasak ve çocuklara aşılama zorundayım. Babalarıyla pek fazla vakit geçirmiyorlar. Babanın evde olduğu saatte çocuk yuvada. Eşimin çalışma saatleri düzensiz, pek görüşme vakitleri olmuyor. Bu tarz şeyleri ben öğretiliyorum. (Gamze)

Çocuklarımı Türk kültürüne göre yetiştiriyorum. Kültürümüz kaybolduğu zaman biz Türklükten çıkıyoruz. Camiye de yolluyorum. İslami çerçevede nasıl yaşamamız lazım, haram-helal ne öğretilsinler. Evde Türkçe konuşuyorum çocuklarımla. Örflerimiz, adetlerimiz, dinimiz, Türkçemiz çok önemli. (Özlem)

Yeni geldikleri topluma uyum sağlamak için gündelik hayatlarının ve alışkanlıklarının önemli bir kısmını değiştirmek zorunda kalan göçmenler için din belki de bir dayanak noktası. Dini pratikler, eski yaşanılan ülkeden yenisine olduğu gibi aktarılan aile ve cemaat ritüelleri. Belki de bu nedenle göçmenler göç ettikleri ülkelerde dini inançlarına eskisinden de daha sıkı sarılıyorlar. İbadet etmek, göçmenler için memleket kültürünün bir dışavurumu ve etnik kimliği güçlendirerek besleyen bir pratik. Kısacası, din göçmenlerin hayatlarında önemli bir rol oynuyor ve kimlik referansları arasında en üst sıralarda yer alıyor.

Diğer taraftan, göç, din ve entegrasyon alanında yapılmış sosyal bilimler araştırmalarını incelediğimizde Batı Avrupa’da Müslümanların yoğun olarak yaşadığı metropollerde dinin göçmenlerin entegrasyonunun önündeki en büyük engel olarak algılandığı anlaşılıyor.

Doğrudan söylemek gerekirse, Müslümanlar premodern tutumlar ve davranışlarla bağdaştırılıyorlar; ve bu bir nebze de olsa, araştırma gündemini etkiliyor. İlginin çoğu toplumsal cinsiyet ilişkileri (baş örtüsü dahil), ifade özgürlüğü (Rüşdü vakası, İslam radikalizmi ve benzeri) ve İslamla modernizmin uyumluluğu gibi konulara veriliyor. (Buijs ve Rath, 2006: 28)

Kültürel karşılaşmalardan doğabilecek çatışmalar ve sorunların sebebi İslam dini olarak görülüyor. İslam, adeta Müslüman göçmenlerin toplumla bütünleşmesinin önündeki bariyer olarak algılanıyor. Örneğin, Foner ve Alba (2008) Amerika’da ve Batı Avrupa’da yaşayan göçmenlerin toplumla bütünleşmesinde dinin rolünü karşılaştırmalı olarak inceledikleri çalışmalarında Amerika’da dinin göçmenlerin entegrasyonunu kolaylaştırıcı bir işlevi olduğunu, buna karşın Batı Avrupa’da ise problemleri bir alan olarak görüldüğünü belirtiyorlar. Söz konusu çalışmada bu durumun temel nedeni olarak Amerika’daki göçmenlerin Hristiyan, Batı Avrupa’dakilerin ise Müslüman oluşu ve Amerikalıların dindar, Batı Avrupalıların ise daha seküler oluşu öne sürülüyor. Modood’a (2005:37) göre, ‘İslamofobi çağdaş Britanyalı ve Avrupalı kültürel ırkçılığının tam merkezinde yer alıyor’. Görüştüğüm kadınların öykülerine göz attığımızda da Batı Avrupa’da

Müslümanların dışlandıklarını ve ötekileştirildiklerini ileri sürebiliriz.

Çoğu Türkler Ramazan ayında oruç tutuyorlar. Gidiyorlar, namaz kılıyorlar camide. Zorla kızların başını örttürüyorlar. Kızlarına baskı yapıyorlar. Almanların derdi de o aslında, yabancı düşmanlığından çok... Söylüyorlar bize, 'Yabancı düşmanı değiliz!'. 'Yabancılar toplumun bir parçası' diyorlar. Ama başı kapalı istemiyorlar sokaklarda. Çalışmaya geldi mesela, baş kapalıysa açtırtıyorlar. (Gökçen)

Ayrımcılık var. Yani burada Kreuzberg'de hissetmiyorlar ama... Senin adın Türk mü, açık kapalıya da lüzum yok. Müslümanız ya... Türk düşmanlığı var. Sen açkınsın ya, senin Türk olduğunu duysunlar, tamam. Sen her yerde Türksün, Müslümansın. Türk, Kürt fark etmiyor. Sen Müslümansın, tamam. (Emine)

Bir gün arkadaşımın parkta yürüyordum. Almanın biri çıktı karşıma, bize 'Muslimisch terror' dedi. 'Müslüman terör' diyor, 'terörist' diyorlar bize. Kadın bize resmen 'müslümanlar terörist' dedi. Ben de ona Almanca 'sen hastasın!' dedim. O ayrımcılık her yerde var. (Sevgi)

Devlet dairelerinde sert davranıyorlar. Kapalı olduğum için diye düşünüyorum. Bizim Türkler arasında da backeraylarda kasada çalışmak istediğim zaman başım kapalı diye işe almıyorlar, ikinci planda kalıyorsun. Hem Almanlar hem Türklerden yana ikinci planda kalıyorsun. (Hatice)

İthal gelinler Müslüman kadınlara karşı nefret, ayrımcılık ve şiddet içeren bazı olaylar anlatırlar. Özellikle başörtüsü gibi İslamla ilişkilenen kıyafetleri ve görünüşleri nedeniyle kadınlar kolayca İslamafobinin kurbanı haline gelebilirler.

Açık konuşayım... Ben kapalı olmadığım için kapalıların daha ikinci planda olduğunu düşünüyorum. Çünkü ben buna çok denk geldim. Almanlar birazcık buna da cesaret edemiyorlar. Açık, modern görünümlüleri tercih ediyorlar. Öncelikle daha modern görünen, rahat görünen kişileri tercih ediyorlar. Kapalı bir arkadaşım var. Bir gün bunu parktan kovdular. Alman bir kadın bunu resmen parktan kovdu. Ama hiç hoş bir şey değil. Sen ne olursan ol, açık da giyinsen, çıplak da gezsün, çarşafı da gezsün ne olacak! Çocukların bir çarşafı psikolojisi mi bozulacak? 'Benim çocuğum bunu böyle çarşafı görünce psikolojisi bozuluyor' dedi. Çocuğum da yüzünü kapatıyordu. (Yasemin)

Geçenlerde ben yolda yürüyorum. Alman birisi hızla çarpıyor bana, ama bilerek... Ondan sonra hiç arkasına dönmeden gidiyor. Ben bakıyorum, ama cevap veremiyorum. Açık olmayanlar belki sorun yaşamıyor. Kapalıları daha çok sorun yaşıyor. (Sevgi)

Bir yıl önce Friedrichstrasse'ye gittim. Orası çok tepkiliydi. Adres soruyorum. Başörtülüyüm. Yüzlerini çeviriyorlar. Sanki hiç Türk görmemiş gibiler. (Emine)

Bir gazeteci yazar var. Türkleri, göçmenleri kitap halinde yazdı, bayağı aşağıladı. Türkleri, Arapları, Müslümanları rencide etti. 'Müslümanlar Almanya'ya ayak uyduramıyor, gitsinler!' diyenler çok. Baş örtüsü olanlar eziliyor. Bazen 'örümcek kafa' diyorlar. 'Geri' diyorlar. Almanlar iş yerine örtülü almıyorlar. İş yerlerine baş örtülü sokmuyorlar. (Derya)

İthal gelinlerin anlatılarına kulak kabarttığımızda göçmenlik durumunda grup aidiyetinin önem kazandığı, dolayısıyla dinin öneminin de arttığı görülüyor. Bununla birlikte,

anlatılardan göçmenlerin dine sınıksız sarılma tutumunun hoş karşılanmak şöyle dursun, bir tür marjinalleştirilmeyle beraber dışlanmaya ve toplumda daha aşağı bir konumda görülmeye yol açtığı anlaşılıyor. Müslüman kadınların baş örtüsüyle toplum içine çıktıkları durumlarda bu dışlanma çok daha dolaysızdır. Keza iş piyasası söz konusu olduğunda da yaşanan ayrımcılık keskinleşir ve Müslüman göçmenler sosyo-ekonomik olarak aşırı dezavantajlı bir konuma itilirler.

Görüştüğüm kadınlar Almanlarla kurdukları günlük ilişkilerde sıklıkla önyargılar ve yabancı düşmanlığıyla karşılaşılıyorlar. Ait oldukları kültürün kendine özgülüğü ve farklı rengi yaşadıkları toplumca kucaklanmıyor. Aksine, Almanların İslam kültürünü tanıma ve saygı gösterme çabasını dahi hissetmiyorlar. Gündelik hayatlarında dini kimliklerinin ayrımcılık unsuru olarak karşılımlarına çıkması onlarda hatırı sayılır bir düş kırıklığına yol açıyor. Günümüzde Müslümanlığın Avrupa’da adeta bir “modern zamanlar canavarı”, bir “kabus” olarak görüldüğünü belirten Goldberg (2006:346), tüm bu önyargıları şöyle dile getiriyor:

Müslümanlık imgesi öylece şiddet içeren ölüm korkusunu, Avrupa’nın bütünlüğünün kültürel olarak terk edilmesi paranoyasını temsil eder hale geldi. Bizzat Avrupa’nın ölümü korkusunu... Günümüz Avrupa’sında Müslümanlar yobazlığın, köktendinciliğin, kadınların (kadınların ve genç kızların) ezilmesinin, baskının ve zulmün sureti haline geldi. Müslümanlar, bu bakış açısıyla çatışmanın kışkırtıcılarıdır: şiddetin, savaşın, saldırganlığın, terörizmin, kültürel uyumsuzluğun...

Özellikle Humeyni’nin iktidara gelmesi ve daha sonra da 11 Eylül olayları ile birlikte Müslümanlara karşı duyulan gizli korku ve öfke açığa vurulur ve alenen ifade edilir. Batı Avrupa’da Müslüman göçmenlerden duyulan rahatsızlık ve iç tehdit paranoyası sosyal dışlamanın yanı sıra doğrudan şiddete de yol açar. Sebahat’in öyküsüne kulak kabarttığımızda gitgide artan bu paranoyanın şiddeti anlaşılabilir:

Ben 42 senedir buradayım. Eşim dedi ki İslam yazıyor pasaportumuz, ama görüntümüz öyle değil. Ben çok açtım önce, evlendikten sonra çarşafı giydim. Kaynanam çarşaf aldı. Burada beni çarşafli görünce, daha önce görmemişler, rahibe zannedip ‘schwester’ diyorlar, önümde eğiliyorlardı. Her gittiğim yerde, nereye gitsem saygıyla selamlayarak, yardım ederek... 80’de Humeyni duyuldu. Humeyni duyulduktan sonra başladılar mı bana ‘Humeyni’ diye bağırma, fotoğraf makineleriyle çekmeye... Artık bana hiç saygı kalmadı. O 4 yıl bir paşa gibi yaşadım. Ondan sonra başladılar, ‘Başını niye açmıyorsun?’ Hamileyim, beni Alman gazeteci çekiyor 80’de. Ben de ‘Çekemezsiniz! Polis çağırırım!’ diyorum Almanca. Gittim hemen fotoğraf makinesini kırdım, ben biraz erkek gibiyimdir. Kaçtı gitti. Ama şuna bak, Almanların yargılamasına bak. Ne değişiyor? Aynı kıyafet, aynı çarşaf, içindeki aynı insan... Rahibe gibi göründün mü sevgi, saygı... Humeynici değilim ben. Humeyni biliyorsun, Şii. Ama 80’de Müslüman olduğum duyulunca çarşafı

çıkarmaya mecbur oldum. 80'den önce otobüste falan kalkıp bana yer gösteriyorlardı, beni rahibe sanıyorlardı. 80'den sonra baskıdan dolayı çıkardım çarşafı. 'Niye açmıyorsun?' diyorlardı. Şu an çok baskı yaşamıyorum. 'Uzun mantıyla sıcak olmuyor mu?' diyorlar. 'Güneş mi vurdu?' diyorum, 'Sana sıcak, bana sıcak değil!' diyorum. (Sebahat)

Avrupa'da Müslümanlığın özellikle 80'li yıllardan itibaren bir stigma haline geldiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber, ithal gelinlerin öykülerini dinlediğimizde kapalı kadınların hissettiği aşağılanmışlık duygusunun çok daha yoğun olduğunu anlıyoruz. Aynı kökenden gelmelerine rağmen kapalı kadınların sokakta maruz kaldıkları ırkçılık başı açık kadınlara göre çok daha şiddetli. Göçmen olma hali ve farklılık ilk bakışta en kolay beden üzerinden algılandığından kapalı kadınlar için dışlanma mekanizması çok daha sert işler. Sokaktaki hemen her karşılaşmada yabancı olma halini iliklerine kadar hissederler. Ahmed (2000:8) bu tür tuhaf karşılaşmaların çatışma ve şaşkınlık içerdiğini ileri sürer:

Karşılaşmalar, yalnızca şimdiki zamana ait olmayan buluşmalardır: Her karşılaşma önceki karşılaşmaları yeniden açar. Karşılaşmalar, yalnızca şimdiki zamanda konumlandırılmayan bir ötekiyle karşılaşmanın şaşkınlığını değil, aynı zamanda çatışmayı da içerir. Yüzyüze buluşma eşit ve uyum içindeki iki özne arasında gerçekleşmez; bu buluşma antagonistiktir.

Günlük hayatta şehir deneyimi içinde gerçekleşen bu karşılaşmaların iki eşit özne arasında gerçekleşmediğini, aksine söz konusu ilişkinin asimetrik olduğunu ve zıtlık içerdiğini belirten Ahmed'e (2000:4) göre, "biz'i yabancı olan herhangi bir bedene karşıt olarak tanımlarken, gizlenen şey bazı bedenlerin çoktan diğerlerinden daha tuhaf ve daha tehlikeli olarak tanımlanmış olduğudur". Söz gelimi, göçmenler kendi evlerini terk edip yeni bir ülkeye yerleştikleri anda bu uygunsuz konumlarıyla birer yabancı figürü olarak kururlar ve bu halleriyle tuhaf ve tehdit unsurudurlar; mekanlar ve sosyal ilişkiler bu doğrultuda şekillenir. Türkiyeli göçmen kadınların şehir deneyiminin şekillenmesinde de kapalılık belirleyici bir rol oynar. Kapalı kadınlar İslamofobik ırkçılığa ve ötekileştirilmeye daha çok maruz kalırlar. Konuştuğum kadınların hemen hepsi başörtüsüyle ilgili karşılaşılan önyargılardan duydukları huzursuzluğu ve rahatsızlığı dile getiriyor. Özellikle 80'li yıllarda başörtüsünün bir siyasal sembol olarak algılanmaya başladığını ve ötekinin önemli simgelerinden biri haline geldiğini söylemek mümkün.

Kandiyoti'ye (2011:131) göre, "kadınlar, ulusal/etnik toplulukların kimliklerini korumak ve sınırlarını çizmek amacıyla farklı yollarla denetlenebilir"; bu bağlamda,

kadın bedeni, davranışları, giyim kuşamı grup kimliğinin sınırlarının belirlenmesine hizmet eder. Göçmenler farklılıklarını bedenlerinde taşıyor ve başörtüsü bir sınır çizgisi işlevi görür. “Bedenler diğer bedenlerle –ki bu bedenler ister tanındık, aileye ait ya da dostça kabul edilsin, isterse tuhaf kabul edilsin- karmaşık bir dizi zamansal ve uzamsal ilişki içinde cisimleşirler” (Ahmed, 2000:40). Yabancılaşma beden merkeze alınarak okunur. Butler’ın (1990:33) da belirttiği gibi, bedenler “politik olarak belirlenen ve muhafaza edilen bireysel ve toplumsal sınır hatlarıdır”. Bedensel performanslar giyim kuşam ve davranışlarda kendini gösterir. Kadınlar etnik, dinsel ve ya ulusal topluluklar arasında sınırları belirlerler. Baş örtüsü bir sınır çizgisi oluşturur. Müslüman kadının örtünmesi onun ezildiğinin göstergesi sayılır ve başı açık modern Avrupalı kadın imgesiyle tezat oluşturur. Kapalı kadınlar çoğunlukla çağdışı geleneklerin kurbanı olarak görülse de bir korku unsuru olarak ötekini ve modernizmin düşmanı olarak algılanan, şiddetle özdeşleştirilen bir dini temsil ederler. Öyle görünüyor ki Avrupa bağlamında ele aldığımızda bu kadınlar Batılı, modern kadın kimliğinin tam karşıtı olarak görülüyor ve neredeyse homojen ulusa karşı bir tehdit olarak algılanıyor.

Boyun eğen, ezilen Müslüman kadın imajı Doğuya ait negatif imgelerle medya tarafından da pompalanıyor ve bedeni Avrupa kültürel sömürgeciliğinin bir aracı haline getirilir. Bu İslamofobik iklim genel olarak Müslümanları ötekileştirir, ama göçmen kadınların gündelik hayat deneyimlerine ve kendilerine sunulan/sunulmayan fırsatlara kulak verdiğimizde, varolan bu iklimin özellikle kapalı Müslüman kadınları daha derinden etkileyerek sarstığını ileri sürmek mümkün. Üstüne üstlük, Batının Avrupa-merkezciliği ile kadınları homojenleştirme ve evrenselleştirme eğilimi üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınların özgül sorunlarına ya da ırk, sınıf gibi farklılıklara yer yer duyarsız kalan Batı feminizminde de yankısını bulur (Mishra,2013) Üçüncü dünya ülkelerinin kadınlarını kurban olarak gösterip cahil ve geleneksel gibi negatif tanımlarla kategorileştirdiğinde Batılı kadın da kendisinin ötekisini yaratır. Bu tür bir kategorileştirme ataerkilliğin evrenselliğini görmezden gelerek onu etnikleştirmek, kültürelleştirme anlamına gelir ve bir nevi ezilen kadın/ kurtulmuş kadın ayırımı yaratır. Herkesin bir ‘doğu’su var. Batı feminizminin Müslüman kadına bu yaklaşımı tıpkı Türkiye’deki namus cinayetlerinin yalnızca Kürtlerin sorunu olduğunun ileri sürülmesine benziyor. Müslüman kadın bu şekilde ele alındığında kurtarılma süreci hiç bitmeyecek olan bir kurbanı dönüştürülür.

Tüm bunların ışığında, Avrupa’da yaşayan Müslüman göçmen kadınların sokakta bir etnik grubun simgesi haline gelmiş olan baş örtüsünü kullanarak bir yerde kendi kimliklerine sahip çıktıklarını, öte yandan Batılılarca başörtüsü köktendinciliğin ve gericiliğin yansıması olarak algılandığı için başörtüsü kullanmayan kadınlardan daha fazla ötekileştirmeye ve sosyal dışlamaya maruz kaldıklarını söyleyebiliriz.

2.3.2.5 Aidiyet

İthal gelinlerin anlatılarından anlaşılıyor ki Berline’e ilk geldikleri andan itibaren hem ev içinde yeni gelin olarak katıldıkları geniş ailelerde hem de daha sonraları kabuklarını kırıp adım attıkları sokaklarda küçümsenip dışlanıyorlar. Gene de bir gün bu kentte kendi başlarına bağımsız bir hayat sürebilecekleri umudu hep baki. Bir ait olamama hikayesi okuduğumuz. İki arada bir derede kalmışlığın hikayesi. Bir tür arafta kalma hali.

Seviniyoruz Türkiye’ye gelince. Buraya gelince de burada kapıdan geçince seviniyoruz. Yani sonuçta iki vatanın da arasında kaldık. İkisi de bizi mutlu etmiyor yani. (Sevgi)

Ben aradayım sanki. Türkiye’de de biraz çekiniyorum gibi. Orada tamam dilim var, her yere gidebiliyorum. Burada onu yapamıyoruz ama benim dilim olsa burada kendimi daha mutlu hissederim. Hani özgürlük açısından, maddi yönden burası daha iyi. Çünkü insan hakları burada daha çok ama dil yok. Dil yokken aradayız yani. (Yeliz)

İki tarafa da ait hissediyorum kendimi. Yer, vatan gibi kabul ettik burayı gerçekten. Yine yüreğimiz, vatanperverliğimiz tamamen Türkiye. Az mı ağladık ayol! Türkiye’ye gidersin ağlarsın, buraya gelersin ağlarsın! Ama gerçi bak burada aşağı yukarı hepimiz çok milliyetçiyiz. Dışarıdan görmek çok başka... (Aysel)

Doğrusunu sana söyleyeyim mi, ben kendimi ne buraya ne Türkiye’ye ait hissediyorum. Kendimi arada kalmış gibi hissediyorum. Tabii ki yine Türkiye’ye ait hissediyorum. Sonuçta benim ülkem. Gideceğim bir yer varsa yine Türkiye’dir diye düşünüyorum. Ama geri dönmeyi şu an düşünmüyorum. Zaten çocuklar küçük. Eğitimlerini burada yapmalarını istiyorum. (Emine)

Bu tarif ettikleri ‘iki arada bir derede’ kalma hali anlatılarında hep satır aralarına sinmiş. Başka bir deyişle çelişkili, karmaşık süreçlerden geçiyor ithal gelinler. Kim olduklarını nereye ait olduklarını sorguluyorlar. Dile getirdikleri ‘arada kalmışlık’ duygusu konuşma tarzlarından evlerindeki mobilyalara kadar pek çok şeyde somutlaşarak kendini gösteriyor.

Aslında keşke hiç ayrılmayıydık... Ne burasız oluyoruz, ne orasız. Bölündük yani. Ben Türkiye'ye gittiğimde burayı özleyorum. Burada kaldığım zaman da Türkiye'yi özleyorum. Orası benim vatanım, burası da yaşadığım yer. Keşke hiç kimse yerinden oynamasa... Kazandıklarımızın yanında kaybettiklerimiz daha çok. Ben buraya gelin olarak geldim. Doğum yaptım. Annem yoktu başımda. Tek başına çocuklarımla ilgilendim. Yardım edecek kimsem yok. Annem öldü, cenazesine yetişemedim. Babam öldü, cenazesine yetişemedim. Ne bileyim ben... Burada çalışıyoruz, çabalıyoruz. Türkiyedekiler açtır diye onlara gönderilir. Orada ev yapılır muhakkak. Ev yapalım orada, ama oturamıyoruz. Orası sıkıntılı oluyor. Burada daha kötü evlerde oturduk. Orası sıkıntı... Yani bence çok bölündük, çok zorlandık. Eğer geri dönüş olsaydı ben gelmezdim Almanya'ya. Kendi vatanımda soğan, ekmek yeseydim de bir hayatım olurdu. Korku var. Yani acaba gidersem rahat edebilir miyim... Benim beyim 'Gideceğiz Türkiye'ye!' dediği zaman üzülüyorum. Çünkü oralarla kantağımız kesilmiş. Yani senede bir, iki defa gidiyoruz, insanları görüyoruz. Tekrar oradakilerle kontak kurmak nasıl olacak... Bir ömür, bir zaman lazım. Zaten buraya alışmak için bir zaman geçti. Bir de oradakilerle anlaşabilmek için bir zaman geçti mi... Bizim ömrümüz öyle ortada geçti. (Handan)

Kendimi iki tarafa da ait hissediyorum. Oraya gidince burayı özleyorum. Buraya gelince Türkiye'ye gitmek istiyorum. Anlamıyorum. (Hatice)

Şimdi derler ya, iki arada bir derede kaldım. Bizim hesabımız da öyle. İki arada bir deredeyiz. Yani ne oradan vazgeçiyoruz, ne burdan. (Hacer)

Valla biz aslında tam ortada kalmışız! (Nesrin)

Bütün yurtdışında yaşayanların veryansıdır. Türkiye'ye gideriz, Almanca oluruz. Buraya geliriz, yabancı oluruz. (Gamze)

İthal gelinlerin tüm bu anlatıları asimilasyon kuramının ileri sürdüğü gibi göçmenlerin kendi ülkelerini tamamen geride bırakıp bağlarını keserek yeni bir ülkeye bütünüyle entegre olabilecekleri varsayımının doğru olmadığını ortaya koyar. Göçmenlerin aidiyet ve bağlılık ilişkileri anlamında coğrafi algılamaları değişse de birden fazla ülkeyle çeşitli bağlar kurduklarını ve iletişim halinde olduklarını, dolayısıyla 'ulus-ötesi' aidiyetlerin ortaya çıktığını öne sürebiliriz.

SONUÇ

Göçü farklı boyutlarıyla, farklı bakış açıları ve yaklaşımlarıyla ele alan pek çok çalışma olduğunu söylemek mümkün. Küresel kapitalizmin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan uluslararası göç olgusu özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelir. Göç literatüründe göçle ilgili pek çok alternatif kavram karşımıza çıkmasına karşın entegrasyon kavramının tartışmaları şekillendiren hakim bir kavram olduğu öne sürülebilir. Entegrasyon, göçmenlerin kendi kimliklerini ve kendi ülkelerine aidiyetlerini bir yana atıp tamamen yeni ülkeye entegre olmalarını hedefleyen asimilasyon politikalarından kültürel farklılıkların kamusal olarak tanınıp kurumsallaşmasının devlet eliyle sağlanmasını ve göçmenlerin kendi dillerini, dinlerini, tarihlerini ve kültürlerini korumalarına olanak tanınmasını savunan çokkültürlülük politikalarına uzanan pek çok yaklaşımı içine alan şemsiye bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Bununla beraber, göçmenlerin entegrasyonu üzerine yapılmış çalışmaların çoğunda göçmenler, sığınmacılar, mülteciler ve onların çocukları yeni gelinen ülkeye uyum sağlayamayan ve bu bağlamda toplum açısından sorun çıkarıcı kitleler olarak gösteriliyor. Bu tez çalışmasında ise entegrasyon göçmenlerin kendi kültürlerine bağlılıklarını sürdürürken anaakım kültürle de kaynaşmalarını içeren iki boyutlu bir süreç olarak ele alınıp araştırılıyor. Bununla birlikte, göçmenlerin kendi anlattıkları hikayelerine dayanan bilgiler olmadan araştırmanın eksik kalacağı düşüncesiyle göçmenlerin bakış açılarına yer veriliyor.

Çalışmamıza konu olan göçmen kadınların kültürel yönelimlerini araştırdığımızda kendi etnik kültürlerini ve ilişkilerini sürdürme isteğinin ve eğiliminin Alman kültürünü tanıma ve Almanlarla yakın ilişki kurma isteğinden daha yoğun olduğu anlaşılıyor. Göç sürecinde sınıf, din ve etnik kültür kadar cinsiyet de önemli rol oynuyor. Etnik toplulukların üyelerinin yeniden üreticileri ve kültürün aktarıcıları rolleri atfedilen

kadınlar çocukların terbiyesiyle ilgilenerak ve onlara topluluğun etnik değerlerini aktararak, yemek pişirme vb. alışkanlıklarını ve anadillerini kullanmayı sürdürerek kültürel farkların korunmasında erkeklerden çok daha kilit bir rol oynarlar. Bununla beraber görüştüğümüz göçmen kadınların anaakım kültüre ilgilerinin de düşük olmadığını, ama bu durumun kendi kültürlerini sürdürme arzusuna ket vurmadiğini söyleyebiliriz. Öz kültürle bağları koparmayıp sürdürme arzusu çok belirgin. Türkiyeli ithal gelinler anaakım kültürden tamamen uzak kalarak kendi kültürlerini sürdürme eğilimi gösterebilirler de bir yandan da kültürel entegrasyonu arzu ederler. Almanya'daki hakim görüşe göre göçmenlerin kendi kültürlerinden uzaklaşmadan çoğunluk kültürünü benimsemeleri mümkün değil ya da tercih edilmiyor. Oysa göçmenlerin kendi kültürlerinden uzaklaşmadan ana kültüre yaklaşma eğilimi asimilasyon politikalarını geçersizleştirir. İthal gelinlerin çoğu Müslüman adetlerinin ve dünya görüşünün Avrupalıların yaşam tarzı ve değerleriyle çeliştiği kanısına sahip. Batılı olmayan, geleneksel aileler içinde yaşıyorlar ve kültürel devamlılığı önemsiyorlar. Fakat genel olarak Batı kültürüyle temasları son derece az olsa da özellikle Wedding ve Tegel gibi gelir ve eğitim düzeyleri biraz daha yüksek olan Türkiyelilerin (özellikle Türklerin) yaşadığı bölgelerdeki göçmen kadınların farklılığın yol açtığı stresle daha kolaylıkla başa çıktıkları ve etnik kültüre bağlılık düzeyleri yüksek olsa da Almanya'da yaşayan diğer Türkiyelilere (özellikle Kürtlere) karşı daha mesafeli ve eleştirel oldukları saptanmıştır. Kreuzberg ve Neukölln gibi daha alt gelir gruplarına ait Türkiyelilerin yaşadığı bölgelerdeki ithal gelinlerinse öz kültürlerine daha sıkıca sarıldıkları ve anaakım kültürden daha kopuk oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum anaakım toplumun asimilasyon politikalarını desteklediği bir ortamda gruplar arası ilişkilerin çok daha sorunlu olabileceğini ortaya koyar. Kuşaktan kuşağa değer ve kültür aktarımının çok yoğun olduğu göçmen toplulukları ancak kendi kültürlerinden vazgeçmeleri gerekmediğinde anaakım toplumun değer ve beklentilerine uyum sağlamaya çalışacak ve kültürlerarası etkileşime açık çok kültürlü bir ortamda kendilerini rahat ve güvende hissedebileceklerdir.

Son yıllarda göç hareketlerini ele alıp inceleyen araştırmalarda entegrasyonun yanı sıra ulusötesi sosyal alan ve ulusötesi göç kavramları kullanılmaktadır. Göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Berlin, ulusötesi sosyal alanların ve ulusötesi kentleşme dinamiklerinin çok iyi gözlemlenebileceği bir kent. Ulusötesi göçmen hem kendi

ülkesiyle hem de yeni geldiği ülkeyle ilişkilerini sürdüren, iki ülkeye de girip çıkan göçmendir. Teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşmenin etkisi göçmenlerin hareketliliğini arttırmıştır. Özellikle getto tarzı yapılanmaların olduğu ve daha çok Türkiyelilerin yaşadığı bir göçmen semti olan Kreuzberg’de ulusötesi kentleşmenin izlerini sürerek kültürlerin iç içe geçmişliğini gözlemlemek mümkün. Bu yeni tip göçmenler Kreuzberg’de kendilerine kurdukları çevreleri, yaşam tarzları ve etkinlikleriyle hem anavatani hem de yaşadıkları toplumu bir arada deneyimlerler. Bununla beraber göçmenlerin algılamaları yaşa, cinsiyete, sınıfa, mekana göredeğişir.

Kendine özgü bir göçmen kategorisi olarak ele alınıp incelenebilecek olan ithal gelinler göç deneyimlerini erkeğe bağımlı olarak yaşarlar ve bu bağımlılık yeni yaşamlarını ve mekanlarını belirler. İthal gelinlerin yeni yaşam alanları geleneksel geniş aile ilişkilerinin ve baskının çok yoğun yaşandığı evlerden ibarettir. Anavatandan getirdikleri kültürden kopuşa ve dejenerasyona karşı önlem olarak kocaları ve kayınvalideleri tarafından bu evler içinde tutulurlar. Bu bağımlılık hali kültürel ve toplumsal olarak içe kapanmayı beraberinde getirir. Kamusal alanda daha çok görünür olmaya başladıklarındaysa Alman toplumunun asimilasyon ve entegrasyona dayalı milliyetçiliği ve ayrımcılığı da içe kapanmayı tetikleyici bir rol oynar. Koşulları zorlayıp kamusal alana çıkmayı başardıklarında dil öğrenirler, iş hayatına girerler ve bireysel ya da grupsal ulusötesi aktivitelerde bulunurlar. Bu aktiviteler Türkiye’de para havaleleri ve yatırımlar yapmayı, aile, arkadaş ve akraba ziyaretlerini, yerel medya kanallarını izlemeyi; Almanya’da ise kültürü yaşatmaya yönelik kurulan sosyal dernek ve kulüplere üyelikleri, özellikle çocukların okullarına düzenli olarak gitmeyi ve veli dernekleri aracılığıyla sosyal etkinliklere katılmayı kapsar. İçe kapalı diasporik topluluklar içinde yaşasalar da anavatandan getirdikleri kültürel bagaj değişmez değildir; kültürel ve toplumsal etkileşim kaçınılmazdır. Ulusötesi hane halkları, akrabalık bağları, günlük telefon konuşmaları, internet kullanımı, sosyal ağlar aracılığıyla bilgi dolaşımı ulusötesi davranışları etkiler ve göçmenler kendi ülkelerindeki aktifliklerini de sürdürebilirler. Bununla birlikte, ulusötesi ağ ve pratikler açısından da Wedding ve Tegel gibi orta sınıf ve daha eğitilmiş Türkiyelilerin yaşadığı semtlerle Kreuzberg ve Neukölln gibi alt sınıf ve eğitimsiz Türkiyelilerin yaşadığı semtler arasında fark gözlemlenmiştir. Wedding ve Tegel’de yaşayan Türkiyeli göçmenlerin kendi ülkeleriyle ve yeni geldikleri toplumla

etkileşimleri daha yüksektir, Kreuzberg ve Neukölln'deki Türkiyeli göçmenler ise daha anavatan odaklı içe kapalı cemaatler içinde yaşarlar.

Bu tez çalışmasında göç süreçlerini feminist bir yaklaşımla analiz etmek hedeflenmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, işsizlik, yoksulluk gibi etmenler göç süreçlerinin hız kazanmasına ve göçün kadınlaşmasına sebep olmuştur. Ekonomik buhran ve işgücü piyasalarındaki cinsiyete dayalı ayrışma nedeniyle istihdam olanaklarının kadınlara neredeyse tamamen kapatılması ve ekonomik kriz ortamında dozu artan aile içi şiddet, kadın göçünü etkileyen ve hızlandıran önemli faktörlerdir. Bu süreçte özellikle ev içi hizmetler ve bakım hizmetleri gibi kadınlarla özdeşleştirilen ve kadın emeğine olan talebin yoğun olduğu işlerde kadın göçünden faydalandığını ve göçmen emeğinin kullanıldığını görüyoruz. Aynı zamanda göç etmekte olan pek çok kadın fuhuş sektöründe çalışmaya başlamış ve tüm bunlara paralel olarak göçmen kadınların çaresizliğini sömürme temelli insan ticareti faaliyetleri de artmıştır. Bir çok kadının göç etme kararı almasına ve göçün kadınlaşmasına neden olan bu süreçte kadınların mücadele güçleri ve yoksullukla baş etme stratejileri ön plana çıkıyor. Bu araştırmanın konusunu oluşturan ve kadınlara özgü göç sebeplerinden biri olarak öne çıkan evlilik göçü ise emek ve istihdamla ilişkilendirilmediği için ihmal edilmiş ve fazla araştırılmamış bir alan. Bu ihmal edilmenin bir başka nedeni de cinsiyet temelli; göç araştırmalarındaki yaygın kanı göçmen kadınların pasif ve evlendikleri erkeklere bağımlı oldukları yönünde. Doğulu göçmen kadın genellikle içinde bulunduğu kültürün ve şartların kurbanı olarak tanımlanıp ele alınıyor.

Çalışmamızda yer alan kadınlarla konuştuğumuzda ise evlilik göçünün onlar için sosyo-ekonomik bir araç ve bir bağımsızlaşma adımı olduğunu görüyoruz. Kadınlar ekonomik güvence elde etme ve bağımsızlık kazanma aracı olarak evliliği stratejik olarak kullanıyorlar. Çoğunlukla Türkiye'deki kırsal alanlardan gelen bu kadınlar için doğup büyüdüğü yerlerdeki ekonomik faaliyetlerin sınırlılığı ve yıpratıcılığıyla geniş aile içindeki ataerkil baskı ve şiddet evlilik göçünü oldukça cazip bir hale getirmiştir. Büyük şehir hayatının vaat ettiği sosyallik, iş fırsatları ve yaşanan yerdeki baskıdan kurtulma olasılığı bu kadınları evlilik göçüne yönlendirmiş. Bu durumda evlilik göçü özlem duyulan bir hayata kavuşmak için bir araç ve tercih olarak karşımıza çıkıyor. Emek piyasası marjinalleştiğinde ya da ataerkil baskı ve şiddetin dozu arttığında evlilik yoluyla göç kadınlar için bir tercihe dönüşüyor. Fakat evlilik hala geleneksel kadın-erkek

rollerinin biçimlendirdiği bir kurum olduğu için ataerkil ilişkilere dayalıdır; özgürleştirici bir işlevi olmaz.

İthal gelinler Berlin'e ilk geldikleri anda yaşamaya başladıkları geniş ailelerde ataerkil bakışın biçimlendirdiği aile odaklı, muhafazakar-dini değerlerle kuşatılıyorlar. Almanya'daki Türkiye toplumunda cemaat ve akraba ilişkilerinin son derece yoğun yaşandığı ortada. Adeta yağmurdan kaçarken doluya tutulurlar. Bu çalışma aracılığıyla kulak verdiğimiz hikayeleri içine hapsoldükleri geleneksel ailelerdeki güç ilişkilerini açığa çıkarıyor. Hapis hayatı sürdürdükleri bu evlerden kendilerini dışarı atıp gerçek hayatla etkileşime geçmeleri adeta yasak. Ne var ki bu kadar uzun fiziksel bir yolculuk beraberinde içsel bir yolculuğu da getirir. Türkiye'nin bir köyünden kalkıp Almanya'da büyük bir kente göç eden bu kadınların serüvenleri orada doğup büyümüş olanlardan daha farklı elbette. Çok büyük bir mağduriyet yaşarlar, ama bu mağdur kimliğine sıkışıp kalmazlar. Güçlerinin farkına varırlar. Hayatla ilgili bir meseleleri var. İthal gelinlik bir kimlik meselesi de. Evlenip kocalarının peşinden Berlin'e gelseler de kocalarının peşine takılı kalmazlar. İçsel bir sorgulama, çıkış yolu arama çabası ve verdikleri güçlü mücadele zamanla ev içindeki prangalı konumlarından kurtulmalarını sağlar. Ataerkil güç ilişkilerine nasıl karşı koyduklarını ve bunun için nasıl bir mücadele verdiklerini anlatıyorlar. Onların hikayeleri alışıl gelmiş Doğulu edilgen göçmen kadın söylemini doğrulamıyor. Bu tez çalışmasında hikayelerini anlattığım kadınların hemen hepsi köyde yoksul ailelerde doğup büyümüş, henüz çocuk yaşta hem ataerkil baskıdan kurtulmak için hem de sınıf atlama hülyasıyla hiç tanımadıkları adamlarla evlenip bambaşka bir ülkede büyük bir şehire göç etmiş ve orada sıfırdan yeni bir hayat kurmuşlar. İlk geldiklerinde sudan çıkmış balık gibiler. Ama ne olursa olsun Berlin'e geldikleri günden görüşmelerimizi gerçekleştirdiğimiz günlere dek uzanan zorlu hayat hikayeleri süresince yabancılığı iliklerine kadar hissettikleri bu kentte bir gün tek başına ayakta durabileceklerine ve başarabileceklerine dair umutlarını sürekli canlı tutmuşlar. Güçlük ve engellerle karşılaştıklarında zaman zaman tökezleseler de...

Bu umut ve mücadele sayesinde içine çekildikleri kabukları kırıp sokağa çıkmayı başarırlar ama sokağa çıktıklarında da kendi deyimleriyle 'dil, yer, yol, iz bilmedikleri' için çok zolanırlar; sosyal dışlamaya maruz kalırlar. Ev kadınlarının ev-merkezli hayatlarından sıyrılıp sokağa çıkmaları çok olağan değil elbette. Ama ithal gelinler yaşadıkları acıları, sıkıntıları, çıkışsızlıkları aşma yolları ararken genelde fısıltı gazetesi

aracılığıyla haberdar oldukları derneklere yollarını düşürürler. Türkiyeli göçmen kadınlarla dayanışma ve yardımlaşma amacıyla kurulan bu derneklerde bir araya gelerek birbirlerini dinlerler, birbirlerinin acılarına ortak olarak dayanışırlar ve kendi enformel ağlarını oluştururlar. Bu ağlar sayesinde birbirlerinin deneyimlerine kulak vererek bağ kurarlar ve daha önceden hiç bilmedikleri bu kentte bir başına kendi geleceklerini kurabileceklerine inanırlar. Dayanışma güç yaratır. Kadınlar dayanışma sayesinde bir kez bu gücü hissetiler mi gördük ki dağları deviriyorlar.

Fakat bu güçlenme süreci aynı zamanda meşakkatlidir de. Dil kurslarına giderler, ama dil öğrenme süreci aile yükümlülükleri yüzünden sık sık kesintiye uğrar. Özellikle dilini bilmedikleri bir ülkede iş arama sürecinde derin bir belirsizlik ve yabancılaşmaya maruz kalırlar. Dil bilmemenin yanı sıra, iş piyasasındaki tabakalaşmayı belirleyen cinsiyet ve etnik köken gibi etmenler onları istihdam alanındaki en dezavantajlılar arasına yerleştirir. Toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnisite arasındaki bağlar göçün kadınlaşmasını analiz etmemize yardımcı oluyor. Göçmenin etnik kimliği ve cinsiyeti emek piyasasındaki işlerin dağılımında belirleyici. İthal gelinlerle konuşmalarımızdan Almanya’da ev ve bakım hizmetlerinin esnek ve ucuz göçmen kadın emeğiyle karşılandığını anlıyoruz. Emek piyasasına girildiğinde 2000’li yıllarda göç eden gelinler ve daha öncesinde göç edenler arasında bir fark göze çarpıyor. Bu farkın ortaya çıkmasında Almanya’da 2005 yılında yürürlüğe giren ve Almanya’ya gelecek eşin Türkiye’de temel düzeyde Almanca öğrenmesini şart koşan göç yasası belirleyici. Son yıllarda göç eden ithal gelinler, eskiden göç etmiş olanlara göre daha iyi dil bildikleri için özgüvenleri daha yüksek ve iş piyasasına girdiklerinde de daha avantajlı konumdalar. Dili biraz daha iyi olan ithal gelinler ‘backerei’ adı verilen pastahanelerde iş bulabiliyorlar. Ama bu pastahaneler de daha çok Türk mahallelerinde ve Türklere ait yerler. Gene 2000’li yıllarda göç eden kadınların göçmenleri eğitim ve kurslarla daha vasıflı hale getirme yönünde Alman hükümetince sağlanan kurs olanaklarından daha çok yararlandıkları görülüyor. Bunun bir sebebi de 2000’li yıllardan önce göç eden gelinlerin hemen hepsinin kayınvalidesinin evine gelin gelmesi, ama 2000’li yıllardan sonra kayınvalideyle birlikte oturan gelinlerin sayısının kısmen azalması. Öyle anlaşılıyor ki kayınvalideler gelinleri ev içinde tutmaya ve onların karşılığı ödenmeyen ev içi hizmetlerinden yararlanmaya kocalardan daha meraklılar. Bir şekilde evdeki koca, kayınvalide engelini aşıp iş hayatına girdiklerindeyse ithal gelinler göçmenlere sadece

belli işlerin açık olduğunu ve göçmen ücretinin her zaman ortalama ücretin altında olduğunu görürler. Bu bağlamda ev içi alan ve kamusal alan arasındaki bağlantılar da çok net görülüyor. Her iki alanda da cinsiyete dayalı iş bölümüyle yüzleşiyoruz. Gene de ağır ve esnek çalışma koşullarına ve düşük ücrete rağmen ekonomik bağımsızlığın elde edilerek erkek ücretine bağımlılığın ortadan kalkması, çalışma hayatının sağladığı sosyalleşme ve insanlarla daha fazla etkileşim içinde olma kadınların özgüvenini artırır ve ev içindeki ezme-ezilme ilişkilerini kadınların lehine değiştirir.

Özetle, tüm bu göç sürecinde ithal gelinler bireysel olarak değişip dönüşürler. Dil kurslarına giderler, iş bulurlar. Ev içi alanda yaşadıkları yalıtılmışlığı ve yalnızlığı aşarak psikolojik olarak güçlenirler. Kazandıkları paralarla kendi ülkelerinde yatırım ve havale yaparak ulusötesi göç faaliyetlerine katılırlar. Bir çoğu özgürlüğünün izini sürerken boşanır, kendine yepyeni bir ev ve hayat kurar. Bu taze başlangıç ve yepyeni hayat onları mutlu eder. Hayatlarına yeni güzellikler gelir böylece, önlerine yeni kapılar açılır. Boşanmayanlar ise dil öğrenip çalışmaya başladıktan sonra ev içi dengelerin ve rollerin nasıl da kendi lehlerine değiştiğinden söz ederler heyecanla ve gözlerinde biraz hüzün, biraz umutla... Yaşadıkları travmaların izleri hala capcanlı, bu yüzden hep bir tür hüzün eşlik eder konuşmalarımıza. Öte yandan neler başarabileceklerini bilmenin verdiği güç tüm sıkıntıları süpürür atar, hüznün yanına neşeyi de koyar. Çalışmayı sonlandırmak üzereyken yine ithal gelinlerin sözlerine kulak vermek anlamlı geliyor bana. Ayşe, ithal gelinlerin yaşadıklarını özetliyor adeta:

Bir şey emek vermezsen olmaz, kazanamazsın. Ben de diyorum, kadınlar sağolsunlar, haklarını elde etsinler, biraz güçlü olsunlar, ayaklarının üstünde dursunlar, bir erkeğe bağlı kalmayınlar. Benden bu kadar! Çalışması gerekir, biraz kendini geliştirmesi gerekir. Ben biraz kursa gittim, biraz çalıştım, şununla bununla konuştum. Bir şeyler öğrendim. Mesela kendi memleketime gidiyorum. Çalıştığım için kendi elimi kendi cebime koyuyorum. Ama bizim gelin diyecek ki, ablam diyecek ki '10 lira ver, bir şey alayım'. Ama ben bunu yapıyorum. Demek ki ben çalıştığım için, kendimi güçlü hissettiğim için ayağımın üzerinde durabiliyorum. Kadınlar çalışınlar, çalışınlar, çalışınlar! Meslek yapınlar, kendilerini geliştirsinler. Bir de Türkiye'den hiç kimse özenmesin. Gelmesinler, gelmesinler, gelmesinler! Nedeni, burada eziliyorlar. O kadar kendini geliştirecekse, ayağının üzerinde duracaksa gelsin. Ama bir erkeğe bağlı kalacaksa gelmesin. Benden bu kadar! (Ayşe)

Evdeki ataerkil baskıdan veya insanın hayatını kısırlaştırıcı köy veya küçük şehirden kurtulmak için evlenip başka bir ülkeye göç etmek özgürleştirici değil. Özgürleştirici olan birbirimizle bağ kurarak yaşadığımız gerçekliği değiştirme gücümüz. Birbirine yakın komşular, bir iki sokak ötede oturan kadınlar aynı mahallenin sakinleri olarak bir araya geldiklerinde içlerine hapsedikleri kuş kadar evlerdeki yalıtılmışlıklarını

aşıyorlar. Belki kocalarının peşinden Almanya'ya gidiyorlar ve başta bu yüzden kocalarına bağımlılar, ama zamanla kendi ayaklarının üstünde durmayı başarıyorlar. Güçlerinin farkındalar. Kocalarından boşanıyorlar, ama boşansalar da ülkelerine dönmüyorlar. Üstelik bu yabancı ülkede kendilerini 'misafir' hissettiklerini her fırsatta vurgulasalar da. Aile içinde benzer baskı ve şiddete maruz kalan kadınlar Türkiye'de olsalar büyük ihtimalle boşanamazlar. Fakat Almanya sosyal devlet özellikleri bakımından Türkiye'nin ilerisinde olduğu ve bu durumdaki kadınlara ücretsiz sosyal danışmanlık, kira ve çocuk yardımı vb. hizmetler sağladığı için bu kadınlar boşandıktan sonraki hayatlarını da Almanya'da sürdürüyorlar. Aynı zamanda sözlerinden de anlaşılıyor ki gündelik hayatlarında ataerkil baskıyı Türkiye'de daha çok hissediyorlar. Eşlerinden boşanmış yalnız ebeveyn olarak yaşayan ve ücretli işlerde çalışan bu kadınlar Almanya'da sosyal refah devletinin sundukları olanaklardan yararlanarak ve göçmen dernekleri aracılığıyla kurdukları sosyal ilişkiler sayesinde yalnızlıklarını yenerek hayatlarını kendi ayakları üzerinde durarak idame ettirirler. Oysa Türkiye'ye dönseler tek yol, boşanmış bir kadın olarak pek de hoş karşılanmayacaklarını bildikleri halde geniş aile ilişkilerinin desteğini alarak hayatlarını sürdürebilmek olarak görünüyor.

Elbette Almanya'da hem içine düştükleri geniş ailelerde hem de sokakta eşitsizlikle, şiddetle karşılaşılıyor ve yine hem sokakta hem de evde öteki olmanın dezavantajlarını yaşıyorlar. Ama özellikle gurbet yıllarının ilk zamanlarında yaşadıkları güvensizlik ve kurbanlık halinin içlerine iyice yerleşmesine izin vermiyorlar. Üstelik bu kurbanlık hali Batılılarca da kendilerine yakıştırılan bir hal ve mağduriyet söylemi de bazen bir kazanç alanı. Özellikle Almanya'ya ilk geldikleri yıllardan söz ederken zaman zaman mağduriyetlerini hafif abartılıca öne çıkardıkları doğru, ama kendilerini ve hikayelerini mağdur konumu üzerinden kurmuyorlar. Tam tersine çokça benzeşen ve ortaklaşan hikayelerinin iskeleti birbirlerinin deneyimlerinden güçlenerek, emek harcayarak ve sorumluluk alarak mağduriyetin yarattığı travmayı ve yaşadıkları tüm sıkıntıları nasıl aştıkları ve kendilerini dönüştürmeyi nasıl başardıkları üzerine kurulu. İlk geldiklerinde sanki yüzme bilmeden hiç bilmedikleri bir denize atılmış gibiler. Ama boğulmazlar, inatla bu dalgalı denizde yüzmeyi öğrenirler.

Son olarak, göçmenlerin homojen bir kitle olmadığını bir kez daha vurgulamak gerektiğini düşünüyorum. Toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite, yaş, vasıf, kırsal-kentsel kökenlilik ve nesiller arası farklar göz önünde bulundurulmalı. Büyük bir literatüre sahip

olan göç alanındaki çalışmalarda sıklıkla göçmenlere dair genelleştirici ve indirgemeci yaklaşımlar yer alıyor. Göçmenler yabancılar, ötekiler, dışarıdakiler olarak kodlanır; bu nedenle onlardan değişip ayak uydurmaları beklenir. Göçmen kadınlar söz konusu olduğunda ise bu dışarıda bırakılma hali iki şekilde karşımıza çıkar: ‘görünmeyen’ olarak ve ‘kurban’ olarak. Oysa göç söz konusu olduğunda karar alma, yola çıkma, yerleşme süreçleri ve cinsiyeti kesen sınıf, etnisite, kültür, yaş gibi faktörler fark yaratabilir.

Tüm bunları göz önünde bulundurmakla birlikte bizim çalışmamızda oldukça kendine özgü bir göçmen kategorisi olarak ele alınabilecek ithal gelinler kendi içinde homojen bir grup olarak ortaya çıkıyor. Bunun bir nedeni derinlemesine görüşme yaptığımız hemen hemen tüm gelinlerin Kreuzberg’de yaşıyor olması. Göçmen derneklerinde düzenlenen kısır günü gibi etkinliklerde bir araya geldiğimiz Wedding’de yaşayan kadınlarınsa daha eğitilmiş ve kent kökenli olduğu ve bunun özellikle mücadele gücü anlamında bir fark yarattığını söylemek mümkün. Bu nedenle belki bir başka çalışmada yaşanan mahallelere göre Türkiyeli göçmenlerin sosyal yapısını incelemek anlamlı olabilir. Fakat gene de ithal gelinler söz konusu olduğunda yaşanan semt farklı olduğunda dahi kısmen homojen bir gruptan bahsettiğimizi, hatta belli bir noktadan sonra görüşmeler esnasında artık göçmen kadınların hangi soruya nasıl cevap vereceğini tahmin etmenin hiç de zor olmadığını söyleyebiliriz. Hayat hikayeleri ve verdikleri örnekler birbiriyle çok benzeşir.

Bu benzeşmenin arkasında yatan önemli bir nedenin gelinen yer olduğunu düşünüyorum. Göçmenlerin göç etmeden önce içinde yaşadıkları toplumsal koşulların anlaşılması önemli. Almanya’daki göçmenler arasında kent kökenliler ve köykökenliler arasında fark göze çarpıyor. Kırsal ve kentsel sosyal ilişki ağlarının farklılığı, sosyoekonomik sınıf farklılığı ve dine ilişkin farklılıklar ilk akla gelenler. Bu alan araştırması gösteriyor ki Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen erkekler ve aileleri evlilik ve eş seçimi söz konusu olduğunda Türkiye’de kırsal kökenden gelen ve hısım/akraba ilişkileri içinde oldukları kadınları tercih ediyorlar. İthal gelinler arasında kent kökenli kadınların yok denecek kadar az olması, bizi erken yaşta ve görücü usulü evlilik yoluyla göçün daha ziyade kırsal kesime ait bir olgu olduğu sonucuna götürüyor. Göç bağlamında evlilikler kurulurken Almanya’daki Türkiyeli erkekler ve aileleri ataerkil aile ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı köylerden getirilen gelinlerin kayınvalidelerinin ve kocalarının denetimine ve taleplerine daha kolay boyun

eğeceklerini düşünüyorlar. Türkiye’den getirilen gelinlerin geleneksel ve özgün kültürün temsilcisi, dolayısıyla asimilasyona ve modernizasyona karşı bir tür direniş sembolü olarak görüldüğünü de söylemek mümkün. Türkiye’de kırsal kökenden gelen kadınlar ise yaşadıkları yerlerde öncelikli olarak kadınları etkileyen iş bulmadaki dengesizlik ve yoksullaşma gibi sorunları aşmak için göçü stratejik olarak kullanmak isterler. Fakat bu kadınlar ‘geleneklerin ve kültürün aktarıcısı’ olarak görüldükleri ve asimilasyondan korkulduğu için iki ya da üç kuşağın bir arada yaşadığı evlerde kayınvalide ve kocanın otoritesi altında yaşamak zorunda kalırlar ve ‘ev kadınlaşma’ sürecinden geçerler. Yaşadıkları sorunların en büyük sebebi budur. Bu sebeple evlere hapsedilirler. Fakat zamanla ithal gelinlerin kendi çıkarları doğrultusunda kayınvalide ve koca otoritesini aşmaya dönük küçük bazı pazarlıklar ve stratejiler sayesinde göç sürecini yönlendirebildiklerini görüyoruz. Bu çalışma, özetle, zamana yayılan ve büyük cesaret isteyen bu süreçte kadınların sömürüye açık evliliklerden kurtulmak için mücadele verdiklerinde ne kadar özgürleşebileceklerini ve kendi etnik gruplarının sınırlarını ne dereceye kadar zorlayabileceklerini tecrübelerine dayanarak ortayakoyuyor.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2002.
- Acar-Savran, Gülnur: **Beden, Emek, Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin**, 2. bs., İstanbul, Kanat Kitap, 2009.
- Adams, Laura: “Beyond Gender: State Failure to Protect Domestic Violence Victims as a Basis for Granting Refugee Status”, **Thomas Jefferson Law Review**, Sayı 24, 2002, s. 239-248.
- Ahmed, Leila: “Western Ethnocentrism and Perceptions of the Harem”, **Feminist Studies**, Sayı 8, Cilt 3, 1982, s. 521-534.
- Ahmed, Sara: **Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality**, London: Routledge, 2000.
- Akkent, Meral: “Gerekli Bir Düzeltme: Türkiye’deki Kadın Araştırmaları ve Almanya’daki Yankıları”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Der. Şirin Tekeli, 4. bs., 2010, s. 7-13.
- Akpınar, Aylin: “İsveç’te Yaşayan Türk Kadınlarının Sosyal İlişki Ağları, Evlilik ve Boşanma Durumları”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s. 335-358.
- Aksaz, Elif: “Bir Paris Banliyösündeki Türk Göçmen Kadınların

Gündelik Yaşamı”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, 2007, s. 359-400.

- Alba, Richard: “Bright vs. Blind Boundaries: Second Generation Assimilation and Exclusion in France, Germany, and the United States”, **Ethnic and Racial Studies**, Sayı 28, Cilt 1, 2005, s. 20-49.
- Aroian, Karen J.,
Norris, Anne E.: “Resilience, Stress, and Depression among Russian Immigrants to Israel”, **Western Journal of Nursing Research**, Sayı 22, Cilt 1, 2000, s. 54-67.
- Basch, Linda,
Glick-Schiller, Nina,
Blanc-Szanton, Cristina: **Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States**, Basel, Gordon and Breach, 1994.
- Bisoondath, Neil: **Selling Illusions: The Cult of Multiculturalism in Canada**, Toronto, Penguin, 1994.
- Bobo, Lawrence, D.: “Prejudice as Group Position: Microfoundations of a Sociological Approach to Racism and Race Relations”, **Journal of Social Issues**, Sayı 55, Cilt 3, 1999, s. 445-472.
- Bora, Aksu: **Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası**, 3. bs. , İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2010.
- Boyd, Monica: “Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas”,

- International Migration Review**, Sayı 23, Cilt 3, 1989, s.638-670.
- Boyd, Monica: “Gender, Refugee Status and Permanent Settlement”, **Gender Issues**, Sayı 17, 1999, s. 5-25.
- Brubaker, Rogers. **Citizenship and Nationhood in France and Germany**. USA, Harvard University Press, 1994.
- Butler, Judith: **Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity**, London, Routledge, 1990.
- Castles, Stephen: **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008.
- Miller, Mark:
- Cheng, Shu-Ju Ada: “Rethinking the Globalization of Domestic Service: Foreign Domestic Workers, State Control, and the Politics of Identity in Taiwan”, **Gender and Society**, Sayı 17, Cilt 2, 2003, s. 166-186.
- Coenders, Marcel,
Lubbers, Marcel,
Scheepers, Peer,
Verkuyten, Maykel: “More Than Two Decades of Changing Ethnic Attitudes in the Netherlands”, **Journal of Social Issues**, Sayı 64, Cilt 2, 2008, s. 269-285.
- Connell, Raewyn: **Masculinities**, 2. bs. , Berkeley ve Los Angeles: CA, University of California Press, 2005.
- Connell, Raewyn,
Messerschmidt, James: “Hegemonic Masculinity: Rethinking Concept”, **Gender Society**, Sayı 19, Cilt 6, 2005, s. 829-859.

- Coşkun, Emel: “Türkiye’de Göçmen Kadınlar Ve Seks Ticareti”,
Çalışma Ve Toplum, Sayı 3, 2014, s. 185-206.
- Davidoff, Leonore: **Feminist Tarihyazımında Sınıf Ve Cinsiyet**, Çev.
Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, 2. bs. , İstanbul,
İletişim Yayıncılık, 2009.
- De Geneva, Nicholas: “The Production of Culprits: From Deportability to
Detainability in the Aftermath of Homeland Security”,
Citizenship Studies, Sayı 11, Cilt 5, 2007, s. 421-448.
- Donato, Katharine,
Gabaccia, Donna,
Holaway, Jennifer,
Manalansan, Martin,
Pessar, Patricia
“A Glass Half Full? Gender in Migration Studies”,
International Migration Review, Sayı 40, Cilt 1,
2006, s. 3-26.
- Delphy Christine,
Leonard, Diana
**Familiar Exploitation: A New Analysis of Marriage
in Contemporary Western Societies**, Oxford, Polity
Press, 1992.
- Demirdizen, Derya: “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar:
Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu?”,
Çalışma Ve Toplum, Sayı 3, Cilt 3, 2013, s. 325-346.
- Dreby, Joanna: “Honor and Virtue: Mexican Parenting in the
Transnational Context”, **Gender and Society**, Sayı 20,
2006, s. 32-59.
- Ehrenreich, Barbara, **Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in**

Hoschchild, Arlie Russell: **the New Economy**, New York, Metropolitan Press, 2003.

Entzinger, Han: “The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands”, **Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States**, Ed. Christian Joppke ve Eva Morawaka, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003, s. 59-86.

Erder, Sema “Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi”, **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat’a Armağan, Cilt 1**, Der. Serpil Sancar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 191-218.

Favell, Adrian: “Integration Policy and Integration Research in Europe: A Review and Critique”, **Citizenship Today: Global Perspectives and Practices**, Ed. Alexander Aleinikoff ve Doug Klusmeyer, Washington DC., Brookings Institute, 2001, s. 349-400.

Faist, Thomas: “Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture”, **Ethnic and Racial Studies**, Sayı 23, Cilt 2, 2000, s. 189-222.

Fırat, Begüm Özden: “Adaletin Kağıtsız Halleri: Sorular, Sorunlar ve Feminist Siyaset”, **Amargi**, Sayı 20, 2011, (Çevrimiçi), <http://www.amargidergi.com/node/75>.

- Foner, Nancy,
Alba, Richard,
“Immigrant Religion in the US and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion?”, **International Migration Review**, Sayı 42, Cilt 2, 2008, s. 360-392.
- Grasmuck, Sarah,
Pessar, Patricia
Between Two Islands: Dominican International Migration, Berkeley: CA, University of California Press, 1991.
- Grillo, Ralph:
Backlash Against Diversity? Identity and Cultural Paper, Oxford, 2005.
- Goldberg, D. Theo:
“Racial Europeanization”, **Ethnic and Racial Studies**, Sayı 29, Cilt 2, 2006, s. 331-364.
- Gökbayrak, Şenay
“Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar”, **Çalışma Ve Toplum**, Sayı 21, Cilt 2, 2009, s. 55-81.
- Gülçür, Leyla,
İlkkaracan, Pınar:
“The “Natasha” Experience: Migrant Sex Workers from the Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey”, **Women’s Studies International Forum**, Sayı 25, Cilt 4, 2002, s. 411-421.
- Gwyn, Richard:
Nationalism without Walls: The Unbearable Lightness of Being Canadian, Toronto, Mc Clelland and Stewart, 1995.
- Hammar, Tomas:
“Dual Citizenship”, **Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America**, Ed. Rogers Brubaker, Lanham, Md, The German Marshall Fund of The United States and Univeristy Press of America, 1989, s. 81-95.

- Hirschman, Charles: “The Role of Religion and in the Origins and Adaptation of Immigrant Groups in the United States”, **International Migration Review**, Sayı 34, 2004, s. 1206-1233.
- Hodge, David R.: “The International Sexual Trafficking of Women and Children”, **Affilia**, Sayı 22, 2007, s. 163-174.
- Hondagneu-Sotelo, Pierrette: **Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration**, Berkeley, CA: University of California Press, 1994.
- Hondagneu-Sotelo, Avila, Ernestine: “‘I’m Here, but I’m There’ The Meanings of Latina Transnational Motherhood”, **Gender and Society**, 1997, Sayı 11, Cilt 5, s. 548-571.
- Hondagneu-Sotelo, Pierrette: “Feminism and Migration”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 2000, Sayı 571, s. 107-120.
- Hondagneu-Sotelo, Pierrette: “Gender and Immigration: A Retrospective and Introduction”, **Gender and US Immigration: Contemporary Trends**, Ed. Pierrette Hondagneu-Sotelo, Berkeley: CA, University of California Press, 2003, s.3-19.
- Hönekopp, Elmar: “Yabancılar ve Türklerin Alman Emek Pazarına Entegrasyonu: Birçok Sorun”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s. 101-134.

- Ihamur-Öner, Suna Gülfer: “Göçün Kadınlaşması Ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, Haz. S. Gülfer Ihamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2012, s.353-377.
- İlkaracan, Pınar,
İlkaracan, İpek: “1990’lar Türkiye’inde Kadın Ve Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Haz. Oya Köymen, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 305-322.
- Kandiyoti, Deniz: **Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, 3. bs. , Çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Kandiyoti, Deniz: “Bargaining with Patriarchy”, **Gender and Society**, Sayı 2, Cilt 3, 1988, s. 274-290.
- Kaya, Ayhan: **Türkiye’de İç Göçler: Bütünleşme mi, Geri Dönüş Mü? : İstanbul, Diyarbakır, Mersin**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.
- Kaya, Ayhan,
Kentel, Fırat: **Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.
- Kofman, Eleonore: “‘Female Birds of Passage’ a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union”, **International Migration Review**, Sayı 33, Cilt 2, 1999, s. 269-299.
- Kofman, Eleonore, **Gender and International Migration in Europe:**

- Phizacklea, Annie,
Raghuram, Parvati
Sales, Rosemary: **Employment, Welfare and Politics**, London:
Routledge, 2000.
- Korteweg, Anna,
Yurdakul, Gökçe: “İslam, Gender, and Immigrant Integration: Boundary
Drawing in Discourses on Honor Killing in the
Netherlands and Germany”, **Ethnic and Racial Studies**,
Sayı 32, Cilt 2, 2009, s. 218-238.
- Koşar-Akçapınar, Şebnem: “Batı Avrupa’da Yaşayan Türk “İthal Gelinler” ve
Entegrasyon Sorunları: Belçika Örneği, **Kökler ve
Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya,
Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007,
s. 401-420.
- Kymlicka, Will,
Wayne, Norman: “Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on
Citizenship Theory”, **Ethics**, Sayı 104, Cilt 2, 1994,
s. 352-381.
- Kymlicka, Will: **Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations
In Canada**, Oxford, Oxford University Press, 1998.
- Lan, Pei-Chia: “Maid or Madam? Filipina Migrant Workers and the
Continuity of Domestic Labor”, **Gender and Society**,
Sayı 17, 2003, s. 187-208.
- Lewitt, Peggy,
Jaworsky, Nadya: “Transnational Migration Studies: Past Developments
and Future Trends”, **Annual Review of Sociology**,
Sayı 33, 2007, s. 129-156.
- Lorber, Judith: **Paradoxes of Gender**, New Haven: Yale University

Press, 1994.

- Lutz, Helma: “The Limits of European-ness: Immigrant women in Fortress Europe”, **Feminist Review**, Sayı 57, 1997 s.93-111.
- Mahler, Sarah,
Pessar, Patricia: “Gendered Geographies of Power: Analyzing Gender Across Transnational Spaces”, **Identities: Global Studies in Culture and Power**, Sayı 7, Cilt 4, 2001, s. 441-459.
- Mendoza, Christina: **Women, Migration, and Domestic Work on the Texas-Mexico Border**, Fairford, Glos, LFB Scholarly Publishing, 2011.
- Mezzadra, Şandro: **Taking Care: Migration and the Political Economy of Affective Labor**, 2005, (Çevrimiçi), http://mars.gold.ac.uk/media/mezzadra_taking_care.pdf
- Meyer, Jean-Baptiste: “Network Approach versus Brain Drain: Lessons from The Diaspora”, **International Migration**, Sayı 39, Cilt 5, 2001, s. 91-110.
- Mies, Marie: “Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru”, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Haz. Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1996, 48-64.
- Mishra, Raj Kumar: “Postcolonial Feminism: Looking into within-beyond-to Difference”, **International Journal of English and Literature**, Sayı 4, Cilt 4, 2013, s. 129-134.
- Mix, Prapariat R., “Does Marriage “Liberate” Women from Sex Work?-

- Piper, Nicola: Thai Women in Germany, **Wife or Worker? Asian Women and Migration**, Ed. Nicola Piper, Mina Roces, Boulder, Rowman and Littlefield, 2003, s. 53-72.
- Modood, Tariq: **Multicultural Politics: Racism, Ethnicity and Muslims in Britain**, Minneapolis, MN, University of Minnesota Press, 2005.
- Moore, Henriatta: “Understanding Sex and Gender”, **Companion Encyclopedia of Anthropology, Humanity, Culture and Social Life**, Ed. Tim Ingold, London: Routledge, 1994, s. 813-830.
- Morokvasic, Mirjana: “Birds of Passage Are Also Women”, **International Migration Review**, Sayı 18, Cit 14, 1984, s. 886-907.
- Morris, Lydia: “Domestic Labour and Employment Status Among Married Couples: A Case study in Hartlepool”, **Capital and Class**, 1993, Sayı 49, s. 37-52.
- Narayan, Kirin: “How Native Is a Native Anthropologist?”, **American Anthropologist**, 95, 671-686.
- Nawyn, Stephanie: “Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies”, **Sociology Compass**, Sayı 4, Cilt 9, 2010, s. 749-765.
- Oishi, Nana: **Gender and Migration: An Integrative Approach**, Working Paper 49, San Diego, University of California, The Center for Comparative Migration Studies, 2002.

- Okin, Susan, M.: “Is Multiculturalism Bad for Women?”, ed. Joshua Cohen, Mathew Howard, Martha C. Nussbaum, **Is Multiculturalism Bad for Women?**, Princeton University Press, Princeton, 1999, 1-24.
- Ortner, Sherry: **Making Gender: The Politics and Erotics of Culture**, Boston, Beacon Press, 1996.
- Özbay, Ferhunde: “Evlerde EİKızları: Cariyeleri Evlatlıklar, Gelinler”, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, 2. bs., Der. Ayşe Durakbaşı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2009, s. 13-48.
- Parla, Ayşe: “Göçmen Kadınlar Ailenin ve Aile Politikasının Neresindeler?”, **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?**, Haz. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2014, s. 251-262.
- Peterson, Janice: “The Feminization of Poverty”, **Journal of Economic Issues**, Sayı 21, Cilt 1, 1987, s. 329-337.
- Phizacklea, Annie: “Women, Migration, and the State”, **Women and the State: International Perspectives**, Ed. Shirin M. Rai, 1996, s. 163-173.
- Piper, Nicola,
Roces, Mina: “Introduction: Marriage and Migration in the Age of Globalization”, **Wife or Worker? Asian Women and Immigration**, Ed. Nicola Piper, Mina Roces, Boulder, Rowman and Littlefield, 2003, s. 1-22.
- Raj, Anita, “Immigrant South Asian Women at Greater Risk for Injury

- Silverman, Jay, G.: from Intimata Partner Violence”, **American Journal of Public Health**, Sayı 93, 2003, s. 435-437.
- Rathbager, Eva: “WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice”, **Journal of Developing Areas**, 1990, Sayı 24, s. 489-502.
- Romero, Perry: **Maid in the U.S.A.**, New York: Routledge, 2002.
- Sancar, Serpil: **Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada Ve Sokakta Erkekler**, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Scott, James C.: **Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance**, New Haven and London, Yale University Press, 1985.
- Sirman, Nükhet: “Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi”, **1980’ler Türkiye’si’nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, 2. bs., Haz. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2010, s. 221-246.
- Skalli, Loubna H.: “Women and Poverty in Morocco: The Many Faces of Social Exclusion”, **Feminist Review**, Sayı 69, Cilt 1, 2001, s. 73-89.
- Sumner, William Graham: **Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals**, New York, Dover, 1959.

- Tajfel, Henri,
Turner, John: “An Integrative Theory of Intergroup Conflict”, **The Social Psychology of Intergroup Relations**, Ed. William G. Austin, Worchel, Stephen, Monterey, CA, Brooks/Cole, 1979, s. 33-47.
- Taylor, Donald M.,
Moghaddam, Fathall M.: **Theories of Intergroup Relations**, Wesport, Prager, 1987.
- Toksöz, Gülay: **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006.
- Tyner, James : “The Global context of Gendered Labor Migration from The Phillipines to the United States”, **Gender and US Immigration: Contemporary Trends**, Ed. Hondagneu-Sotelo, Pierrette, 2003, s. 63-80.
- Ünlütürk-Ulutaş Çağla,
Kalfa, Aslıcan: “Göçün Kadınlaşması Ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri”, **Fe Dergi**, Sayı 2, Cilt 1, 2009, s. 13-28.
- Vassaf, Gündüz: **Sınırların Ötesinden Daha Sesimizi Duyurmadık, Avrupa’da Türk İşçi Çocukları: Ötekinin Araştırılması: Göç Araştırmalarının İdeolojisi Ve Eleştirisi**, 2. bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2002
- Vertovec, Steven: “Migrant Transnationalism and Modes of Transformation”, **International Migration Review**, Sayı 38, Cilt 3, 2004, s. 970-1001.
- Volpp, Leti: “Feminism versus Multiculturalism”, **Columbia Law Review**, Sayı 101, Cilt 5, 2001, 1181-1218.
- Weber, Max: **Economy and Society**, Çev. Guenther Roth, Claus

Wittich, New York, Bedminster, 1968.

Wheelock, Jane:

“Capital Restructuring and the domestic Economy: Family Self-Respect and the Irrelevance of ‘Rational Economic Man’”, **Capital and Class**, 1990, Sayı 41, s. 103-141.

Wimmer, Andreas,
Glick-Schiller, Nina:

“Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences”, **Global Networks**, Cilt 2, Sayı 4, 2002, s. 301-334.

Wolf, Diane L.

“Saha Çalışmasında Feminist İnkilemler”, **Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından**, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Anahtar Yayınları, 2009, 372-442.

Woolf, Virginia:

Kendine Ait Bir Oda, Çev. Suğra Öncü, 10. bs. , İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2010.

Yaşar, M. Ruhat:

“Depresyonun Kadınlaşması”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Cilt 17, s. 251-281.G

Yuval-Davis, Nina:

Cinsiyet ve Millet, Çev. Ayşin Bektaş, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2003.

EK GÖRÜŞÜLEN KADINLARIN PROFİL BİLGİLERİ

Derya: 27 yaşında. Liseden terk. Rizeli. Evli, iki çocuklu. 8 yıldır Berlin’de yaşıyor. Eşi lokantada çalışıyor. Almanca kursuna gitmiş. Daha önce pastahanede çalışmış. Şu an çalışmıyor ama iş arıyor. Sivil toplum derneklerine gitmiyor.

Hatice: 35 yaşında. İlkokul 5. sınıfa kadar okumuş. Köyde bağ, bahçe işleriyle uğraşması gerektiği için okulu bırakmış. Giresunlu. Boşanmış. İki çocuğu var. 17 yıldır Berlin’de yaşıyor. Almanca kursuna gitmiş. Mağazalarda temizlikçi olarak çalışmış. Rizeliler Derneği’ne gidiyor.

Sebahat: 45 yaşında. İlkokul mezunu. Sivaslı, köyde büyümüş. Evli, 3 çocuğu var. 30 yıldır Berlin’de yaşıyor. Almanca öğrenememiş. Kadın sığınma evinde kalmak hayatını değiştirmiş. 10 sene boyunca mağazalarda temizlik işçisi olarak çalışmış ama yürüme gücünü kaybettiği için çalışmayı bırakmak zorunda kalmış. Göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Ayşe: 47 yaşında. İlkokul 3. sınıfa kadar okumuş. Köyde kız çocukları okutulmadığı için okula devam edememiş. Malatyalı. Evli, 3 çocuğu var. 30 yıldır Berlin’de yaşıyor. Hastahanede temizlik işçisi olarak çalışıyor. Göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Sevgi: 27 yaşında. Liseden terk. Şırnak doğumlu. Evli, 2 çocuğu var. 13 yıldır Berlin’de yaşıyor. Temizlik işlerinde çalışmış ama şu an çalışmıyor. Başlangıç düzeyinde almanca öğrenebilmiş. Ara sıra göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Gamze: 29 yaşında. Meslek lisesi mezunu. Memleketi Muş. Evli, 2 çocuğu var. 9 yıldır Berlin’de yaşıyor. Eşi dönercide işçi olarak çalışıyor. Almanca kursuna ve iş bulma kurumuna gidiyor. Çalışmıyor ama iş arıyor. Düzenli olarak göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Hacer: 38 yaşında. Liseden terk. Memleketi Ardahan. Boşanmış, 3 çocuğu var. 20 yıldır Berlin’de yaşıyor. Şu an çalışmıyor ama iş bulabilmek için Almanca kurslarına ve meslek

edinme kurslarına gidiyor. Okul aile derneği toplantılarına ve etkinliklerine katılıyor. Göçmen kadın derneklerine düzenli olarak gidiyor.

Aysel: 59 yaşında. İlkokul 3. sınıftan terk. Köyde yaşıyorlarmış, babası kız çocukları okumaz diye düşündüğünden okuldan almış. Memleketi Amasya. Boşanmış, 2 çocuğu var. 40 yıldır Berlin'de yaşıyor. Almanca bilmiyor. Almanca kurslarına gitmiş ama her seferinde çocuklar ve ev işleri yüzünden yarım kalmış. Fabrikada temizlik işçisi olarak çalışmış. Şu an çalışmıyor. Göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Gökçen: 53 yaşında. Lise mezunu. Samsunlu. Evli, 2 çocuklu. 33 yıldır Berlin'de yaşıyor. Temizlik işçiliği yapmış ama şu anda eşi de kendisi de işsiz, sosyal yardım alıyorlar. Almanca kursuna ve meslek edinme kurslarına gitmiş. Derneklere gitmiyor.

Özlem: 34 yaşında. Liseden terk. Afyonlu. Evli, 4 çocuklu. 18 yıldır Berlin'de yaşıyor. Almanca kursuna gitmiş. Şu an temizlik işçisi olarak çalışıyor. Derneklere gitmiyor.

Yasemin: 29 yaşında. Lise mezunu. Rize doğumlu. Boşanmış, 2 çocuğu var. 12 yıldır Berlin'de yaşıyor. Şu an çalışmıyor, sosyal yardım alıyor. Daha önce düğün salonunda garson olarak çalışmış. Almanca kurslarına gitmiş ama her seferinde çocuklar ya da ev işleri yüzünden ara vermek zorunda kalmış. Rizeliler Derneğine ve göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Nesrin: 48 yaşında. İlkokul mezunu. Memleketi Yozgat. Boşanmış, 2 çocuğu var. 32 yıldır Berlin'de yaşıyor. Şu an çalışmıyor, sosyal yardım alıyor. Daha önce çay bahçesinde garsonluk yapmış. Okul aile derneği toplantılarına katılıyor ve göçmen kadın derneklerine gidiyor.

Handan: 43 yaşında. İlkokuldan terk. Köyde yaşadıklarını ve yoksulluktan dolayı okuyamadığını söylüyor. Boşanmış, 3 çocuğu var. 25 yıldır Berlin'de yaşıyor. Kadın sığınma evinde temizlik ve bakım işleri alanında çalışmış ama hastalanınca erken emeklilik için başvurup emekli olmuş. Meslek gelişim ve Almanca kurslarına gitmiş.

Almanca öğrendikten sonra İngilizce kursuna başlamak istiyor. Göçmen kadın derneklerine gitmeyi ve oralarda sosyalleşmeyi seviyor.

Emine: 46 yaşında. Ortaokul mezunu. Urfalı. Evli, 6 çocuğu var. 31 yıldır Berlin’de yaşıyor. Almanca kursuna çok kısa bir süreliğine gitmiş. 3 yıl boyunca dönercide çalışmış ama işyerinde başörtüsünü çıkarmak zorunda oluşu onu huzursuz ettiği için işi bırakmış. Derneklere gitmediğini söylüyor.

Yeliz: 32 yaşında. Meslek lisesi mezunu. Evli, 2 çocuğu var. 13 yıldır Berlin’de yaşıyor. Almanca kursuna gidiyor ama etrafındaki herkes Türk olduğu için kursun çok verimli geçmediğini düşünüyor. Bir mağazada temizlik işçisi olarak çalışıyor. Okul aile derneği toplantıları ve buluşmalarına gidiyor.

Yeşim: 38 yaşında. Meslek lisesi mezunu. Evli, 4 çocuğu var. 18 yıldır Berlin’de yaşıyor. Çalışmadığı için sosyal yardım alıyor. 1 yıldan kısa bir süre pastahanede çalışmış. 17 yıldır çalışmıyor. Almanca kursuna gitmiş. Derneklere gitmiyor.